

**ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

DOKTORA TEZİ

Hakan DOĞAN

**1980 SONRASINDA ADANA OVA KESİMİNDEKİ TARIM
İŞLETMELERİNDE ARAZİ TASARRUF BİÇİMLERİNDEKİ
DEĞİŞİM VE ARAZİ BİRİKİM SÜRECİ**

TARIM EKONOMİSİ ANABİLİM DALI

ADANA, 2016

**ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**1980 SONRASINDA ADANA OVA KESİMİNDEKİ TARIM
İŞLETMELERİNDE ARAZİ TASARRUF BİÇİMLERİNDEKİ DEĞİŞİM VE
ARAZİ BİRİKİM SÜRECİ**

Hakan DOĞAN

DOKTORA TEZİ

TARIM EKONOMİSİ ANABİLİM DALI

Bu tez / / 2016 Tarihinde Aşağıdaki Jüri Üyeleri Tarafından
Oybirliği/Oyçokluğu İle Kabul Edilmiştir.

.....
Prof. Dr. Haydar ŞENGÜL
DANIŞMAN

.....
Prof. Dr. Adnan GÜMÜŞ
ÜYE

.....
Prof. Dr. Vecdi DEMİRCAN
ÜYE

.....
Doç. Dr. Müge K. Davran
ÜYE

.....
Doç. Dr. Erkan AKTAŞ
ÜYE

Bu tez Enstitümüz Tarım Ekonomisi Anabilim Dalında hazırlanmıştır.
Kod No:

**Prof. Dr. Mustafa GÖK
Enstitü Müdürü**

**Bu Çalışma Ç. Ü. Araştırma Projeleri Birimi Tarafından Desteklenmiştir.
Proje No: ZF2013D7**

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların
kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere
tabidir.

ÖZ

DOKTORA TEZİ

**1980 SONRASINDA ADANA OVA KESİMİNDEKİ TARIM
İŞLETMELERİNDE ARAZİ TASARRUF BİÇİMLERİNDEKİ DEĞİŞİM
VE ARAZİ BİRİKİM SÜRECİ**

Hakan DOĞAN

**ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TARIM EKONOMİSİ ANABİLİM DALI**

Danışman : Prof. Dr. Haydar ŞENGÜL
Yıl : 2016, Sayfa : 116
Jüri : Prof. Dr. Haydar ŞENGÜL
: Prof. Dr. Adnan GÜMÜŞ
: Prof. Dr. Vecdi DEMİRCAN
: Doç. Dr. Müge K. DAVRAN
: Doç. Dr. Erkan AKTAŞ

Bu çalışmada 1980'den günümüze Adana tarım işletmelerinde arazi satışı araştırılmış, toprak tasarrufu ve mülkiyet ilişkilerindeki değişim betimlenmeye ve aralarındaki ilişkiler belirlenmeye çalışılmıştır. Adana ova kesiminde bulunan ve seçilen 14 köyde tarım arazilerinin tapu kayıtları incelenmiş, 1980-2013 döneminde tarımsal arazilerin satışları izlenerek; tarım işletmelerinde arazi mülkiyet ve tasarruf biçimindeki değişimler ile arazi birikim süreci Türkiye tarımındaki liberalizasyon politikaları çerçevesinde araştırılmıştır.

Sonuç olarak geçmişte önemli bir oranda yer tutan ortakçılık şeklindeki tasarruf biçiminin neredeyse terk edildiği, tarımsal arazi kiralayan işletme oranı ve kiralanan arazi miktarının arttığı saptanmıştır. Tarımsal arazilerin parsel ölçeğinde satışlarının arttığı, satılan parsellerin çoğunlukla köy içinden büyük işletmeler tarafından veya mirasçılardan biri tarafından satın alındığı anlaşılmıştır. Bu yolla işletme ölçeğinin büyüdüğü bunun da bir eğilim haline geldiği söylenebilir. Büyükşehir yasası ve son yıllarda hız kazanan toplulaştırma çalışmalarının küçük üreticilerin arazilerini ellerinden çıkarmalarına yol açacağı beklenebilir. Bu süreçten olumsuz etkilenecek küçük üreticileri koruyucu sosyal politika önlemleri alınmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Tarımsal Arazi, Arazi Tasarruf Biçimi, Tapu Kütüğü, Gıda-Tarım Zinciri, Çukurova.

ABSTRACT

PhD THESIS

CHANGE IN LAND USE OF FARMS IN ADANA PLAIN AFTER 1980 AND LAND ACCUMULATION PROCESS

Hakan DOĞAN

**CUKUROVA UNIVERSITY
DEPARTMENT OF AGRICULTURAL ECONOMICS
INSTITUTE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES**

Supervisor : Prof. Dr. Haydar ŞENGÜL

Year : 2016, Page: 116

Jury : Prof. Dr. Haydar ŞENGÜL

: Prof. Dr. Adnan GÜMÜŞ

: Prof. Dr. Vecdi DEMİRCAN

: Assoc. Prof. Dr. Müge K. DAVRAN

: Assoc. Prof. Dr. Erkan AKTAŞ

In this study, the sales of farmlands since 1980 of Adana were researched and also land use of farms and the change of the possession relations were tried to be described and the connections between them were tried to be determined. The land registries of the farmlands in 14 villages selected in plain region of Adana were studied and also the change in farmland possession and usage styles and process of accumulation of farmlands were researched by looking at the farmland sales in the period between 1980 and 2013, within the frame of liberalisation policies in Turkey farming.

To conclude, it was established that the ratio of farmland owners that rented farmlands and the numbers of rented farmlands increased and the usage in the style of partnership that took an important place in the past was abandoned. It came to light that the sales of farmlands increased in the basis of parcel and these parcels of land were mostly purchased by big farmland owners in the villages or one of the parcel heirs. It is said that the farmland was expanded by this way and this became a rising trend. It can be anticipated that local legislation and land registry efforts that have accelerated in recent years will cause the crofters to sell out their farmlands. The measures of social policy that prevent crofters from this process should be taken.

Keywords: farmland, land use, land registry, agri-food line, Cukurova region.

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans tezimde jüri ve doktora döneminde danışmanlığımı yapan; doktora tez çalışmalarım kapsamında çalışmalarımı yönlendiren, araştırmalarımın her aşamasında bilgi, öneri ve yardımlarını esirgemeyerek akademik ortamda olduğu kadar engin fikirleriyle yetişmeme ve gelişmeme de katkıda bulunan danışman hocam sayın Prof. Dr. Haydar Şengül'e içten teşekkür ve saygılarımı sunarım.

Araştırmanın başından sonuna katkı, destek ve değerli eleştirileriyle beni yönlendiren sayın Doç.Dr. Müge K. Davran'a sonsuz teşekkürler.

Bu çalışmanın tüm aşamalarında bana verdiği manevi destek için bölüm sekreterimiz Nazife E. Karadaş'a içten teşekkürü bir borç bilirim.

Son olarak tüm bu süreçte beni destekleyen, sevgi ve ilgileriyle hep yanımda olan sevgili eşim Ayça'ya, kızıma ve oğluma minnettarım.

İÇİNDEKİLER

SAYFA

ÖZ	I
ABSTRACT	II
TEŞEKKÜR	II
İÇİNDEKİLER	IV
ÇİZELGELER DİZİNİ	VI
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	VIII
KISALTMALAR DİZİNİ.....	X
1. GİRİŞ	1
2. ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR.....	7
3. MATERYAL VE YÖNTEM	16
3. 1. Materyal.....	16
3.2. Yöntem	17
4. KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE TARİHİ SÜREÇ	23
4.1. Mülkiyet Kavramı	23
4.2. Osmanlı İmparatorluğu'nda Arazi Tasarruf Biçimleri ve Tarihsel Değişimi	24
4.2.1. Kırsal Kesim:Çift Hane Sistemi	24
4.2.2. Miri Toprak Rejiminde Çözümler	26
4.3. Cumhuriyet Döneminde Arazi Tasarrufu ve Mülkiyeti	29
4.4. Türkiye'de Tarım Arazilerinin Genel Durumu	41
4.4.1. Arazi Parçalılığı ve İşletme Ölçeği	41
4.4.2. Arazi Tasarruf Durumu	43
4.5. Çalışma Alanı Adana	45
4.5.1. Adana'nın Tarihsel Geçmişi	45
4.5.2. Agroekolojik Alt Bölgeler	46
4.5.2.1. Kıyı Akdeniz Havzası	46
4.5.2.2. Fırat Havzası	47
4.5.3. Sosyo Ekonomik Göstergeler.....	49
4.5.3.1. Nüfus	49
4.5.3.2. Ekonomik Yapı	49

4.5.4. Tarımsal Analiz.....	50
4.5.4.1. Tarım Arazilerinin Dağılımı	52
5. ARAŞTIRMA BULGULARI	55
5.1. Hane Sayıları Ve Nüfus; Köyün Göç Alması Ve Dışarıya Göç Vermesi	56
5.2. Arazi Tasarrufu , Kullanım Biçimleri ,Mülkiyet Yapısındaki Değişim.....	63
5.3. Ürün Deseni.....	67
5.4. Tarımsal Üretimin İleri -Geri Bağlantıları	70
5.5 Mülksüzleşme Eğilimleri	72
5.6. Tapu Kayıtları.....	73
6. SONUÇLAR VE ÖNERİLER	92
KAYNAKLAR	103
ÖZGEÇMİŞ	115
EKLER.....	116

ÇİZELGELER DİZİNİ**SAYFA**

Çizelge 3.1.	İlçelere Göre Köy ve İşletme Sayıları ile Toplam Arazi Miktarı.....	17
Çizelge 3.2.	Seçilen Köylerin İlçelere Göre Dağılımı.....	17
Çizelge 3.3.	İlçelere Göre Çalışılan Köylerin İsimleri.....	18
Çizelge 3.4.	İncelenen Tapu Kütükleri.....	21
Çizelge 4.1.	İşletme Büyüklüklerine Göre Ortalama Parsel Sayısı ve Ortalama Parsel Büyüklüğü	41
Çizelge 4.2.	GTHB Çiftçi Kayıt Sistemi'ne Göre Ortalama Parsel Sayısı ve Parsel Büyüklüğü	42
Çizelge 4.3.	GTS Sonuçlarına Göre İşletme Sayısı, Arazi Miktarı ve Ortalama İşletme Büyüklüğü	42
Çizelge 4.4.	Arazi Tasarruf Şekline Göre İşletme Sayısı ve İşledikleri Arazi Miktarının Oransal Dağılımı	43
Çizelge 4.5.	İşletme Büyüklüklerine Göre Bazı Arazi Tasarruf Şekillerinin Yıllar İtibarıyla Oransal Dağılımı	44
Çizelge 4.6.	2012 Yılı Adana Nüfusu	49
Çizelge 4.7.	Adana'da Üretilen Ürünlerin Türkiye Üretimindeki Yeri	51
Çizelge 4.8.	Adana'da Havzalara Göre Tarım Arazileri	52
Çizelge 4.9.	2012 yılı Adana Tarım Arazilerinin Dağılımı.....	52
Çizelge 4.10.	Adana Tarım Arazilerinin Sulama Durumu.....	53
Çizelge 4.11.	ÇKS'ye Kayıtlı Çiftçi Sayısı Ve İşletme Büyüklüğü.....	53
Çizelge 5.1.	Araştırma Alanını Oluşturan Köylerdeki Nüfus (1980-2013)	56
Çizelge 5.2.	Köylerdeki Hane Sayıları Ve 2012 Yılındaki Tarımsal İşletme Sayısı	58
Çizelge 5.3.	Köylerin Hane Halkı Genişliğine Göre Hane Aile Sayıları.....	60
Çizelge 5.4.	Köylerde Yaş Gruplarına Göre Nüfus Miktarları	61
Çizelge 5.5.	Adana'da 1991 Yılına Ait İşletme Büyüklüğüne ve Arazinin Tasarruf Şekline Göre İşletme Sayısı ve İşledikleri Arazi.....	63
Çizelge 5.6.	Adana'da 2001 Yılına Ait İşletme Büyüklüğüne ve Arazinin Tasarruf Şekline Göre İşletme Sayısı ve İşledikleri Arazi.....	64

Çizelge 5.7.	1968 Yılı Adana İşletme Büyüklükleri ve Dağılışı.....	64
Çizelge 5.8.	2012 Yılı Adana Genelindeki İşletme Büyüklüğü Dağılımı.....	64
Çizelge 5.9.	Köylerde Arazinin Kiraya Tutulma Oranları	66
Çizelge 5.10.	Ürün Deseni	67
Çizelge 5.11.	2012 Yılı ÇKS Kayıtlarına Göre Ürün Deseni	68
Çizelge 5.12.	2012 Yılı ÇKS Kayıtlarına Göre Ürün Deseni(%)	69
Çizelge 5.13.	Arazi Satışları Açıklama Çizelgesi	77
Çizelge 5.14.	Toplam Arazi Satışı.....	78
Çizelge 5.15.	Veraset İlanı Sonrasındaki Satış Miktarı.....	79
Çizelge 5.16.	Her Parsel İçin Bir Defa Satış Miktarı	80
Çizelge 5.17.	Sadece Bir Defa Satılan Parsel İçin Satış Miktarı.....	81
Çizelge 5.18.	Birden Fazla Satılan Parsel İçin Bir Defa Satış Miktarı	82
Çizelge 5.19.	Birden Fazla Satılan Parsel İçin Toplam Satış.....	83
Çizelge 5.20.	1968 Yılı Adana'da Seçili İlçelerin Tarımsal İşletme Büyüklükleri.....	84
Çizelge 5.21.	2012 Yılı Adana'da Seçili İlçelerin Tarımsal İşletme Büyüklükleri.....	86
Çizelge 5.22.	Seyhan İçin Seçilen Köylerin Toplam Arazi Satışı.....	86
Çizelge 5.23.	Yüreğir İçin Seçilen Köylerin Toplam Arazi Satışı.....	87
Çizelge 5.24.	Karataş İçin Seçilen Köylerin Toplam Arazi Satışı	88
Çizelge 5.25.	Ceyhan İlçesi 1968 ve 2012 Yılı Tarımsal İşletme Büyüklükleri ...	89
Çizelge 5.26.	Ceyhan İçin Seçilen Köylerin Toplam Arazi Satışı	90
Çizelge 5.27.	İlçelere Göre Toplam Arazi Satış Miktarı	90

ŞEKİLLER DİZİNİ

SAYFA

Şekil 3.1. Çalışılan Köyler	18
Şekil 3.2. Seçilen Köylerin Coğrafi Konumları	20
Şekil 3.3. Çalışılan Köyler(2).....	21
Şekil 4.1. Kıyı Akdeniz Havzası	47
Şekil 4.2. Fırat Havzası	48
Şekil 5.1. Toplam Arazi Satışı	79
Şekil 5.2. Veraset İlanı Sonrasındaki Satış Miktarı	80
Şekil 5.3. Her Parsel İçin Bir Defa Satış Miktarı.....	81
Şekil 5.4. Sadece Bir Defa Satılan Parsel İçin Satış Miktarı	82
Şekil 5.5. Birden Fazla Satılan Parsel İçin Bir Defa Satış Miktarı	83
Şekil 5.6. Birden Fazla Satılan Parsel İçin Toplam Satış Miktarı.....	84

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
AİTGHM	: Adana İl Gıda Tarım Ve Hayvancılık Müdürlüğü
ARIP	: Agricultural Reform Implementation Project
ÇKS	: Çiftçi Kayıt Sistemi
DB	: Dünya Bankası
DGD	: Doğrudan Gelir Desteği
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
GTS	: Genel Tarım Sayımı
IMF	: International Money Foundation
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsler
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TİGEM	: Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü
TİYA	: Tarımsal İşletme Yapı Araştırması
TKKMB	: Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği
TMO	: Toprak Mahsulleri Ofisi
TSKB	: Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri
TŞFAŞ	: Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TZDK	: Türkiye Zirai Donatım Kurumu

1. GİRİŞ

Tarımsal üretim süreci; ekonomik, sosyal, politik ve teknik yönleriyle diğer üretim süreçlerinden farklı özellikleri olan, insanlığın en önemli etkinliklerindedir. Bu süreçteki en önemli farklılık üretim faaliyetindeki unsurlardan biri olan arazinin sermayeleşse bile yeniden üretilmeyen bir meta olması nedeniyle tekliği ve bir diğer unsur olarak arazinin tarımsal verimliliği üzerinde iklim koşullarındaki görece belirliliktir. Tarımsal üretimin yapısı; topraktaki sahiplik biçimleri, köydeki hanede bulunan emeğin kendine özgü yapısıyla belirlenmiş üretim ilişkileri ve farklı üretim tarzlarına eklenme kapasitesi dikkate alınarak bütüncül bir bakışla ele alınmalıdır.

Üretim süreci içinde insanla nesnelere (özellikle üretim araçları) arasında tarih boyunca değişen ilişkiler, belirli mülkiyet ve egemenlik ilişkileri meydana getirmiştir. Bu ilişkiler, yani üretim araçları üzerindeki egemenliğin değişen biçimleri, üretim süreci içinde ve bu süreç dolayısıyla insanlar arasında oluşan belli ilişkileri büyük ölçüde belirler. Üretim araçları üzerindeki egemenliğin mülkiyet veya zilyetlik gibi hukukî biçimleri, üretim ilişkilerinin temel belirleyicileri olarak rol oynarlar. Herhangi bir üretim ilişkisi, kendisinin ayrılmaz bir tamamlayıcısı olan üretim güçleriyle birlikte üretim biçimini, her üretim biçimi de kendisine tekabül eden siyasî, hukukî, ideolojik, kültürel üst yapı kurumları ile birlikte sosyo-ekonomik kuruluşu, ya da toplumsal sistemi oluşturur (Boratav,1980).

Tarımsal üretim sürecinde toprağı işleyen çiftçilerin arazi üzerindeki haklarının ve bu üretimden dolayı aralarında doğan hukuksal ilişkilerinin biçiminin, gerek o toplumun tarım kesimindeki sosyal yapısını belirlemesi ve gerekse tarımsal üretime etkisi yönünden büyük önemi vardır. Toprağa hukuksal tasarruf biçimleri insanlar arasında farklı sosyal ilişkiler doğurmaktadır. Belirli bir toplumda kişilerin ya da sosyal grupların arazi tasarruf biçimleri farklıdır ve tarih de bu yönden pek zengin örnekler sunmaktadır. İnsanlık toprağın ortak mülkiyetinden, kişisel mülkiyetin en mutlak biçimde uygulandığı anlayışlara değin, çeşitli dönemlerden geçmiştir. Üretim araçlarının mülkiyet durumuna göre yapılacak bir tiplendirme, bu konudaki çeşitlilik göz önüne alınırsa çok zordur. Ancak tarihsel gelişimi bir yana

bırakırsak, modern zamanlarda üretim araçlarının mülkiyet durumuna göre tarımsal işletme tiplerini, özel mülkiyet elinde bulunanlar ile kamu mülkiyetinde bulunanlar olmak üzere iki büyük grupta toplayabiliriz. Özel mülkiyet içindeki araziler bireylerin, şirketlerin ya da toplulukların olabilir. Kamu mülkiyetindeki araziler de devletin ya da toplulukların olabilir. Özel mülkiyet içindeki topraklarda, tarımsal işletmeler ise dört kümede toplanır (Aksoy, 1984).

1. İşletmecinin işlediği toprağın mülkiyetine sahip olması ve ailesiyle birlikte işletmenin işlerinin büyük bir bölümünü yapması biçimidir. Bu durumda toprağı işleyen mülk sahibidir. Buna zati işletmecilik denilir
2. İşletmecinin toprak üzerinde mülkiyet hakkı olmadan sadece kiracı olması biçimidir. Bu durumda kiracı toprak sahibine toprağın kullanılmasına karşılık götürü olarak parasal ya da aynı bir kira öder. Bu biçime kiracılık denilir.
3. İşletmecinin toprak üzerinde gene mülkiyet hakkı olmadan toprağı işlemesine karşılık mülk sahibine ürünün belirli bir yüzdesini vermesi biçimidir. Bu duruma ortakçılık ya da yarıcılık denilir.
4. Kapitalist işletme tipidir. Bu işletme tipi tarımdaki orta ve büyük işletmeleri kapsar. Ancak bu işletme biçimi doğrudan doğruya mülkiyet sahibi kişi tarafından uygulanabileceği gibi kiracılıkla hatta ortakçılıkla da gerçekleştirilir. Zati işletmecilik ile kapitalist işletmecilik arasındaki fark mülk sahibi bunu ücretli işgücüne dayanarak yapmaktadır.

Toprak mülkiyetinin devlette bulunduğu, kamu tüzel kişilerin elinde bulunan tarımsal işletme biçiminin ülkemizde örnekleri vardır. Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü, Devlet Üretim Çiftliklerine ait varlıkların bir çatı altında toplanmasıyla 1984 yılında kurulmuştur. 1994 yılında iktisadi devlet teşekkülü olarak yeni bir statü kazanmıştır. Adana ili sınırları içerisinde TİGEM'e bağlı kuruluşlar faaliyet göstermektedir.

Genel olarak mülkiyet değişimi ve tarımsal arazilerdeki tasarruf yapısındaki değişim aslında Adana tarihinin ana maddesidir. Bu verimli topraklar her zaman siyasetçilerin politik araçlarından olmuştur. Osmanlı İmparatorluğundan

Cumhuriyete bu bölgedeki mülkiyet yapısı sürekli takip edilmiş, etnik çatışmalardan, Türkmen aşiretlerinin arasındaki rekabete, Kavalalı İbrahim Paşadan, Fransızlara kadar hep bu ovalara sahip olma hedefi bu topraklar üzerinde çok çetin mücadelelere neden olmuştur.

1970’li yılların sonunda Türkiye ekonomisinin girdiği bunalımdan çıkabilmesi için uygulamaya konulan 24 Ocak 1980 İstikrar Tedbirleri, tarım politikalarını da büyük ölçüde etkilemiştir. Bu istikrar tedbirlerinden sonra liberalleşme politikalarının hayata geçirilmesiyle birlikte, hükümetlerin tarıma karşı koruyucu ve düzenleyici tavrı değişmiştir. Tarımsal üretimin piyasa koşullarına bırakılmasını sağlayacak biçimde politika değişikliğine gidilmiştir. Bu doğrultuda istikrar tedbirlerinin tarım sektörüne yönelik ilk uygulaması, gübre fiyatlarını önemli ölçüde artırmak olmuştur. Bunun yanı sıra kimyasal gübre ve diğer girdilere sağlanan girdi sübvansiyonları kaldırılmış, büyük ölçüde dışa bağımlı modern girdilerin fiyatları serbest döviz kuruna göre piyasalarda dalgalanmaya bırakılmıştır. Bu dönemde tarım sektörüne sağlanan kredilerin kullanım koşulları ağırlaştırılmış, tarım ürünleri dış ticaretinde korumacılık azaltılmıştır. Bunların yanı sıra 1980 yılından itibaren ürünlere yönelik tarımsal destekleme fiyatları düşürülmüş ve destekleme kapsamı daraltılmıştır (Şahinöz, 2001).

1980’li yıllarda tarım ürünleri piyasalarını düzenleyici kamu kurumlarının etkinliği de azalmıştır. Tarımsal kamu kuruluşlarının yeniden yapılanmasına gidilmiştir. Bu doğrultuda, 1985 yılında T.C. Tarım Bakanlığı bünyesindeki Ziraat İşleri, Zirai Mücadele, Hayvancılığı Geliştirme, Gıda İşleri, Veteriner İşleri ve Su Ürünleri Genel Müdürlükleri kaldırılmıştır. Ayrıca tarımsal altyapı alanında önemli fonksiyonları olan Toprak-Su Genel Müdürlüğü de kaldırılarak, Yol-Su-Elektrik Genel Müdürlüğü ile birleştirilmiştir. Bakanlığın uzman birimlerinin kapatılması ve çeşitli yapılar içinde dağıtılmasından dolayı, yönetimde önemli aksaklıklar ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra Türkiye’deki birçok kuruluş tarım yönetiminde söz sahibi olmuştur (TKB, 2004).

1990’lı yılların başında, iktidardaki değişime bağlı olarak tarımsal destek politikalarında da değişim yaşanmıştır. Tarımsal ürünlerde fiyat destekleri verilmiştir. Aynı zamanda Türkiye’de tarımın gelişmesinde çok önemli yeri olan

tarımsal KİT'lerin özelleştirilmesine ilişkin kararlar da alınmıştır. 3291 sayılı “Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Özelleştirilmesi Hakkında Kanun’a dayanılarak, 1993 yılından itibaren özelleştirmeler başlamıştır. Bu dönemden günümüze kadar TMO dışında bütün tarımsal KİT'ler özelleştirilmiştir.

Bu tezin sorunsalı bu tarihsel sürecin ardından, Türkiye’de 1980 sonrası uygulanmaya başlanan liberal ekonomi politikalarından sonra, tarımsal arazilerin mülkiyet yapısındaki değişim, buna bağlı olarak toprağa bakıştaki değişimin ne yönde gerçekleştiğidir. Bu çalışma, arazi mülkiyeti ve küçük meta üretimi ilişkisinin, 1970’lerin sonlarından itibaren kapitalist ilişkilerdeki krizi aşmaya yönelik çabaların, Adana ovalarındaki sonuçlarını anlamaya çalışmaktadır. Bu çalışmada 1980’den günümüze Adana tarımsal işletmelerinde arazi tasarruf biçimleri ile arazi birikim süreci araştırılmaktadır. Bu mülkiyet ilişkilerinin değişimi betimlenmeye ve aralarındaki ilişkiler belirlenmeye çalışılmaktadır. Bu çalışma tarımsal işletmelerdeki arazi mülkiyetinin tarihsel değişimini Adana ova kesimlerindeki tarım işletmeleri örneği üzerinden ortaya koymak ve farklı makro ekonomik politikaların sonuçlarını anlamaya çalışmak açısından önemli veriler oluşturarak, politika yapıcı kurum ve kuruluşlara fayda sağlamayı hedeflemektedir.

Bu tezin hazırlanmasındaki ana amaçlar:

- Tarımsal arazilerin 1980-2014 yılları arasındaki hikayesini, parsel ölçeğinde tarayarak nicel olarak ortaya koymak.
- Adana ova kesimindeki toprak tasarrufundaki değişimi belirlemek.
- Arazi mülkiyetindeki değişimi belirlemek
- Arazilerdeki metalaşma sürecini inceleyerek üreticilerin topraklarıyla kurdukları bağdaki değişimi anlamaya çalışmaktır.

Bu tezin hazırlanmasındaki yan amaç ise:

- Bu çalışma arazi satışı ile ilgili köylerdeki normların değişip değişmediğini de anlamak istemesidir. Özellikle son yıllarda Çukurova’da başka ülke vatandaşlarının arazi aldıkları ile ilgili olarak haber ve yorumlar artmıştır.

Bu konuda daha önce yapılmış çalışmalar vardır. Bu çalışmalar daha çok nitel veriler üzerinden ülke ekonomisi ile tarımsal yapı ve işletmeler üzerine genel tespitler şeklindedir. Bu çalışmada ise genel tespitler yerine yerel ölçekte nicel veriler elde edilmesi hedeflenerek, elde edilen bu veriler üzerinde yorum ve tespitlerde bulunmak amaçlanmıştır. Burada çalışılacak alan olarak da önceki yapılanlardan farklı olarak mısır, buğday, pamuk, soya yerfıstığı ve turunçgil üretiminde ülkenin önemli üreticileri olan Adana işletmelerinin bulunduğu Adana ovaları belirlenmiştir. Adana'da ova kesimlerinde bulunan tarımsal işletmeler Türkiye'de kapitalist tarımın ilk örneklerindedir. Çukurova'da verimli, sulanan arazilerin olması ve pazar entegrasyonunun gelişmiş olması bu çalışmanın bu bölgede yapılmasındaki önemli etkenlerdendir.

Bu çalışma da elde edilen verilerin doğru olarak analiz edilebilmesi için zaman ve alan olarak kapsam daraltılmıştır. Aynı üretim koşulları ve pazar yapısına sahip bir bölge olarak Adana ova kesimi tercih edilmiştir. Türkiye'de 1980 sonrasında uygulanan ekonomi politikalarının çok keskin bir şekilde değişmesi nedeniyle de zaman olarak 1980 sonrası çalışılmıştır.

Araştırma beş ana bölümden oluşmaktadır. Giriş, önceki çalışmalar, materyal ve yöntem bölümlerini izleyen dördüncü bölümde Anadolu'da tarımsal işletmelerde arazi tasarrufunun ve mülkiyet ilişkilerinin tarihi değişimi genel olarak incelenmekte ve bu konuda yayınlanmış literatür özetlenmektedir. Beşinci bölümde araştırma bulguları sunulmaktadır. Araştırma bulgularının ilk kısmında köy görüşmelerinin sonuçları yayınlanmakta ikinci kısmında ise arazi mülkiyet ilişkileri, ilk kısmın verileriyle karşılaştırılarak tartışılmaktadır.

2. ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

Araştırma yapılan konu ile ilgili uygulamaya dayalı ve teorik nitelikteki bilgileri içeren; araştırma ile doğrudan veya dolaylı ilgisi bulunan bazı çalışmalar aşağıda kısaca özetlenmiştir.

Turan (2011) tarafından yapılan “SSCB’de Toprak Mülkiyeti” adlı çalışmada, 1922 yılında kurulan ve 1991 yılında dağılan SSCB’de toprak mülkiyeti ana hatlarıyla incelenmiş; genel olarak devlet mülkiyetinin sovhozlar ve kolhozlar ile somutlaşmış olduğu SSCB’de, Ekim Devrimi’nden kısa bir süre sonra çıkarılan Toprak Kararnamesi ile 1990 yılında çıkarılmış olan bir toprak reformu yasasının arasındaki tarihsel süreç toprak üzerindeki mülkiyet biçimleri bağlamında incelenmektedir.

Keyder ve Pamuk (1985) tarafından yapılan “1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Üzerine Tezler” adlı çalışmada 1945’de tek parti döneminin Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile ilgili bir inceleme yapılmıştır. Çalışma kanunun kısa bir tarihçesi, meclisten geçirilişi, en önemlisi de Cumhuriyet Halk Partisi iktidarının böyle bir yasayı neden meclisten geçirdiğini ortaya koymaya çalışmaktadır.

Başak (2005) tarafından yayınlanan “Türk Sosyolojisinde Yapı Araştırmaları” adlı çalışma temelde bir literatür taramasına dayanmaktadır. Çalışmada bu alanda yapılan araştırmalarda hangi yöntemlerin kullanıldığı, sosyolojideki yapı kavramlarından tercih edilenlerin neler olduğu ve nedenleri ortaya konmaktadır.

Morgan (1989) “Eski Toplum” adlı kitabında toplumsal evrimi, üretim araçlarındaki gelişmeye bağlı olarak birbirini izleyen üç aşamada ele almaktadır: Yabanıllık, Barbarlık ve Uygarlık. Evrimi, insanın bilinçli olarak doğayı değiştirme ve denetleme çabasının bir ürünü olarak gören Morgan, insanlığın evriminin ailevi örgütlenme aşamasından, toprak ve mülkiyet birliğine dayanan aşamaya doğru olduğunu göstermektedir.

Kabak (2007) “Karl Polanyı Ve Joseph A. Schumpeter’de Kapitalist Sistem ve Sürdürülemezliği” adlı yüksek lisans tezinde iki büyük sosyal bilimcinin, Karl

Polanyi ve Joseph A. Schumpeter'in, *Büyük Dönüşüm ve Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi* adlı kitaplarını temel referans alarak, kapitalist sistemin sürdürülemezliğine ilişkin düşünceleri karşılıklı olarak inceleyerek;, kapitalist sistemin yeniden düşünülmesi ve sorgulanmasında, iktisat başta olmak üzere diğer sosyal bilimlerin, Polanyi ve Schumpeter'in görüşlerinden yararlanması gerektiğini savunmaktadır.

Kıray ve Hinderink (1970) tarafından yayınlanan "Social Stratification as an Obstacle to Development" (Toplumsal Gelişmeye bir Engel olarak Toplumsal Tabakalaşma) adlı çalışmanın temelini 1964-1965'te Çukurova köylerinde yaptıkları araştırmadan elde edilen bulgular oluşturmuş ve burada kapitalist dönüşüm tezine temel teşkil eden veriler ve analizler sunulmaktadır. Yeni bir pamuk türünün Çukurova'da meta olarak üretilmeye başlaması, traktörleşme ve kapitalist çiftliklerin ortaya çıkması süreçleri içinde ortakçıların bir kısmının kente göçmesi ve köyde kalanların da ücretli işçileşmesi yolları ile ortakçılığın tasfiye edilmesi ve kapitalistleşen köydeki kapitalist ağa, ücretli işçiler ve diğer küçük üretici çiftçiler, işgücü örgütleyicisi (elci) ve yeni bir muhtar tipinin ortaya çıkması şeklindeki toplumsal farklılaşma bu bulguların bazılarıdır.

Akşit (1967) tarafından yayınlanan "Türkiye'de Azgelişmiş Kapitalizm ve Köylere Girişi" adlı çalışmada birisi büyük topraklı diğeri küçük topraklı olan iki köy araştırma için seçilmiş, elde edilen veriler neticesinde Adana köylerinde kapitalist dönüşümün gerçekleştiği, köylülerin yakınmalarına rağmen kapitalist çiftliğin yerleştiğini ve sürüp gideceğini göstermektedir.

Boratav (1969) tarafından yayınlanan "Gelir Dağılımı" adlı çalışmada 1963 Tarım Sayımının verilerine ek olarak Köy Envanter Etüdlerinin verilerini de kullanmıştır. Boratav'a göre tarımda toprak ve gelir açısından eşitsizlik vardır ve tarımına % 75-80 oranında küçük meta üretimi hakimdir ve aile emeği kullanılarak üretilen ürünlerin ticarileşmesi ve metalaşması, ilkel kapitalizmin temsilcisi olan tüccar sermayesinin gelişmesi ve serpilmesine yol açmaktadır.

Makal (2001) "Türkiye'de 1950-1965 Döneminde Tarım Kesiminde İşgücü ve Ücretli Emeğe İlişkin Gelişmeler" adlı çalışmada Türkiye'de dönem içerisinde işgücü ve ücretli emeğe ilişkin olarak yaşanan gelişmeler, tarım perspektifinden ele

almış; konuya ilişkin istatistiksel veri kaynaklarını da eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutmuştur.

Güneş ve Aydemir (2005) tarafından yapılan “Türkiye’de Tarım Topraklarının Mülkiyet Yapısı ve Tarihsel Süreçteki Değişimde Diyarbakır Örneği” adlı çalışmada, tarihsel süreçte genel olarak ülkemizde, özelde ise Diyarbakır’da mülkiyet yapısında nasıl bir gelişme sağlandığı, bunun sosyo-ekonomik hayata etkisi araştırılmış ve bu nedenle öncelikle Osmanlı döneminde mülkiyet yapısı üzerinde durulmuş ardından Cumhuriyet döneminden günümüze kadar olan gelişmeler ele alınmaktadır.

Aydın (2007) “Tarımda Sözleşmeli Üretim Modeli” adlı çalışmada tarımda sözleşmeli üretim modelinde yaşanan sıkıntıların üzerinde durmuştur. Uygulanmaya başlaması oldukça eskiye dayanmakla beraber, özellikle 1990’lı yıllarda yaygınlaşmaya başlayan, geçmişte şeker pancarı üretimi ile tarımsal üretimde önemli yer tutan model, günümüzde sanayi tipi tarım ürünlerinin önemli bir kısmında uygulanır hale gelmiştir. Ancak günümüzde tek taraflı, sadece üretici firmaların koşulları belirlediği sözleşmelerle yapılan bir uygulamaya bırakmıştır. Çalışmada ana hatlarıyla bu olumsuzluklar ele alınmaktadır.

Özertan (2013) “Türkiye Tarım Sektörü’nde Yapısal Dönüşüm ve Teknoloji Kullanımının Rolü” adlı çalışma da, öncelikle tarımda yapısal dönüşüm kavramı etrafında yoğunlaşmakta, daha sonra ise dünyada yaşanan yeni gelişmeler çerçevesinde makro bir perspektif ile Türkiye’nin tarımda hangi alternatif uygulamalara yönelebileceği tartışılmaktadır.

Kayıkçı (2005) “Cumhuriyet’in Kuruluşundan Günümüze Kadar Köye ve Köylüye Yönelik Olarak İzlenen Politikalar” adlı çalışmada, 1963 yılına kadar başka bir resmi belge bulunmaması nedeniyle hükümet programları ele alınarak, 1963 sonrasında ise hükümet programları, Mehtap Raporu ve beş yıllık kalkınma planları incelenmektedir.

Pamuk (2009) “Türkiye’de Tarım ve İktisadi Gelişme;1880-2000” adlı çalışmada uzun dönemli sayısal eğilimleri de kullanarak geç Osmanlı döneminden günümüze kadar tarımın iktisadi gelişmeye katkısını ele alınmış, daha sonra da Türkiye tarımının ayırt edici özelliklerinden olan küçük ve orta ölçekli aile

işletmelerinin çevresinde biçimlenen uzun dönemli kurumsal değişimleri ve devlet politikaları tartışılmaktadır.

Avcı (2000) “Türkiye’nin Ekonomi Politikaları ve Coğrafi Sonuçları” adlı çalışmanın ilk bölümünde Cumhuriyet öncesindeki ekonomik yapının özellikleri ve dağılışı ele alınarak 20. yüzyılın başlarındaki görünüm ortaya konularak, kurtuluş savaşının ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin ekonomi politikaları ve gösterdiği değişimler makalenin diğer bölümlerinde ele alınmaktadır. Söz konusu politikaların uygulanması ile meydana gelen değişim çalışmada ortaya konmaya çalışılmaktadır.

Sönmez (2012) “Adana Şehrinin Alansal Gelişimi ve Yakın Çevresinin Arazi Kullanımında Meydana Gelen Değişimler” adlı çalışma da, XIX. yüzyılın sonlarına kadar çok fazla ön planda olmayan Adana şehri ve yakın çevresinin, bu tarihten itibaren sulamaya dayalı modern tarım teknikleri uygulanarak tarıma açılması ve 1950’li yıllarda yörede, sanayileşme hareketlerinin hız kazanması sonucu şehrin hızla büyümesini ve yakın çevresindeki arazi kullanımında meydana gelen değişimleri ele almaktadır. Arazi kullanımında meydana gelen değişimler uydu görüntüleri vasıtasıyla ortaya konulurken, bu değişimin nedenleri ve şehrin gelişimi, tarihi süreç içinde ele alınmaktadır.

Marx (1979) tarafından 1847 yılında yayınlanan “Felsefenin Sefaleti” adlı eser Proudhon’un “Sefaletin Felsefesi” adlı eserine bir yanıt niteliğindeki Marx yazınının en önemli çalışmalarındandır. Bu kitapta antik “mülkiyet ilişkilerinin”, feodal mülkiyet ilişkileri tarafından ve bunların da “burjuva” mülkiyet ilişkileri tarafından yok edildiğini anlatan Marx, geçmiş mülkiyet ilişkileri üzerindeki eleştiriyi bizzat tarihin kendisinin yapmış olduğunu; Proudhon’un ele aldığı ise , aslında modern burjuva mülkiyeti olduğunu anlatmaktadır.

Marx (2012) “Grundrisse” daha sonra yayımlamayı düşündüğü büyük eserine hazırlık niteliğinde doldurduğu defterleri kapsamaktadır. Marx’ın Kapital’i yazma sürecinin en yakından izlenebileceği kaynak olan Grundrisse, modern sosyalizm düşüncesinin hangi teorik temeller üzerinde biçimlendiğini etraflı bir biçimde gösterir. Ayrıca bu çalışma da üretim ilişkileri ve mülkiyet konularında derin tahliller bulunmaktadır.

Bernstein (2014) “Tarımsal Değişimin Sınıfsal Dinamikleri” adlı kitabında, tarımsal değişimi ekonomi politik bir yaklaşımla incelemektedir. Kapitalizmde köylülüğün farklı dönüşüm süreçlerini ele alıyor. Sömürgeciliğin Latin Amerika, Asya ve Afrika’da tarımı, toprak-insan ilişkilerini nasıl dönüştürdüğünü ortaya koyuyor. 20.yüzyılda dünya çapında uygulanan farklı tarım politikalarını sergiledikten sonra neoliberal küreselleşmenin tarımsal üreticiler üstündeki etkilerini tartışmaktadır.

Köymen (2008) “Kapitalizm ve Köylülük: Ağalar, Üretenler ve Patronlar” adlı eserinde "köylülük" olarak adlandırılan olgunun özellikle sanayileşme ve kapitalizm süreciyle birlikte nasıl dönüştüğünü kapsamlı olarak incelemektedir.

Karaömerlioğlu (2006) “Orada Bir Köy Var Uzakta: Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem” adlı eserinde , Türkiye’de Cumhuriyet’in ilk döneminin önemli temalarından köy ve köylü romantizminin üzerinde durmaktadır. Bu inceleme çalışması, dönemin edebiyatçılarından Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Sabahattin Âli ve Memduh Şevket Esendal’ın eserlerinde köy ve köylü imgelerinin taranmasıyla zenginleşerek; bütün dünyada tarımsal yapıların çözülmesinin önemli etkilerinin yaşandığı bir dönemde, Cumhuriyet Türkiye’sinde köy ve köylülük meselesini, karşılaştırmalı olarak da ele almaktadır.

Özügurlu (2012) “Küçük Köylülüğe Sermaye Kapanı” adlı çalışmada, Türkiye tarımının yapısal dönüşümünü, küçük köylülüğün farklılaşması sürecine odaklanarak açıklamayı konu almıştır. Çalışmanın ilk bölümünde, tarımı konu alan akademik/bilimsel makaleler ele alınmıştır İkinci bölüm, 24 köyde sürdürülen saha çalışmasına dayanmaktadır. Küçük köylülüğün idamesini ve yeni koşullara uyumunu sağlayan stratejilerin sermayenin tarımsal alanlara doğrudan nüfuzunu güçlendiren etkiler yarattığı ve böylece kendi varlığını idame ettiren koşulların, geçmişten farklı olarak, bir küçük meta üretimi kapanı işlevi gördüğü sonucuna ulaşılmaktadır.

Bauman (2013) “Modernite Kapitalizm Sosyalizm Küresel Çağda Sosyal Eşitsizlik” adlı kitabında bir modernite ürünü olan ilerlemenin iki farklı uygulamasında sonuca ulaşamadığını; modernitenin sosyalizm uygulamasının yola çıktığı noktadan farklı bir yerde son bulduğunu; kapitalizm uygulamasının ise sermayeye uluslararası hukukun yeterli yaptırım gücüne sahip olmaması koşullarında

ilkel sermaye birikimi dönemindeki acımasız mantığına geri dönmeye çalıştığını vurgulamaktadır.

Okçuoğlu (1998) “Türkiye’de Kapitalizmin Gelişmesi Cilt: 1 İç Pazarın Oluşma Süreci Tarihsel Yaklaşım” adlı çalışmada Türkiye’de kapitalist ilişkilerin gelişme seyri ele alınmaktadır. Kullanılan yaklaşım yöntemi tarihsel materyalizmdir. Genel olarak Osmanlıda feodalitenin oluşumu ve feodal ilişkilerden kapitalist ilişkilerin gelişmesi belirlenmeye çalışılmaktadır.

Kıray (1999) “Örgütlemeyen Kent: İzmir” adlı çalışmasında 1960’lardan beri, toplumun hem dış hem de iç dinamiklerle değişerek nasıl yeni bir temel toplum yapısına ulaştığını göstermektedir. Küçük ya da büyük toprak sahipliğinde köylülüğün bitişinin izlenmesinden, nüfus yapısının değişmesine, kente ya da batı ülkelerine göçenlerin yeni düzene uyum için oluşturdukları yaşam stratejilerine kadar değişimin çok çeşitli yönleri ele alınmaktadır.

Bülbül (1973) “Adana Ovası Tarım İşletmelerinin Ekonomik Yapısı, Finansman ve Kredi Sorunları” adlı araştırmasında, Adana Ovası’nın genel ve tarımsal yapısı ayrıntılı olarak incelenmektedir. Araştırmada tarım işletmelerinin ekonomik yapıları, arazi kullanımı, nüfus ve işgücü durumu, sermaye unsurları ve faaliyet sonuçları belirlenmektedir. Ayrıca işletmelerin finansman ve kredi ile ilgili sorunlar araştırılmış, ekonomik analiz yardımıyla elde edilen verilerle değişkenler arasındaki ilişkiler, faktör analizi yöntemiyle ortaya konulmaktadır.

Oral (2006) “Türkiye Tarımında Kapitalizm ve Sınıflar” adlı çalışmasında , tarımda yaratılan değerlerin hangi mekanizmalarla nasıl aktarıldığını irdelemeye çalışmaktadır. Bu çalışma, Türkiye’de tarım ve köylülük üzerine yapılmış çalışmaların derlemesinden oluşmaktadır.

Öztürk (2009) “Kırsal Kalkınma Yaklaşımları ve Küçük Meta Üretimi” adlı çalışmada dünya genelinde artan yoksulluk ve açlık tehlikesinin yeniden gündeme getirdiği kırsal kalkınma ve kırsal değişim konusunda genel kuramlar üzerinde durmaktadır. Sistem yaklaşımları, karar alma yaklaşımları ve tarihsel-yapısalcı yaklaşımlar temel özellikleri ile tartışılmıştır. Son olarak küçük meta üretimi bu yaklaşımlar çerçevesinde incelenmektedir.

Boratav (1972) “Türkiye Tarımının 1960'lardaki Yapısı ile İlgili Bazı Gözlemler” adlı çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci olarak 1963 ve 1970 Tarım Sayımlarının sonuçlarına göre iki sayım arasında tarımsal yapıda meydana gelen değişimler incelenmektedir. Arazilerin işletme ve tasarruf biçimlerinde gözlenen değişiklikler üzerinde duruluyor. İkinci kesimde ise iller düzeyinde değişim çalışılmaktadır. Üçüncü aşama ise teknolojik ve ekonomik değişken arasında iktisat mantığı açısından anlam taşıyan ilişkiler araştırılmaktadır.

Wolf (2000) “Köylüler” adlı çalışmasının önsözünde bu kitabın ilkel kabileyle sanayi toplumu arasında yarı yolda bir yerde durmakta olan insanlığın büyük kesimleriyle ilgili olduğunu ifade etmiştir. Bu çalışma sanayi devrimi ile birlikte değişerek dönüşen ve giderek yok olduğu düşünülen bir toplumsal oluşumu, köylüleri, ele almaktadır. Kitap köylülüğün sorunlarını, ekonomik ve toplumsal yönünü, siyasi ideolojik düzenle olan ilişkilerini derin bir analizle, en ince ayrıntısına kadar anlatmaktadır.

Keyder ve Yenal (2013) “Bildiğimiz Tarımın Sonu” adlı çalışmada yazarlar daha önce yapmış oldukları çalışmaları yeniden ele alarak kitaplaştırmışlardır. Bu çalışmada tarım ve gıda üretiminde uluslararasılaşmanın sonuçları bağlamında metalaşma, tarımsal dönüşüm ve proleterleşme, köylerdeki değişim ve tarım ile devlet ilişkilerinin son yıllardaki hali tartışılmaktadır.

Çınar (2014) tarafından yayınlanan “Öteki Proleterya” adlı çalışma mevsimlik tarım işçilerini anlatmaktadır. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kırsal dönüşümün ortaklıktan mevsimlik tarım işçiliğine geçiş üzerindeki etkileri geniş bir çerçevede ele alınmaktadır. İkinci bölümde ise sermaye ve ilkel birikimden sonra işgücünün konumlandırılması açıklanmaktadır. İki bölüm temelinde mevsimlik tarım işçileri üçüncü bölümde ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır.

Davran (2000), "Adana İl Merkezinde ve Kırsal Alanında Yaşayarak Tarımsal Faaliyetlerine Devam Eden Ailelerde Toplumsal Yapı ve Toplumsal Cinsiyet" konulu doktora tezinde 1950'den sonraki dönem için Yüreğir köyleri ve sonrasında Çukurova, toplumsal yapı ve toplumsal cinsiyet açısından ele alınmakta, meydana gelen değişimler açıklanmaktadır.

Aktaş (2006) "Küreselleşme, Yoksulluk ve Genetiği Değiştirilmiş Tarım Ürünleri" adlı çalışmada, dünyadaki küreselleşme sürecini, teknolojik gelişme ve yoksulluk sonuçları ile birlikte değerlendirmektedir. Genetiği değiştirilmiş üretimin gelişmiş ülkelerin ticari kaygılarından kaynaklandığı, genetiği değiştirilmiş ürünlerin etik yönden tartışılmadan ve insan sağlığına ve ekolojiye olası etkileri tam olarak araştırılmadan "kar" hırsı ile birlikte çok hızlı bir şekilde yaşamımıza girmiş olduğu anlatılmaktadır.

Literatür taraması sonucunda, bu tezde çalışılan konuların bazı çalışmalarda sınırlı olarak ele alındığı anlaşılmıştır. Bu nedenle bu konularda nicel verilere sahip tam bir çalışmaya ihtiyaç olduğu ortaya çıkmaktadır.

3. MATERYAL VE YÖNTEM

3.1. Materyal

Bu çalışmada kullanılan birincil veriler köylere ait tapu kütüklerinden ve köylerde yapılan köy görüşmelerinden elde edilmiştir. Bu görüşmelerde arazi kullanma biçimleri ve mülkiyet ilişkileri, arazi satışı ile ilgili veriler oluşturulmak istenmiştir.

Bu çalışmada kullanılan ikincil veriler ise Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğünden, Toprak Mahsulleri Ofisi birimlerinden, Tapu ve Kadastro İl Müdürlüğünden ve TÜİK 'ten elde edilmiştir. İkincil veriler olarak ilgili uluslararası ve ulusal düzenlemeler, mevzuat değişimleri, proje ve uygulamaları da dikkate alınmıştır.

Bu tip bir çalışmaya başlanırken nicel ve nitel yöntem ve teknikleri bilmek zorunludur. Ancak bunların sadece teorik bilgisine sahip olmak, iyi bir uygulayıcısı olmak anlamına gelmeyecektir. Nicel ya da nitel saha araştırmasının bilgi boyutu olduğu kadar sahadaki uygulama boyutu da önemlidir. Hatta somut bir saha araştırması söz konusu ise sahada uygulamayı yapan araştırmacının özellikleri çok daha öne çıkan bir konudur. Bu çalışmaya özgü bir durum olarak saha çalışmasından en yüksek verimi elde etmek için araştırmacının bölgeyi iyi tanıması gerekmektedir. Bu nedenle araştırma sahası olarak Adana'nın ova bölgesi seçilmiştir. Adana, tarımın en önemli unsurlarından olan su kaynakları ve iklimin uygunluğu bakımından önemli bir potansiyele sahiptir. Asırlardır bölgedeki birçok medeniyetin gıda ihtiyacını karşılayan verimli Adana toprakları oldukça geniş bir üretim çeşitliliğini barındırmaktadır. Narenciye ve mısırdaki ülkemizde üretilenin yaklaşık 1/3'ü Adana'da üretilmektedir. Soyada ise ülke üretiminin 2/3'ü üretilmektedir.

3.2. Yöntem

Gıda Tarım ve Hayvancılık İl ve İlçe Müdürlüklerinden elde edilen veriler ve uzmanlarıyla yapılan görüşmeler doğrultusunda araştırma yapılan ilçelerin seçiminde homojenlik aranmıştır. Homojenliği belirleyen unsurlar ise arazilerinin ovada olması, sulama imkanlarının olması, pazarla bütünleşmiş olmasıdır. Ayrıca tali bir unsur ise tapu çalışmaları için daha kolay ulaşım ve çalışma imkanına sahip olmalarıdır. Bu kriterlere göre belirlenen ilçeler Ceyhan, Karataş, Seyhan ve Yüreğir'dir. Bu ilçelere ait köy ve işletme sayıları ile toplam arazi miktarı Çizelge 3.1'de verilmiştir.

Çizelge 3.1. İlçelere Göre Köy ve İşletme Sayıları ile Toplam Arazi Miktarı

İLÇENİN ADI	KÖY SAYISI	İŞLETME SAYISI	TOPLAM ARAZİ(DA)
CEYHAN	83	5544	576.152
KARATAŞ	49	2584	389.170
SEYHAN	31	1816	218.471
YÜREGİR	47	3097	462.218
TOPLAM	210	13041	1.646.011

Köylerin belirlenmesinde işletme sayısı ve toplam arazi büyüklüğü kriter olarak kullanılmış ve 14 köyün örneğe seçimi uygun görülmüştür (Çizelge 3.2).

Çizelge 3.2. Seçilen Köylerin İlçelere Göre Dağılımı

İLÇENİN ADI	KÖY SAYISI	İŞLETME SAYISI	TOPLAM ARAZİ(DA)
CEYHAN	5	1078	107.398
KARATAŞ	2	368	47.174
SEYHAN	2	186	15.992
YÜREGİR	5	638	74.407
TOPLAM	14	2270	244.971

Belirlenen köyler ise Soysalı, İncetarla, Gümürdülü, Altıkara, Mercimek, Yemişli, Ataköy Karakuyu, Gökçeler, Belören, Yerdelen, Kadıköy, Abdioğlu ve Camili'dir (Çizelge 3.3)

Çizelge 3.3. İlçelere Göre Çalışılan Köylerin İsimleri

İLÇE	KÖYLER
CEYHAN	SOYSALI, İNCETARLA, GÜMÜRDÜLÜ, ALTIKARA, MERCİMEK
KARATAŞ	YEMİŞLİ, ATAKÖY
SEYHAN	KARAKUYU, GÖKÇELER
YÜREĞİR	BELÖREN, YERDELEN, KADIKÖY, ABDİOĞLU, CAMİLİ

Çalışılan köylerin Türkiye üzerindeki genel görünümü Şekil 3.1'de verilmiştir.

Şekil 3.1. Çalışılan Köyler

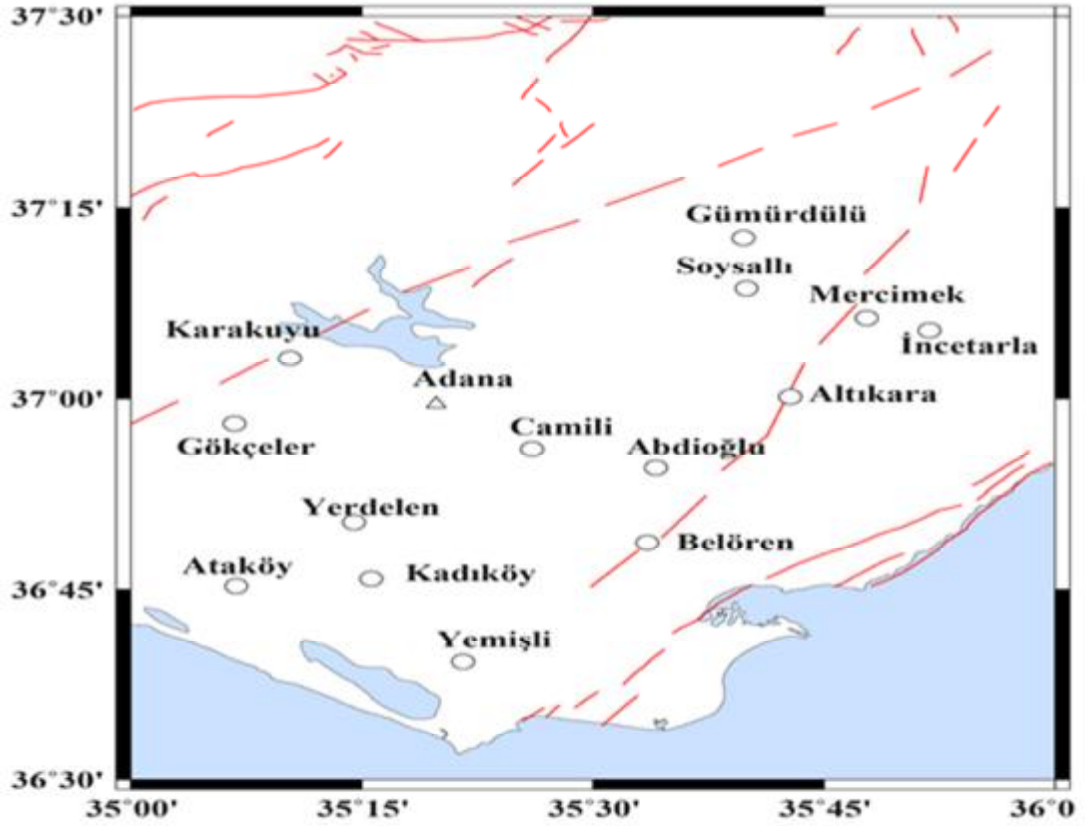
Köylerde yapılan köy görüşmeleri derinlemesine yapılan köy mülakatları olarak ifade edilebilir. Burada nitel bir araştırma tekniği söz konusu olup; bu tarz bir araştırmada deneyim, yatkınlık, işe ayrılan zaman, literatüre hakim olma gibi özellikler aranır. Nitel bir saha araştırmasını nicelden ayıran bir özellik ise zanaat boyutunun burada daha çok ön plana çıkıyor olmasıdır. Çünkü nitel araştırma verileri, uygun araştırma yöntem ve teknikleri ile yola çıkan araştırmacı tarafından

toplanmak ya da derlenmek maksadıyla sahada sizi bekliyor değildir. Daha doğru bir anlatımla nitel veri ancak araştırmacı kadar vardır. Çünkü o; tümüyle araştırmacı ve yanıtlayıcı (gözlem birimi) arasındaki etkileşimin bir ürünüdür (Özüğurlu, 2012).

Bu çalışmada genel köy görüşmeleri muhtar ve köyün ileri gelenleri ile değil köylüler ile yapılmıştır. Daha önceden randevu alınmadan köylere gidilmiş; kahvehanelerde ya da köyde yaşayan birinin evinde görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bazı köylerde görüşmelere muhtar da kendi isteği ile katılmıştır. Görüşmelerin geniş katılımı için o esnada talepte bulunulmuş; olabilecek en geniş katılım sağlanmaya çalışılmıştır. Genel köy görüşmelerindeki her bir toplantı yaklaşık üç saat kadar sürmüştür; toplamda elli saatlik bir mülakat ortaya çıkmıştır. Bu mülakatlar önceden oluşturulmuş; formlara araştırmacının anlayışına bağlı olarak işlenmiştir.

Araştırmada kullanılan görüşme (mülakat) formları daha önce yapılmış araştırmalarda kullanılan form örneklerinden (Özüğurlu, 2012), köyde arazisi olup da şehirde yaşayanlarla yapılan görüşme, sohbet ve gözlemlerden faydalanılarak araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Bu çalışmada görüşme metinleri alt sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Görüşme formlarındaki kategoriler şu şekilde oluşturulmuştur.

- Hane ve nüfus sayıları; köyün göç alması ve dışarıya göç vermesi
- Arazi tasarrufu, kullanım biçimleri ve mülkiyet yapısındaki değişim
- Ürün deseni
- Üretimin ileri-geri bağlantıları

Şekil 3.2. Seçilen köylerin coğrafi konumları

Bu çalışmanın bir diğer veri toplama çalışması Tapu ve Kadastro İlçe Müdürlüklerinde araştırmacı tarafından köylere ait tapu kütüklerinden yıllık olarak arazi satış miktarlarının çıkarılmasıdır. Bu çalışma için Şekil 3.2 de bulunan köyler için bütün tapu kütüklerinin her sayfası en ince ayrıntısına kadar incelenmiştir. Bu süreç yaklaşık bir yıl sürmüştür.

Tapu ve Kadastro ilçe müdürlüklerinde yapılan bu çalışmada Şekil 3.3 de bulunan köylere ait 205 tapu kütüğü üzerinde çalışma yapılmış ve toplamda yaklaşık 24000 kütük sayfası en ince ayrıntısına kadar incelenmiştir (Çizelge 3.4).

4. KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE TARİHİ SÜREÇ

4.1. Mülkiyet Kavramı

Mülkiyet geniş anlamda bütün üretim araçları üzerindeki egemenlik olarak anlaşılmalıdır. Kavramın etimolojik kökeni de bu yargıyı doğrulamaktadır. Örneğin Arapça “mulk” sözcüğünden türeyen mülkiyet, hüküm ile bir şeyin zaptı ve tasarrufu olarak tanımlanmaktadır. Melik de mülke sahip olan, hükümdar anlamına gelmektedir. Yine Yunancada “kyriotés”, Latince “dominium” ve “proprietas”, İngilizcede “property”, Fransızcada “propriété” sözcükleri genel olarak egemenlik anlamına gelmektedir (Sönmez,1998). Kısaca, mülkiyet insan-doğa ve insan-insan arasındaki ilişkileri kapsayan geniş kapsamlı bir kavramdır ve bu yönüyle de mülkiyet ilişkisi sosyal bir ilişkidir (Güriz, 1969).

Mülkiyet konusu birçok düşünürün ilgilendiği en temel ve karmaşık konulardan biridir. F. Engels, ‘Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökenleri’ isimli çalışmasında, kendisinden önceki düşünürlerin çalışmalarından yararlanarak mülkiyet olgusu konusunda önemli değerlendirmeler yapmıştır. Engels, L. H. Morgan’ın yerliler üzerine yapmış olduğu uzun dönemli antropolojik çalışması olan ‘Eski Toplum’u öncü bir çalışma olarak görmüş ve kendi kuramsal yaklaşımını bunun üzerine oturtmuştur. Engels ile birlikte Morgan ve Lavaleye gibi düşünürlerin çalışmaları “ilkel mülkiyet ortaklığı tezi” olarak değerlendirilmektedir (Güriz, 1969). Bunun yanı sıra düşünce tarihinde öne çıkan birçok düşünürün mülkiyet olgusunu çeşitli açılardan incelediği görülmektedir. David Ricardo, John Stuart Mill ve Karl Marx mülkiyeti ekonomi politik açıdan; Jean Jacques Rousseau, John Locke, Montesquie mülkiyeti felsefi ve hukuki açıdan incelemişlerdir (Sönmez, 1998). Bu çalışmada mülkiyet kavramının tamamına nüfuz etme ve bu temelde çalışmayı işleme imkanı yoktur. Bu nedenle bu çalışmanın ana maddesi olan arazi mülkiyeti çalışılmıştır.

4.2. Osmanlı İmparatorluğu'nda Arazi Tasarruf Biçimleri ve Tarihsel Değişimi

Osmanlı Devleti Selçuklulardan aldığı geleneği, Roma ve Bizans'ın tarım ekonomisine dayalı ekonomik yapısıyla harmanlayarak sürdürmüştür. Yaşamın her alanında hakim rol oynayan devlet, mülkiyet konusunda da en büyük payı kendisine ayırmıştır. Bu yüzden, Osmanlı Devletinde de arazi varlığının büyük bir kısmı mirî denilen devlete ait arazilerdir. Devlet bir ülkeyi ele geçirdiği zaman öncelikle fethin ne şekilde gerçekleştiği önem kazanmaktadır. Gayrimüslimlere ait bir ülkenin silah zoruyla alınması durumunda araziler devletin malı olmakta; müslüman gazilere pay verilmektedir. Osmanlı tebaası olarak kalmayı kabul eden gayrimüslim halk kendilerine verilen arazileri ekip biçmek için devlete haraç denilen bir vergi ödemek zorundaydılar. Bu yüzden gayrimüslimler tarafından tasarruf olunan bu tür arazileri haracî topraklar denilmektedir. Devlet tarafından tahsis edilen arazileri işleten müslüman kimseler bunun karşılığında devlete öşür denilen ürün vergisini vermek zorundaydılar. Bu *öşür* ve *harac* dışında müslümanlar, işlettikleri toprağın büyüklüğüne bağlı olarak *çift*, *nim-çift*, *bennâk*, *caba* statüsünde vergi ödedikleri gibi müslüman olmayanlar da haraçtan ayrı çift vergisine karşılık olmak üzere ispence ödemekteydi (Kurt,1999).

4.2.1. Kırsal Kesim: Çift Hane Sisitemi

Türkiye'nin ana ekonomik yapısını Osmanlı dönemi belirlemiştir. Küçük köylü-aile işletmelerine dayanan sosyo-ekonomik yapı, Osmanlı miri toprak rejimi ve çift hane sisteminden gelmektedir. Günümüzde toprak, köylü ailesinin mülkü olarak, tarım ekonomisinin en önemli elemanı ise de, Osmanlı rejiminde miri adı ile tamamıyla başka bir statü taşıyordu. Miri toprak rejimi, devlete bütün köylü sınıfını ve tarım ekonomisini kontrol ve düzenleme yetkisi veriyordu. Miri arazi, (devletin mutlak mülkiyet hakkını elinde tuttuğu arazi) bütün tarım topraklarını kapsamaz. Miri arazi, yalnız hububat ziraatı yapılan, tarla olarak kullanılan arazidir. Bağlar ve bahçeler bunun dışında kalmıştır. Çünkü büyük kitlelerin geçimi, ordunun ve şehirlerin iâşesi, hububat ekimine dayanmaktadır. Darlık ve açlık hububat ekiminde

ki noksandan ileri gelir. Devlet bu nedenle, tarla ziraatını, hububat ekimini kontrol altında tutmak zorunluluğunu duymuştur. Osmanlı kanunnamelerinde kesin bir madde vardır; tarla, bağ ve bahçe haline getirilmez. Tarlaların devamlı işletimi, kanunla garanti altına alınmıştır. Aile emek ünitesini kısaca reaya çiftliğini, devlet daima kontrol altında tutar. Bir çift öküzü olan aile, bir işletme ünitesi oluşturur. Hayvani enerji ünitesinin, yani bir çift öküzün işleyebileceği toprak ünitesi, ekonomik bakımdan en verimli işletme olarak tanınmıştır. Bu raiyyet çiftliği, devlet için tarım ekonomisinin temel ünitesidir. Onun parçalanmasına ve kaybolmasına karşı bir sürü kanun önlemleri alınmıştır. Bu ana ekonomik sosyal düzene çift-hane sistemi denmektedir. Miri topraklar iki kategoriye ayrılır (İnalçık,2012);

Tapulu arazi: Bunlar, köylü aile birliklerine, tapu rejimi denilen özel bir sistem içinde verilen arazilerdir. Tapu rejimine göre, tasarruf edilen, elde tutulan arazi, satılamayan, hibe ve vakf edilemeyen, fakat babadan oğula bir işletme birliği olarak geçen raiyyet çiftlikleridir. Köylü bunu kendisi işlemek zorundadır. Üretim işini kendisi düzenler. Üretim vasıtaları öküz, saban ve tohumu kendisi sağlar ve bağımsız bir işletme ünitesi olarak kendisi işler. Köylü bu anlamda hür ve bağımsız köylüdür. Devlete ve sipahiye, kanunların emrettiği bedeni hizmetler dışında karşılıksız hiçbir hizmet yapmaya mecbur değildir. Onun emeğini kimse karşılıksız sömüremez. Devlet bu garantileri vermiştir. Zira, aksi halde, raiyyet çiftliği işlenemez ve vergiler ve sipahi dirliği gerçekleşmez. Raiyyetin statüsünü de, çift-hane sisteminin gerekleri belirlemiştir. Ekabir, raiyyeti kendi çiftlik veya vakıflarında işletmeye kalkışınca, devlet bunu önler; kanunlarla, köylünün emek ve hürriyetini garanti altına alır. Osmanlı İmparatorluğu'nda, toprağın olduğu kadar, köylü emeğinin de devlet kontrolü altında olduğu gerçeğini unutmamak gerekir. Hizmetler ve angaryalar bu açıdan incelenmelidir. Özetle tapu sistemi, köylü aileleri tarafından çiftlik ünitelerinin bağımsız ve devamlı işletilmesini garanti eden bir sistemden ibarettir. Sonraki dönemlerde raiyyet çiftliği birimi, köylünün bağımsızlığı ve diğer elemanlar değişikliğe uğrayacaktır. 20. yüzyıla kadar küçük köylü aile işletmeleri rejimi ana hatlarında korunabilmiştir. Bizans ve Osmanlı imparatorluklarında reaya yani çiftçi aileler ve toprak birimi daima titizlikle, büyüklere karşı korunmaya çalışılmıştır. İmparatorluk bürokrasisinin esas vazifelerinden biri, bu rejimi

korumaktır. Bizans'ta dynatoi, Osmanlı İmparatorluğu'nda ekabir'e karşı köylüler daima 'yoksul' tabiri ile himayesi gerekli bir sınıf olarak ele alınmıştır. Bu sebeple, bu imparatorlukları köylü imparatorlukları diye ifade etmekte bir abartma yoktur. Toprak ve reaya üzerinde feodal kontrollerin ortaya çıkmasına karşı merkezi imparatorluk bürokrasisinin savaşıması, bu imparatorluklar tarihinin en önemli fasıllarından birini ve belki en önemlisini oluşturur. Miri tapulu arazi, imparatorluk siyasetinin bulunduğu ve korumaya çalıştığı ana imparatorluk rejimi olarak, eski çağlardan beri Akdeniz ve Ortadoğu tarihine yön vermiş temel bir rejimdir (İnalçık,2012).

Mukata'alı Topraklar: Miri tapulu arazi yanında ikinci büyük kategori topraklar, miri mukata'alı arazidir. Mukata'a sistemi, tapu sistemi yanında, tamamıyla ayrı bir toprak rejimini simgeler. Buradaki anlam ile mukata'a veya kesim, bir devlet gelir kaynağını bir özel şahsa belli bir bedel karşılığı kiralamaktır. Bu genel anlamda bir iltizamdır. Mukata'a sistemi şöyle uygulanmıştır; tapuya verilmeyen, yani yukarıda açıklandığı gibi, tapu sistemi denilen özel bir rejim altında bir köylü tasarrufunda bulunmayan araziye devlet belli bir kira karşılığında kişilere ihale edilmiştir. Burada kişi köylü olmayabilir, şehirli, esnaf, hatta asker de olabilir, köylüler de kişi veya toplu olarak mukata'a ile araziye tutabilirler (İnalçık,2012).

4.2.2. Miri Toprak Rejiminde Çözümler

16. Yüzyılın ikinci yarısından etkinliği artan batı kapitalizminin etkileri Osmanlı toplumunun geleneksel yapısını çözüp dağılmasına neden olmuştur. Avrupa'da oluşan bu yeni yapı nedeniyle meydana gelen üç değişiklik, çözülmeyi sağlayan önemli aşamalardır. Bunlardan ilki, Avrupalıların Ümit Burnu yoluyla Afrika'yı kıyılarından dolanması nedeniyle, Avrupa'nın doğu ile lüks mallar (baharat, ipek, kahve) ticaretinde Akdeniz'in öneminin azalmasıdır. Buna bağlı olarak Osmanlı İmparatorluğu, transit ticaret gelirlerinin önemli bir bölümünü yitirmiştir (Kıray, 1993).

İkinci değişim, Avrupa'ya akan büyük miktardaki altın ve gümüş, sadece Avrupa'da enflasyona yol açmakla kalmayıp; ticaret aracılığıyla Osmanlı fiyatları

üzerinde de enflasyonist bir baskıya yol açmıştır. Üçüncü değişim ise bu fiyat yükselişinin ve Batı Avrupa ticaretinin değişen çehresinin bir sonucudur. Bu süreçte, fiyatların çok düşük kaldığı İmparatorluktan, başta buğday (tahıl) olmak üzere her türlü gıda maddeleriyle çeşitli dokuma sanayi hammaddelerinin (pamuk, yün, ham ipek ve boya gibi); Avrupa'ya iktisadi bölgesine gitmesi ve İmparatorluğun özünde bir hammadde kaynağı durumuna dönüşmesi söz konusu olmuştur (Pala,1996).

16. yüzyıl sonlarından itibaren tımar rejimi anlamını yitirmiş ve yeni bir statüye geçilmiştir. Devlet içine düştüğü mali sıkıntından kurtulmak için para değerini düşürme yoluna başvurmaktan da hiç çekinmemiş; bu ise sistemin geleneksel temellerini daha da zorlamıştır. Böyle olunca merkez, kendisine ait olan ya da tımar sahiplerine bırakılmış bulunan vergi toplama yetkilerini giderek daha büyük bir oranda mültezimlere satmak zorunda kalmıştır (Kıray, 1993).

Tımar rejimi ile buna bağlı ilişkileri tümüyle çözüp dağıtan ve yeni bir tipe dönüştüren asıl uygulama ise iltizam-mültezim sisteminin giderek yaygınlaşmasıdır. İltizam, özde, ekonominin parasallaşması ve ticarileşmesinden yararlanarak devletin geleneksel olarak tımar sahiplerinin payına düşen gelirleri toplama hakkını ihaleye çıkarmasıdır. Devlet, yükümlülüklerini yerine getirmeyen tımar sahiplerinin dirliklerine el koymaya, yaşlı tımar sahiplerinin ölümüyle sahipsiz kalan dirlikleri elinde tutmaya ve diğer bazı dirlikleri de parayla geri almaya başlamıştır. Bu topraklar ile beraber saray haslarının bir çoğundan vergi toplama hakkı; genellikle üç yıllık bir süre için en yüksek pay veren mültezime ihale edilmiştir (Pala,1996).

Gelirleri giderek azalan tımar sahiplerinin çoğu da bu yeni vergi toplama biçimini tercih etmiştir. Böylece 17. ve 18. yüzyıllar içinde hasların yanı sıra zeamet ve olağan tımarlarda birer birer iltizam sistemi içine dahil olmuşlardır. Tımar sahiplerinin iltizam önündeki tercihlerinin temel nedeni; hem devlet için asker bulundurma hem de diğer hizmet yükümlülüklerinden kurtulmuş olmalarıydı. Bununla beraber merkezi hazine ise bu yolla, geleneksel olarak tımar sahibinin gelir kaynaklarını oluşturan iki önemli gelir kaynağını, öşür (aşar) ile toprak vergisinin bir kısmını almayı umuyordu. Sonuçta merkez korumasının şemsiyesinden mahrum kalan ve mültezimlerin topraklar ve reaya yerine vergileri, dolayısıyla gelirlerini arttırmakla ilgilenmesi nedeniyle toprakları da bakımsızlıktan verimsizleşen reaya,

çareyi çift-bozarak ya bey kapısında asker (sekban) ya da medrese öğrencisi (suhte) olmakta bulmuştur. Ayan sınıfının etrafında birleşen topraktan yığınsal olarak kopmuş bu kitle, Anadolu'yu sarsan Celali isyanlarının (1596-1610) da baş mimarı olmuştur. Önemli bir sonuç da, malikane sisteminin doğması olup; bu toprakları denetim altına almanın bir başka yoludur. Buna göre mukataa (topraklar) gelirleri ömür boyu iltizama verilip ve bu topraklar üzerindeki haklar miras yoluyla devredebilmeye başlanmıştır (Genç, 1975; aktaran Pala,1996).

Genel olarak bakıldığında, tımar sisteminden iltizam usulüne geçiş, güçlü bir ayan hiyerarşisinin doğmasına yol açmıştır. Ayanlar, 18. Yüzyıl boyunca, özerkliklerini ve topraklarını genişletmeye yönelmişlerdir. Aşırı vergilendirme veya borç dolayısıyla terk edilmiş toprakları işgal ederek; otlakları, ormanları ve geleneksel olarak reyanın kullandığı diğer toprakları gasp ederek; arazilerini borç karşılığı ipotekleyen ancak borçlarını ödeyemeyen köylülerin arazilerine el koyarak toprağın denetimini ele geçirmişlerdir. Genellikle yasa dışı yöntemlerle arazilerinin çoğunu vergiden muaf kategorideki vakıflara dönüştürmüşlerdir (İnalçık, 1993; aktaran Pala,1996).

Miri toprakların giderek özel mülkiyete dönüşmesiyle çiftlik ya da malikane sahibi ayanların ortaya çıkması; toprakların özel mülk olarak birikiminin hızlanması süreci, aslında kapitalist bir dış piyasa için yapılan mal üretimi sürecidir. Bu durum Osmanlı toplumundaki egemen mülkiyet ilişkilerine karşıt bir gelişme olan büyük toprak sahipliği ya da ağalığın dolaylı ve dolaysız bir biçimde Batı kapitalist gelişme sürecinin bir ürünü olarak belirlediğini göstermektedir (Pala,1996).

Temelde 16. yüzyılın ikinci yarısından Tanzimat' a (1839) kadar evrimleşerek kullanılagelen iltizam sistemi, hazinenin gelir kayıpları yanında önemli bir değişikliğin de tohumlarını atmış ve yeşertmiştir: Bu dönemde merkez giderek otoritesini kaybetmiş ve daha çok adem-i merkeziyetçi, kaotik bir yapı ortaya çıkmıştır. Bunun yansıması olarak miri toprak rejimi temelinden sarsılmış; bizatihi toprak, spekülasyon konusu olabilmış; büyük çiftlikler ve malikanelerin belirmesiyle de toprağın kamusal niteliği yavaş yavaş dönüşmeye başlamıştır. Gerçekte Osmanlı'nın tümüyle Batı ekonomik ve siyasal egemenliği altına girdiği Tanzimat dönemi; miri toprak sisteminin ağır ağır ortadan kaldırılarak özel mülkiyetin

yaygınlaşması ve birlikte pazara yönelik üretim yapan çiftliklerin kurulması süreci bunun sonucunda hızlanan toprak birikimiyle olmuştur (Pala,1996).

Miri arazi rejiminin çözülmesinde 1858 yılında yürürlüğe giren “Arazi Kanunnamesinin” etkisi büyük olmuştur. Tımar rejimine son verilerek; çözülmekte olan geleneksel toprak tasarruf sistemi değişmiştir. 1839 Tanzimat Fermanı'yla bütün dirlikler kaldırılmış ve memur maaşlarının hazineden verilmesi ve toprak vergilerinin devlet tarafından toplanması ilkesi benimsenmiştir (İnalçık, 2012).

Yeni mülkiyet ilişkilerini düzenlemek için hazırlanan 1858 tarihli Arazi Kanunnamesi, Osmanlı devletinde toprak hukukuyla ilgili ilk ayrıntılı yasadır. Sipahiliğin kaldırılmasıyla, İmparatorluğun idari ve mali örgütünde en büyük değişiklik yapılmış ve bu nedenle toprak hukukunun yeni ilkelere göre yeniden düzenlenmesi gerekmiştir (Barkan, 1980).

Ortak tasarruflara yer vermekle birlikte, Kanunname, ilkece bağımsız küçük çiftçi işletmeleri şeklindeki bireysel tasarrufları kabul etmiş ve bir köy toprağının bir veya birkaç kişi eline geçmesiyle bu toprak düzeninin bozulmasını önlemek istemiştir. Yeni yasanın miri topraklar üzerinde çiftçiye sağladığı tasarruf hakkı, tam bir mülkiyete yaklaşmış ve köylüye toprağı istediğı biçimde işletme olanağı (istediğı ürünü ekme ve icar ile ektirme imkanı) vermiştir. Bununla birlikte miri toprakların memurdan izin alınmadan gelişigüzel kullanılamaması, (tarlanın) mazeretsiz üç yıl ard arda boş bırakılamaması vb. gibi kısıtlamalar; tasarruf hakkının henüz tam ve mutlak olmadığını göstermektedir (Barkan, 1980). Gerçek mülkiyeti devlete ait olan bir toprak üzerinde daimi ve ırsi bir kiracı durumunda bulunan çiftçinin tasarruf hakkı; toprağı işlediğı süreyle sınırlandırılmıştır (Sencer, 1982).

Osmanlı toplumunda özel mülkiyete doğru tarihsel evrimini tamamlayan miri toprak sistemi, tüm kalıntılarıyla Cumhuriyet'ten sonra Medeni Kanun'un yürürlüğe girmesiyle birlikte (1926 yılında) tümüyle ortadan kaldırılmıştır.

4.3. Cumhuriyet Döneminde Arazi Tasarrufu ve Mülkiyeti

Tarım kesiminde kapitalist ilişkileri kısmen hızlandıracak asıl önemli uygulamalar 1925 yılında başlamıştır. Bu yıl başlayan kadastro çalışmaları ve

1926'da yürürlüğe giren Medeni Kanun, temel üretim aracı toprakta, mülkiyetin yasal olarak gerçekleşmesine ve giderek toprağın değişim konusu olmasına olanak sağlamıştır.

Medeni Kanunun kabul edilmesiyle, geniş tarım alanları üstünde fiili denetim kurmuş olan güçlü ailelerin, bu alanları tam malik sıfatıyla tapuya kaydettirmesi son derece kolaylaştırılmış, 1929'da büyük arazi sahipleri açısından olağanüstü önem taşıyan bir başka yasa çıkarılmıştır. Buna göre tımar, iltizam gibi kurumlarla ilgili olarak Osmanlı hükümetinin çeşitli ailelere vermiş olduğu ve geniş tarımsal alanlara tasarruf hakkı sağlayan belgeler, bu alanların 1926 Medeni Kanunu çerçevesinde özel mülk olarak tapuya kaydettirilmesi için yeterli sayıldığından, elinde bu türlü belge bulunan güçlü aileler, çok geniş alanların mülkiyetini kazanmaya başlamışlardır. Bu arada, I. Dünya Savaşı sırasında "giden" Ermenilerden ve Lozan Anlaşmasına göre nüfus değişimine konu olarak Yunanistan'a gönderilen Rumlardan kalan milyonlarca dekarlık arazinin sahiplenilmesinde de, kırsal kesimdeki güçlü ailelerin etkinliği olmuştur (Barkan, 1980).

Türkiye'de 1920–1930 yılları arasında toprak mülkiyeti ve toprak kullanımına ilişkin güvenilir veriler yoktur. Yoksullar toprağın bir bölümünün sahibi ya da tümüyle topraktan yoksun bırakılmış köylüler (köy nüfusunun %65–70'i)–işlenen toprakların %5–10'unu kullanıyorlardı. Ülkede önemli bir yedek tarım işçisi ordusu oluşturan 450 bin topraksız köylü ailesi bulunuyordu (Rozaliyev, 1978).

1930–1940 yıllarında gerek yerli sermaye, gerekse Türkiye'de çalışan yabancı ticari şirketlerin sermaye birikiminin ana kaynağı tarım kesimindeki küçük üreticiler olmuş ve toplumsal yeniden üretim sürecinin yükü önemli ölçüde bu grubun sırtına yüklenmiştir. İleriki yıllarda etkinlik kazanacak olan kapitalist tarım işletmelerinin temeli bu yıllarda atılmıştır (Varlık, 1980).

1930'lu yılların ikinci yarısında yapılan anketlere göre 1–50 dekar arasında toprağa sahip aileler (tüm ailelerin %99.75'i) toprakların %86,3'ünün sahibi iken, 500 dekardan çok toprağı olan aileler (tüm ailelerin %0.25'i) toprakların %13,7'sinin sahibidirler. 1937 yılında yapılan bir başka çalışmaya göre, köylü ailelerden %37,8'inin toprakları 120 dekardan az olmasına karşın %17,1'inin toprakları 640 dekarın üstündedir. 1936 yılında yapılan anketlere göre, tapu senedine bağlanmış ya

da başka bir biçimde kayda geçmiş 5 bin dekardan büyük mülklerin sayısı 418'dir. (Silier, 1981).

Köylülüğün karşı karşıya bulunduğu bu durum, yönetici kadroları tarımda daha radikal önlemlere doğru itmiştir. Toprak reformu sorunu ilk olarak, küçük burjuva sivil-asker -bürokrat kanadın komprador nitelikteki burjuvazi, büyük toprak sahipleri ve tefeci-tüccar sınıflar ile iktidarı paylaşmakta olduğu 1933-1935 yıllarında gündeme gelmiştir. Ancak toprakların tapusuz kısmını devlete mal eden ve toprak ağalarının elindeki Hazine topraklarının yoksul köylülere dağıtılmasını öngören iki tasarı kabul görmemiştir (Oral, 2006).

Bu dönemle ilgili olarak söz edilmesi gereken bir başka yasa da 1945'te çıkarılan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu (ÇTK)'dur. Büyük toprak sahiplerini ürkütecek ve topraklarının önemli bir bölümünün kaybına yol açabilecek bu yasanın amaçlanan biçimde gerçekleşmediği de bilinmektedir (Oral, 2006).

Savaş koşullarının yükünü küçük ve orta köylülüğün omuzlarına yıkan Tek Parti Rejimi, nüfusun %80'inin kırsal alanlarda yaşadığı çok geniş bir oy potansiyeline sahip bu kesimleri karşısına almış oluyordu. Savaşın sona ermesiyle birlikte çok partili bir düzene doğru geçiş gündeme gelirken, CHP'nin ileri gelenleri özellikle küçük köylülüğü kazanmak için bir şeyler yapılması gerektiğinin farkındaydılar (Oral, 2006).

1945'te devlet yeni bir toprak dağıtım programını işte bu koşullarda gündeme getirdi ve İnönü'nün ısrarlı girişimleri sonucu Meclisten geçirildi. Kanunun ünlü 17. Maddesi, 50 dekardan daha büyük toprakların topraksız ya da az topraklı köylülere dağıtılabileceğini öngörüyordu ve radikal uygulamalara yol açabilecek nitelikteydi. Kanun, yalnızca büyük mülkiyetleri daha verimli bir büyüklüğe indirerek dağıtan bir reform tasarısı ile ücretli emek, kiracılık ve ortaklıkla işlenen tüm toprakları o andaki işleyicilerine dağıtan bir tasarımı birleştiriyordu. Tasarının gerçek amacı ise, yalnızca köylüyü topraklandırmak değil, aynı zamanda üretimi artırmak ve gerçek bir kapitalist gelişmeyi hızlandırmaktı. ÇTK, "*özel mülkiyet ilkelerine meydan okuduğu ve belirsiz bir sosyal adalet kavramı için verimlilik sorununu göz ardı ettiği*" gerekçeleriyle büyük arazi sahiplerinin etkili direnişiyle karşılaşmıştır. Tasarıdaki biçimiyle çıkamayan, değişikliklere uğrayan kanun hedefine ulaşamamış, bu yasa

çerçevesinde dağıtılan özel mülkiyet altındaki topraklar son derece sınırlı kalmıştır (Oral, 2006).

Keyder ve Pamuk'a (1985) göre, ÇTK'nin yürürlükte kaldığı 1947–72 yılları arasında 2.2 milyon dekarın üzerinde arazi topraksız ve az topraklı ailelere dağıtılmıştır. Bu miktar Türkiye'de halen ekilen toprakların %8'ine ulaşmaktadır. Savaşa katılmamasına karşın, savaşa katılan ülkeler ekonomisi kadar zarar görmüş olan Türkiye'de, bu ağır koşulların tüm yükünü çalışan halk kitleleri çekmiştir. Her türlü vurgun, karaborsa ve tefeciliğin yaygın bir biçim aldığı bu yıllarda, kır ve kent emekçileri, küçük üreticiler ve sonuçta tüm çalışan yığınlar, en temel biyolojik gereksinimlerini bile karşılayamayacak bir yaşam düzeyine indirilirken, bir avuç tüccar ve tefeci, belki de tarihimizin en büyük soygununu bu dönemde yapmış oluyorlardı. Üretim ve yatırım düzeyi gerileme noktasında olmasına karşın, bu dönem belli ellerde büyük sermayelerin toplandığı yıllar olarak anılmaktadır.

1945–46 yıllarında 2,5 milyon köylü ailesinden %15'inin hiç toprağı yoktu, %34'ü ise 20 dekardan küçük parçaları ellerinde bulunduruyorlardı (Rozaliyev, 1978).

Savaş yılları boyunca, büyük toprak sahipleri bir yandan topraklarını genişletmeye, öte yandan da özellikle Batı ve Güney bölgelerinde kapitalist işlemeciliğe geçmeye başlamışlardır. 1940'larda Türkiye'de 5 bin dekar ve daha büyük arazili yaklaşık 1.000 kadar özel mülk bulunduğu, bunların ortalama alanlarının 15 bin dekar kadar olduğu varsayılırsa, büyük mülklerin yaklaşık olarak 15 milyon dekarlık bir alanı denetledikleri söylenebilir. 500 ile 5 bin dekar arasındaki mülklere gelince, bunların sayısının 5,8 bin olduğu ve 17 milyon dekarlık bir alanı kapladıkları öne sürülmektedir (Barkan, 1980).

Siyasal Bilgiler Fakültesi tarafından 1952 yılında makineleşmenin Türkiye tarımında oluşturduğu değişimleri incelemek amacıyla yapılan bir çalışmaya göre, makine ile tarım yapan araştırma kapsamındaki işletmelerde temerküz (toprak yoğunlaşması) yolu ile büyüme olduğu anlaşılmaktadır. Ortalama işletme büyüklüğü, 1948 yılında 847 dekar iken, %31 oranında artarak 1952 yılında 1.113 dekara çıkmıştır. Bu işletme büyüklükleri kira ile tutulan toprakları da kapsamaktadır. Bu nedenle, mülk topraklardaki genişleme biraz daha azdır. 1948'de 833 dekar olan

mülk toprakların ortalama genişliği 1952’de 880 dekara yükselmiştir. Ankete göre, mülkiyetteki bu genişleme, %64 oranında daha önce tümü işlenmekte olan, %13 oranında bir bölümü işlenmekte olan ve %23 oranında ise hiç işlenmeyen toprakların satın alınmasıyla gerçekleşmiştir. Tümü ya da bir kısmı işlenmekte olan toprakların makine sahibinin mülkiyetine geçmesi, küçük işletmelerin büyük işletmelere toprak terk etmesi demektir. Mülkiyetteki yoğunlaşma %77 oranında, sahibi kiracı ya da ortakçı tarafından işlenen toprakların aleyhine olmuştur (Avcıoğlu, 1969).

1948–65 yılları arasında çok büyük kısmı hazineye ait olan mera ve çayır-lardan 100 milyon dekarlık toprak ekime açılmıştır. Aynı dönem içerisinde devlet tarafından topraksız köylülere ve göçmenlere dağıtılan topraklar 18 milyon dekadır. Aradaki fark olan 80 milyon dekar toprağın akıbeti belli değildir. Oysa köyde toplumsal, siyasal ve ekonomik güç durumu, topraksız ve az topraklı köylülerin bu kışıma katılmalarına ve pay almalarına uygun değildir. Yani bu 80 milyon dekarlık arazi büyük ve orta çiftçiler arasında paylaşılmıştır. Topraksız ya da az topraklı köylüler, esas olarak, büyük çiftçilerin beğenmedikleri dağlık ve ormanlık bölgelerde toprak sahibi olabilmişlerdir. Daha önce belirtildiği gibi Tapulama Kanunuyla bu yağma hukuksal bir meşruyet kazanmış ve tapulu mülk haline getirilmiştir (Oral, 2006).

Öte yandan, 1963 yılında yapılan, Tarım Sayımı sonuçlarına göre, ailelerin %9,1’i topraksızdı. İşletmelerin %41’inin toprağı 1–20, %28’inin ise 21–50 dekar arasındaydı. Tüm işletmelerin %69’unu oluşturan 2,1 milyon yoksul ve küçük üretici köylü, ekilebilir toprakların ancak %24,4’ünü işlemekteydi. Buna karşılık, 200 dekardan büyük toprağına sahip 115 bin işletme (tüm işletmelerin %3,7’si) ekilebilir toprakların %28’ini ellerinde tutuyorlardı (Oral, 2006).

1946–53 dönemi tarımdaki ortalama büyüme hızı %13,2’yi buldu ve %9,2’lik sanayi büyüme hızını aştı. Tarımın milli gelir içindeki payı 1946–47 ortalaması olarak %43,6 iken, 1952–53’te bu oran %44,7’ye çıktı. Aynı yıllarda sanayinin payı ise %15,2’den %13,4’e düştü (Boratav, 1988).

1962–69 yılları arasında Köy İşleri Bakanlığı tarafından yapılan çalışmalara göre, 4,1 milyon çiftçi ailesinden 73 bini (%1,8) ortakçı, 13 bini (%0,3) kiracı ve 1,2 milyonu (%28,7) tarım işçisidir. Buna göre, kırsal alanda yaşayan çiftçi ailelerinin

%30,7'si topraksızdır. İl düzeyinde topraksız ailelerin en yüksek olduğu iller Bingöl (%39,3), Mardin (%40,9), Siirt (%42), Hakkari (%45), Diyarbakır (%46,9) ve Şanlıurfa (%55)'dir. Bu oranın en düşük olduğu iller ise Denizli (%21,3), ve Tekirdağ (%21,2)'dir. 1–50 dekar toprağa sahip olan aileler tüm çiftçi ailelerin %77,7'sini oluşturmakta ve işlenebilir toprakların %34,1'ine sahip bulunmaktadır. Buna karşılık 200 dekardan fazla toprağı olanlar tüm çiftçi ailelerin %2,4'ünü oluşturmalarına karşın, işlenebilir toprakların %22,2'sini ellerinde bulundurmaktadır (Oral, 2006).

1963–70 döneminde topraksız ailelerin oranı %9,1'den %11,6'ya, 20 de-kardan az toprağa sahip yoksul köylülerin oranı %40,9'dan %44,1'e yükselmiştir. 500 dekarın üstünde topraklı işletmeler ile bunların denetimindeki toprakların oranı hemen hemen değişmemiştir. Boratav'ın yaptığı hesaplama göre Gini temerküz oranının 1963'te 0,59 iken 1970'te 0,60'a yükselmesi, işletmeler açısından toprak dağılımında eşitsizliklerin az da olsa arttığını ortaya koymaktadır (Oral, 2006).

Kapitalizmin egemen olduğu bir ülkede, tarımın feodal özellikler taşıması istenir bir şey değildir. Çünkü bu, her şeyden önce yarı–feodal toprak sahiplerinin ekonomik –ve dolayısıyla– siyasal güçlerini koruması, bu sınıfın iktidara şu ya da bu ölçüde ortak olması anlamına gelir. Doğaldır ki böyle bir durum, yani yarı–feodallerin iktidarda az da olsa söz sahibi olmaları genel kapitalist işleyişin önüne birtakım engeller çıkaracaktır. İşte bu nedenle, güçlenen sanayi burjuvazisi, bu yarı–feodal büyük toprak sahiplerini egemen sömürücü ittifak içinden tasfiye etmek istemektedir. Bunlar emperyalist–kapitalist üretim ilişkilerinin yukarıdan aşağıya inşası sürecinde feodal kalıntıları kapitalistleştirerek, üretimi ve iç pazarı genişletmek eğilimindedir. Çünkü geleneksel sömürü ilişkileri içerisinde feodallerin yeni teknoloji kullanma ve pazarı geliştirme eğilimleri sınırlıdır. Öte yandan sanayiinin gelişmesi için tarımsal üretimin artması ve pazarın genişlemesi için yol, su, elektrik gibi altyapı yatırımlarının büyük bir önemi vardır (Oral, 2006).

Tekelci sanayi burjuvazisi, 12 Mart dönemi gibi görece olarak güç kazandığı siyasal ortamda, kırsal kesimle ilgili programını gerçekleştirmek için kullandığı araçlardan bir başkasını, başından itibaren çarpık ve yozlaştırılmış olarak geliştirilen bir toprak ve tarım reformunu gündeme getirmiştir. 12 mart hükümetinin tekelci

sermayenin istemleri doğrultusunda çıkartılmasını sağladığı temelde yapısal bir değişiklik içermeyen reformun gerçek amacı, Güneydoğu Bölgesindeki feodal öğeleri batı bölgesine benzer bir kapitalistleşme süreci içinde eriterek iç pazarı genişletmek ve ayrıca yoksul köylülüğün devrimci hareketle bağlarını kesmek idi. Reform, üretimin ve gelirin en düşük, feodal kalıntıların en yoğun olduğu yerlerden biri olan Şanlıurfa'da başlayacak ve sonuç olarak doğudaki 18 ilin dışına taşmayacaktı. Reformun bu amaçlarından sapmaması için de bırakılan toprak büyük tutulmuştu. Buna karşın kanuna büyük toprak sahiplerinin tepkisi şiddetli olmuş, son tahlilde reform adına yapılan uygulamalar büyük toprak sahiplerinin daha da güçlendirilmesine yol açmıştır (Oral, 2006).

1757 sayılı Toprak ve Tarım Reformu Yasası 1973 yılında yürürlüğe girmiş, bölgesel bir uygulamayı öngören bu yasaya dayanılarak 1 Kasım 1973'te Şanlıurfa, Bakanlar Kurulu Kararıyla toprak ve tarım reformu bölgesi olarak ilan edilmiştir. Yasanın uygulanması sonucunda bu ilde 1 Kasım 1976 tarihine kadar 9 ilçede (347 köyde) 1,7 milyon dekar toprak kamulaştırılmış, buna karşılık yasanın iptaline (10 Mayıs 1977) dek 45 köyde 1.175 aileye ancak 177 bin dekar toprak dağıtılmıştır. Yani kamulaştırılan toprakların ancak 1/10 kadarı dağıtılabilmektedir. Hazinenin elinde kalarak dağıtılmayan topraklar ya eski sahipleri olan toprak ağalarına ya da aracı-tefeci tüccarlara kiraya verilmiştir. Toprağı kiralayan tüccar, kendisi çiftçilik yapmadığı için kiraladığı toprağı yoksul, topraksız çiftçilere kiralamıştır. Suat Aksoy'a (1993) göre 1978-90 yılları arasında bu yolla kiraya verilen toprakların toplam genişliği 7,8 milyon dekarı bulmaktadır (Oral, 2006).

Bundan sonra, 1 Aralık 1984'te 3083 sayılı "Sulama Alanlarında Arazi Düzenlenmesine Dair Toprak Reformu Kanunu" çıkarılmıştır. Bu yasanın asıl amacını, kamulaştırılarak dağıtılamayan toprakların eski sahiplerine nasıl geri verileceğini belirlemek oluşturmuştur. Bu yasa da sahibine bırakılacak toprak normu 1757 sayılı yasa da saptanan sınırlardan yüksek tutulmuş; böylece toprakları kamulaştırılan kimselere bunların belli bir bölümünü geri alma olanağı doğmuştur. Bu yolla süresi içinde başvuran 1.319 eski toprak sahibine 950 bin dekar toprak geri verilmiş, toprağını satmak isteyenlerin 563 bin dekar toprağı satmalarına izin

verilmiştir. Bu durumda 1757 sayılı yasaya göre kamulaştırılan toprakların üçte ikisi eski sahiplerine geri verilmiş olmaktadır (Aksoy, 1993; akt. Oral 2006).

1981 Köy Envanter Etütlerine göre, toplam 5,3 milyon çiftçi ailesinden 1,4 milyonunun hiç toprağı bulunmamaktadır. Topraksız ailelerin en yüksek olduğu iller Diyarbakır (%45,3), Erzincan (%45,4), Hakkari (%45,9), Kars (%52), Muş (%54) ve Bitlis (%58)'tir. 1–25 dekar toprağına sahip olan aileler tüm çiftçi ailelerin %58'ini oluşturmakta ve işlenebilir toprakların %17'sine sahip bulunmaktadır. Buna karşılık 200 dekardan fazla toprağı olanlar tüm çiftçi ailelerin %2'sini oluşturmalarına karşın, işlenebilir toprakların %20'sinin sahibidirler.

1970'li yılların sonunda Türkiye ekonomisinin girdiği bunalımdan kurtulabilmesi için uygulamaya konulan 24 Ocak 1980 İstikrar Tedbirleri, tarım politikalarını da büyük ölçüde etkilemiştir. Bu istikrar tedbirlerinden sonra liberalleşme politikalarının hayata geçirilmesiyle birlikte, hükümetlerin tarıma karşı koruyucu ve düzenleyici tavrı değişmiştir. Tarımsal üretimin piyasa koşullarına bırakılmasını sağlayacak biçimde politika değişikliğine gidilmiştir. Bu doğrultuda istikrar tedbirlerinin tarım sektörüne yönelik ilk uygulaması, gübre fiyatlarını önemli ölçüde artırmak olmuştur. Bunun yanı sıra kimyasal gübre ve diğer girdilere sağlanan girdi sübvansiyonları kaldırılmış, büyük ölçüde dışa bağımlı modern girdilerin fiyatları serbest döviz kuruna göre piyasalarda dalgalanmaya bırakılmıştır. Bu dönemde tarım sektörüne sağlanan kredilerin kullanım koşulları ağırlaştırılmış, tarım ürünleri dış ticaretinde korumacılık azaltılmıştır. Bunların yanı sıra 1980 yılından itibaren ürünlere yönelik tarımsal destekleme fiyatları düşürülmüş ve destekleme kapsamı daraltılmıştır (Şahinöz, 2001).

1980'li yıllarda tarım ürünleri piyasalarını düzenleyici kamu kurumlarının etkinliği de azalmıştır. Tarımsal kamu kuruluşlarının yeniden yapılanmasına gidilmiştir. Bu doğrultuda, 1985 yılında T.C. Tarım Bakanlığı bünyesindeki Ziraat İşleri, Zirai Mücadele, Hayvancılığı Geliştirme, Gıda İşleri, Veteriner İşleri ve Su Ürünleri Genel Müdürlükleri kaldırılmıştır. Ayrıca tarımsal altyapı alanında önemli fonksiyonları olan Toprak-Su Genel Müdürlüğü de kaldırılarak, Yol-Su-Elektrik Genel Müdürlüğü ile birleştirilmiştir. Bakanlığın uzman birimlerinin kapatılması ve çeşitli yapılar içinde dağıtılmasından dolayı, yönetimde önemli aksaklıklar ortaya

çıkmıştır. Bunun yanı sıra Türkiye’deki birçok kuruluş tarım yönetiminde söz sahibi olmuştur (TKB, 2004).

1932 yılında buğdayla başlayan, zaman içinde kapsamı genişletilen destekleme alımları (fiyat desteği),1980’li yılların başından itibaren düşürülmüş, 1990 yılında desteklenen ürün sayısı ona indirilmiştir. Ancak 1990’lı yılların başında siyasi kaygılarla mevcut hükümet tarafından destekleme kapsamındaki ürün sayısını artırılmış (24 ürün), destekleme fiyatları iyileştirilmiş ve tarımsal kredi miktarı artırılarak çiftçilerin birikmiş borçlarının bir bölümü silinmiştir (Şahinöz, 2011).

Girdi sübvansiyonları, gübre, tohumluk, yem, tarımsal ilaç, sulama, damızlık hayvan ve suni tohumlamada kesintili olarak uygulanmıştır. Ürün bazında uygulanan süt ve et teşvik primi gibi sübvansiyonlar, hayvancılık kesiminde yine kesintili olarak verilmiştir. Kredi sübvansiyonu ise ağırlıklı olarak girdi sağlanmasında kullanılmış ve piyasadan daha uygun koşullarda sağlanmıştır (Abay vd.; 2005).

1980 sonrası dönemde IMF ve Dünya Bankası’nın dayatmalarıyla uygulanan yapısal uyum programlarının ayrılmaz bir parçası olarak dış ticaret liberalize edilmiştir. 1984 yılına dek yavaş seyreden liberalleşme hareketi, bundan sonra ivme kazanmış, 1988’i izleyen yıllarda tam hale getirilmiştir (Kazgan, 2000).

1944 yılında “*Türkiye tarımının teknik üretim araçlarına olan gereksinimini karşılamak*” amacıyla kurulan TZDK’nin çalışma alanı 1962 yılında kimyasal gübre alım ve dağıtımını ile genişletilmiştir. 1973 yılında gübre kullanımını artırmak amacıyla “devlet desteklemesi” sistemine geçilmiş, 1986 yılına dek süren bu uygulama nedeniyle TZDK gübre dağıtımında bir tekele dönüşmüştür. Cirounun %77’sini gübre satışları oluşturan kurum, 1986 yılında gübre tekelinin kaldırılmasıyla birlikte önemli bir varlık nedenini yitirmiştir. Sistem 1986 yılında değiştirilerek TZDK ve TŞFAŞ tarafından kullanılan yetkiler TSKB VE TKKMB’ye de tanınmış ve bunlara da destekleme ödemesi yapılmıştır. Ayrıca gübre ithalat ve ihracatı ile perakende satış fiyatları serbest bırakılmıştır. 1988 yılında ise gübre ticareti yapma yetkisi, destekleme ödemeleri bunların için de geçerli olmak üzere özel sektöre açılmıştır. Sonuçta TZDK’nin gübre pazarındaki payı 1983 yılında %95 iken, 1985’te %89’a, 1987’de %15’e, 1990’da %17 ve 1992’de %25’e düşmüş, 1993 yılında ise %9,7 gibi önemsiz bir konuma gerilemiştir (Güler, 1996).

Kendi içinde gerekli yatırımlarını sağlayamayan ve emek gelirlerinin daraltılmasına dayalı, “yapay” nitelikli bu yapı 1988’den başlayarak “siyasi–toplumsal” gerçeklerle çatışmaya başlamıştır. Gerçekten 1988 yılına ilişkin hemen tüm göstergeler ulusal ekonominin makro düzeyde bir durgunluğa girdiğini ortaya koymaktadır (Yeldan, 2000). Bir başka gelişme ise 1994 krizidir. Bu krizden tüm ekonominin yanı sıra tarım sektörü de olumsuz etkilenmiştir. 5 Nisan 1994 tarihinde alınan ekonomik önlemler çerçevesinde tarım sektörü ile ilgili olarak; destekleme fiyatlarının belirlenmesinde ürünün dünya fiyatları ile yurtiçi faktör fiyatlarındaki gelişmelerin dikkate alınması, destekleme kapsamındaki ürünlerin hububat, tütün ve şeker pancarıyla sınırlandırılması, TSKB’lerine tanınan kredi ayrıcalıklarının kaldırılması, girdi destekleri ve prim uygulamasına yönelik desteklerin bütçe kapsamına alınması öngörülmüştür. Bu kararlar doğrultusunda, desteklemeye konu olan tarımsal ürün sayısı dokuza kadar düşürülmüş, bütçe sorunları ve tarım sektöründe veri kaydının tam olmaması yüzünden prim sistemi uygulamasına son verilmiştir. Tarımsal desteklerin bütçe üzerindeki yükünü azaltmaya yönelik bu önlemlerin bazıları kısa bir süre uygulanmış, ancak 1997 yılından itibaren tekrar eski uygulamaya dönmüştür. 1995 yılında gübre sübvansiyonu oranı artırılmış, 1997 yılında tütün kotası kaldırılmış, 1998 yılında kütlü pamuk, zeytinyağı ve yaş ipek kozasında, 1999 yılında yağlık ayçiçeği ve soyada prim sistemi uygulamasına başlanmış ve destekleme fiyatlarının belirlenmesinde dünya fiyatlarından gittikçe uzaklaşmıştır. Bu uygulamalar 1999 yılının sonuna kadar sürdürülmüştür (Gökdemir, 2002).

1990’lı yılların diğer bir özelliği ise 1995 yılında yürürlüğe giren DTÖ kapsamında imzalanan Tarım Anlaşması ve 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe giren AB ile imzalanan Gümrük Birliği Anlaşması, tarım politikalarının dışsal belirleyicileri niteliğine dönüşmüş olmasıdır. DTÖ Tarım anlaşması uyarınca ülkeler, pazara giriş, iç destekler ve dışsattım sübvansiyonlarına ilişkin olarak indirim taahhüdünde bulunmuşlardır. Bu anlaşma doğrultusunda gelişmekte olan ülkeler grubuna giren Türkiye, iç destek toplamının toplam tarımsal üretim değerinin %10’u geçmemesi nedeniyle bir indirim yapmamış, dışarıda gümrük vergilerini 10 yılda %24 oranında azaltmıştır (Yücer, 2005).

AB Gümrük Anlaşması'nda ise temel olarak tarım ürünleri kapsam dışında bırakılmış olmakla birlikte, içeriğinde süt, tahıl ve şeker bulunan işlenmiş tarım ürünleri kapsama alınmıştır. Ayrıca 1995 yılında hazırlanan 7. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1996-2000) tarım politikalarının DTÖ Tarım Anlaşması ve AB Ortak Tarım Politikalarında beklenen gelişmelere uygun olarak düzenleneceği belirtilmiştir. Bu doğrultuda, tarımsal destekleme politikaları üretimin serbest rekabet şartlarında piyasa sinyallerine göre şekillenmesi ve kamu kaynaklarının daha rasyonel kullanılması hedeflenmiştir. Bu çerçevede tarım ürünleri fiyatlarına devlet müdahalelerinin azaltılarak, bunun yerine kayıtlı üreticilere DGD verilmesi; girdi sübvansiyonların aşamalı olarak kaldırılması; arz fazlası olan ürünlerin üretimleri, ürün kalitesi ve tipleri ile arazi durumu dikkate alınarak ekim alanlarının sınırlandırılması ve bunların yerine iç ve dış talebi olan ürünlerin üretimine yönelme sağlanması hedeflenmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2011).

3291 sayılı “Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Özelleştirilmesi Hakkında Kanun”a dayanılarak, 1993 yılından itibaren özelleştirmeler başlamıştır. Bu dönemden günümüze kadar TMO dışında bütün tarımsal KİT'ler özelleştirilmiştir. 2000 yılından itibaren Türkiye'nin tarım politikalarındaki değişimde, daha çok IMF ve DB'nin yönlendirmeleri etkili olmuştur. Bunların yanı sıra AB üyeliği sürecinde yayımlanan Katılım Ortaklığı Belgesi ve Ulusal Program ile son İlerleme Raporu da tarım sektörü ile ilgili önemli belirlemeler içermiştir. Ayrıca DTÖ Cenevre Çerçeve Anlaşması da tarım politikalarını etkilemiştir. Türkiye'de de uygulanan tarım politikalarıyla tarımda yaşanan sorunların çözülememesi ve 1990'lı yılların ikinci yarısında ekonomide yaşanan sorunlar yüzünden tarım sektörü, IMF'ye sunulan niyet mektuplarında yer almıştır. 2000 yılı sonrası tarım politikalarının çerçevesi, 9 Aralık 1999 tarihinde imzalanan stand by anlaşması ve bu çerçevede sunulan niyet mektubunda “Yapısal Reform” başlığı altında “Tarım Reformu” ile çizilmiştir. Bu reform, aslında 1980 yılında alınan kararların yenilenerek güçlendirilmiş biçimidir. Tamamen finansal kaygılarla oluşturulan reform programında, sosyo-ekonomik gelişme, sosyal uzlaşma, sürdürülebilir kırsal kalkınma ya da gıda güvencesi gibi ülkenin geleceğini ilgilendiren konular yer almamıştır (Şahinöz,2011).

2000 yılında hazırlanan 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)'da yer alan tarım politikasının esasları da tarım reformuna uygun hazırlanmıştır. Bu planın Tarımsal Gelişme kısmında; DTÖ'nün öngördüğü yükümlülüklerin yerine getirilmesi, AB Ortak Tarım Politikalarına uyumun sağlanması ve uluslararası ticaretteki gelişmelerin izlenmesi gerekliliği belirtilmiştir. Bu doğrultuda Plan'da; rekabet gücü yüksek ve sürdürülebilir nitelikte bir tarım sektörü için çiftçi kayıt sistemi kurulması, tarım ürünlerine yönelik sigorta sisteminin oluşturulması, tarım-sanayi işbirliği ve bütünleşmesinin sağlanması TMO, ÇAYKUR ve TŞFAŞ etkinliğinin artırılması için yeniden yapılandırılması, TSKB'nin özleştirilmesi, çevreye uyumlu tarımsal kalkınma çalışmalarının desteklenmesi, genel hayvan sayımının yapılması ve hayvan ıslahı çalışmalarının sürdürülmesi gibi politika hedefleri yer almıştır. Ayrıca tarımsal destekleme politikalarında doğrudan gelir desteği uygulanması yönünde pilot uygulamanın başlatıldığı da belirtilmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2011).

8. Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu'nda, tarım politikalarının esasları, DTÖ Tarım Anlaşması ve AB ile yapılan anlaşmalar sonucunda tarımın olumsuz yönde etkilenmesini önlemek amacıyla önlemler alınması, DGD'ye geçilmesi ve buna ilişkin yasal ve kurumsal düzenlemelerin yapılması gerektiği belirtilmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2011).

Türkiye tarım politikalarının şekillenmesinde, DB ile 2001 yılında imzalanan ARIP dışında, 2004 yılında ulusal düzeyde hazırlanan "Tarım Stratejisi (2006–2010)" belgesi önemli rol oynamıştır. Bu belgeyle, kaynakların etkin kullanımı ilkesi çerçevesinde ekonomik, sosyal, çevresel ve uluslararası gelişmeler boyutunu bütün olarak ele alan örgütlü, rekabet gücü yüksek, sürdürülebilir bir tarım kesiminin oluşturulması amaçlanmıştır. Bu belgeye göre AB Ortak Tarım Politikaları'na uyum ve DTÖ Tarım Anlaşması'nın esas alınması, piyasa koşullarında tarımsal üretime yönelik olarak piyasa mekanizmalarını bozmayacak destekleme araçlarının uygulanması temel alınmıştır. Bu belgede tarımsal destekleme araçları; DGD, fark ödemeleri, hayvancılık destekleri, çevre amaçlı tarımsal alanların korunması (ÇATAK) programı destekleri, telafi edici ödemeler, ürün sigorta ödemeleri, kırsal kalkınma destekleri, rekabete dayalı araştırma hibeleri dâhil Ar-Ge hizmetleri,

dışsıtım teşvikleri, gerektiğinde bazı girdi destekleri, kredi destekleri ve benzer destekleme araçlarının kullanımı olarak sıralanmıştır (Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2011).

2006 yılında hazırlanan 9. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007–2011)'nda ise tütün ve şeker pancarı sektörlerinde piyasaların rekabetçi bir yapıya dönüştürülmesi ve piyasaların bu bağlamda düzenlenmesi ve denetlenmesi amacıyla gerekli düzenlemelerin hayata geçirildiği, tarımda reform çalışmaları kapsamında şeker ve tütün gibi arz fazlası ürünlerden alternatif ürünlere geçiş sağlanarak üretiminin taleple uyumlu hale getirilmesine yönelik düzenlemelerin yapıldığı; 2001 yılından itibaren tarımsal destekleme kapsamında girdi ve destekleme alımları yoluyla verilen fiyat desteklerinden vazgeçilerek üreticiler doğrudan gelir desteği aracılığıyla desteklenmeye başlandı; çiftçi kayıt sistemi oluşturularak, çiftçilerin, doğrudan gelir desteği başta olmak üzere, tarımsal desteklerden faydalanabilmeleri bu sisteme kayıtlı olmalarına bağlandı; Tarım satış kooperatifleri ve birliklerinin yeniden yapılandırılarak özerk hale getirildiği belirtilmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2011).

4.4. Türkiye’de Tarım Arazilerinin Genel Durumu

4.4.1. Türkiye’de Arazi Parçalılığı ve İşletme Ölçeği

Tarımsal işletmelerin parçalılığının göstergesi, işletme başına düşen ortalama parsel sayısıdır. Konuya ilişkin olarak verilen çizelge 4.1 incelendiğinde görüleceği üzere, 2001 Genel Tarım Sayımı (GTS) sonuçlarına göre, Türkiye’de işletme başına ortalama 4,1 adet parsel düşmekte olup, ortalama parsel büyüklüğü 1,5 hektardır.

Çizelge 4.1. İşletme Büyüklüklerine Göre Ortalama Parsel Sayısı ve Ortalama Parsel Büyüklüğü (2001)

İşletme Büyüklüğü (Hektar)	Ortama Parsel Sayısı (Adet)	Ortalama Parsel Büyüklüğü (Hektar)
< 5	3,3	0,6
5,0-9,9	5,1	1,3
10,0-19,9	5,7	2,3
20,0-49,9	6,5	4,2
≥ 50	7,8	12,3
Genel Ortalama	4,1	1,5

Kaynak: TÜİK, 2014.

Ancak, GTHB ÇKS verilerine göre, 2002 yılında Türkiye’de işletme başına 5,9 adet parsel düşmekteyken, bu rakam 2011 yılında 6,9 adete yükselmiştir (Çizelge 4.2).

Çizelge 4.2. GTHB Çiftçi Kayıt Sistemi’ne Göre Ortalama Parsel Sayısı ve Parsel Büyüklüğü

Yıllar	Parsel Sayısı (Adet) (A)	İşletme Sayısı (Adet) (B)	Alan (Hektar) (C)	İşletme Başına Düşen Parsel Sayısı (A/B)	Ortalama İşletme Büyüklüğü (Hektar) (C/B)
2002	15.332.976	2.588.666	16.496.038	5,9	6,4
2006	16.457.203	2.609.723	16.493.026	6,3	6,3
2011	15.856.663	2.292.380	15.628.767	6,9	6,8

Kaynak: Anonim, 2012.

Öte yandan, tarım işletmelerinin ölçek genişliklerine bakıldığında, 1950’li yıllardan 2000’li yıllara kadar ortalama işletme ölçeğinde genel bir azalış yaşanmıştır. Nitekim 1950 yılında 7,7 hektar olan ortalama işletme ölçeği 2001 yılına gelindiğinde 6,1 hektar seviyesine gerilemiştir. (Çizelge 4.3) Buna karşın, ÇKS verileri dikkate alındığında bu rakamın 2011 yılı itibarıyla 6,8 hektara yükseldiği görülmektedir (Çizelge 4.2).

Çizelge 4.3. GTS Sonuçlarına Göre İşletme Sayısı, Arazi Miktarı ve Ortalama İşletme Büyüklüğü

Yılı	İşletme Sayısı (Bin Adet)	Arazi (Bin Hektar)	Ortalama İşletme Büyüklüğü (Hektar)
1950	2.528	19.452	7,7
1980	3.559	22.764	6,4
1991	3.967	23.451	5,9
2001	3.022	18.435	6,1

Kaynak: Anonim, 2012.

Diğer taraftan, küçük ölçeklilik sorununun yanı sıra işletmelerin sahip oldukları arazi büyüklüğü bakımından da dengesiz bir dağılım söz konusudur. 2001 GTS verilerine göre işletmelerin % 65,5’i 5 hektarın altında arazi varlığına sahipken, binde 7’lik kısmı 50 hektar üzerinde araziye sahiptir. Buradan anlaşıldığı üzere, genel itibarıyla küçük ölçekli tarım işletmelerinin yaygın olarak bulunduğu

Türkiye’de ortalama işletme genişliğinin küçük olmasının yanı sıra arazi dağılımı da dengesizdir. Bununla birlikte, arazi parçalılığı giderek artan bir sorun olarak varlığını devam ettirmektedir.

4.4.2. Arazi Tasarruf Durumu

Çizelge 4.4’de tarım arazilerinin tasarruf şekilleri itibarıyla Türkiye’deki işletme sayıları ve bu işletmelerin işlettikleri arazi miktarlarının oransal dağılımı yer almaktadır. Çizelgeye göre, Türkiye’de tarım arazilerinin sahiplerince işlenmesi en yaygın işletmecilik şeklidir.

Çizelge 4.4. Arazi Tasarruf Şekline Göre İşletme Sayısı ve İşledikleri Arazi Miktarının Oransal Dağılımı(%)

TASARRUF ŞEKLİ	1991		2001		2006	
	İşletme Sayısı	İşletilen Alan	İşletme Sayısı	İşletilen Alan	İşletme Sayısı	İşletilen Alan
Yalnız Kendi Arazisini İşletenler	92,6	89,3	85,9	77,8	85,1	71,4
Kendi Arazisi Yanında Dışarıdan Arazi Tutanlar	5,8	9,8	10,5	18,6	12,7	26,4
Yalnız Kiracılık ile Arazi İşletenler	1,2	0,6	1,8	1,7	1,6	1,5
Yalnız Ortakçılık ile Arazi İşletenler	0,3	0,3	1,3	1,4	0,4	0,4
Diğer Şekillerde Arazi İşletenler (Bedelsiz, Hibe)	0,1	0,1	0,3	0,3	0,1	0,1
İki ve Daha Fazla Tasarruf Şekliyle Arazi İşletenler	0,1	0,0	0,2	0,3	0,1	0,2
TOPLAM	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: Anonim,2012

Bununla birlikte, 1991–2006 döneminde kendi arazisini işleten tarım işletmelerinin sayısı ile bunların işlettikleri toplam alanın paylarında azalma gözlenmektedir. Aynı dönemde kendi arazisi yanında dışarıdan arazi tutan işletmelerin oranında ise önemli seviyede artış gerçekleşmiştir. Bu durum, ele alınan dönemde tarım arazilerinin kiracılık, ortakçılık veya yarıcılık şeklinde işletilmesinde

bir artış olduğunu göstermektedir. Öte yandan, Çizelge 4.5’de yer alan verilerden görüldüğü üzere, gerek GTS’ları gerekse TİYA’sına göre alt ölçek gruplarından büyük ölçekli işletmelere doğru gidildiğinde, yalnız kendi arazisini işleyen işletmelerin oranı azalırken, hem kendi arazisini hem de başkasının arazisini işleyen işletmelerin oranı artmaktadır. Bununla birlikte, 1991–2006 döneminde hem kendi arazisini hem de başkasının arazisini işleyen 5 hektar ve üzeri büyüklükteki işletmelerin oranında gözle görülür bir artış gerçekleşmiştir. Buradan, orta ve büyük ölçekli işletmelerin, özellikle küçük işletmelerin arazilerini diğer tasarruf şekilleri kapsamında işleterek giderek büyüklüklerini artırdıkları sonucuna ulaşılabılır (Günlü, 2012).

Çizelge 4.5. İşletme Büyüklüklerine Göre Bazı Arazi Tasarruf Şekillerinin Yıllar İtibarıyla Oransal Dağılımı

İşletme Büyüklüğü (Hektar)	1991		2001		2006	
	Yalnız Kendi Arazisini İşleyen	Hem Kendi Arazisini Hem de Başkasının Arazisini İşleyen	Yalnız Kendi Arazisini İşleyen	Hem Kendi Arazisini Hem de Başkasının Arazisini İşleyen	Yalnız Kendi Arazisini İşleyen	Hem Kendi Arazisini Hem de Başkasının Arazisini İşleyen
< 0,5	95,8	1,5	96,0	1,1	95,2	2,1
0,5-0,9	94,8	2,7	92,9	3,9	96,2	2,2
1,0-1,9	93,1	3,8	90,8	5,3	94,2	4,1
2,0-4,9	93,7	5,4	87,4	8,9	89,9	8,0
5,0-9,9	91,7	7,3	82,3	14,6	82,7	14,6
10,0-19,9	89,1	9,8	77,1	19,1	72,7	24,7
20,0-49,9	85,7	13,5	70,4	25,7	64,7	33,4
> 50	84,7	14,8	64,7	30,4	57,8	41,7

Kaynak: Anonim, 2012.

Sonuç olarak, yukarıdaki hususlar birlikte değerlendirildiğinde, Türkiye’de tarım arazilerinin parçalılık ve tasarruf şekli bakımından önemli yapısal sorunlarla karşı karşıya bulunduğu anlaşılmaktadır.

4.5. Çalışma Alanı : Adana

4.5.1 Adana'nın Tarihsel Geçmişi

M.S. 704'te Memlûklerin işgaline kadar Adana, Hitit, Asur, Pers, Helen, Roma ve Bizans (Doğu Roma) gibi çeşitli uygarlıklara mekanlık etmiştir. Adana'ya ilk İslam akınları Halife Ömer döneminde başlamıştır (634-644). Adana bölgesi 658-709 arası Rum, 709-756 arası Emevi egemenliği ve tekrar 756-791 arası Rum egemenliğinde kalmış, 791 tarihinde Abbasi Halifesi Mehdi'nin oğlu Harun Reşit tarafından Abbasi devleti sınırlarına dahil edilmiştir. Çukurova'ya Türklerin ilk gelişi Abbasiler döneminde 750'li yıllarda gerçekleştiği, Şam ve Horasan'dan gelen askerlerin Adana şehrine yerleştiği belirtilmektedir; Harun Reşid döneminde Antakya Valisi Türk asıllı Süleyman Faraç'ın 809 yılında Adana şehrini yeniden inşa ettiği ve hatta Adana'nın Memlûklar döneminde 9. yüzyılda Yazman adlı bir Türk komutanın yarı-özerk yönetimine geçtiği ileri sürülmektedir. Selçuklu Egemenliği Süleyman Şah'ın Adana ve Tarsus'u zapt etmesiyle 1083-1097 arası çok kısa sürmüş, bölge tekrar Haçlı Seferleri ile Bizans'a geçmiş, Kozan'da (Sis) Ermenistan Prensiği kurulmuştur (1097-1250). 1250'lerden itibaren tekrar Memlûklar hâkim olmuş, 1517'de Osmanlı topraklarına katılmıştır. Memlûklar ve Osmanlı üst yönetiminde 1352-1608 arasında, bugün de etkisi süren Ramazanoğulları Beyliğinin yarı özerk yönetiminde olmuştur. Ancak 1600'lerden 1870'lere kadar görece istikrarsızlıklar ve yer yer Celali ayaklanmaları yaşanmış, 1833-1840 arası Mısır Valisinin denetiminde kalmıştır. 1864'te gerek Gayrimüslimleri gerekse derebeylikleri kontrol altına almak üzere Fırka-i İslahiyye hareketi düzenlenmiş, aşiretler zorla toprağa yerleştirilmeye çalışılmıştır. 1895 Maraş-Zeytun İsyanı, 1909 Dört Yol-Adana Ermeni olayları ve 1918-1922 Fransız işgali de dâhil edilirse Çukurova ve dolayısıyla Adana'nın ancak 1921'deki Ankara Antlaşması ile istikrara kavuştuğu söylenebilir (Gümüş ve ark. 2015).

Tarih boyunca Adana'da 704'te Memlûkların işgali ile başlayan Arap-Türk-İslam (Memlûk, Selçuklu ve Osmanlı) etkisi bugünkü yerel hakim sosyokültürel dokuyu; 1800'lerden bu yana Batı kapitalizminin periferisi niteliğinde pamuk ve/ya

endüstriyel tarıma geçiş de bugünkü iktisadi yapının temellerini; bu iki hakim unsurla uyuşma derecelerinin belirleyici olduğu bir mücadele sürecinde mikroda etnik olgu ve olaylar etrafında; makro düzeyde de ana oyuncular olarak Rusya, Fransa, İngiltere, Almanya, Habsburg (Avusturya-Macaristan), ABD'nin de dahil olduğu, Kiliseler ile Halifeliğin de tarafı olduğu ayrışma, dışlanma ve göçler meydana gelmiştir. Bu denge ve çatışmaların bugüne yansımaları devam etmektedir: Musul-Kerkük-Doğu-Güneydoğu ve Petrol Sorunu, Ermeni ve Kapitülasyonlar Sorunu, Arap (Suriye-Lübnan-Filistin) sorunu. Bu sorunların günümüzdeki karşılığı ise şu şekildedir: Ceyhan-Yumurtalık-İskenderun ve Mersin Limanı yukarıda adı geçen enerji yollarıyla Musul-Kerkük'e, ekonomik potansiyeliyle İç Anadolu'dan Diyarbakır-Mardin'e, stratejik konumuyla Ürdün, Suriye, Lübnan'dan Fransa'ya kadar geniş bir hatla ilişkili bulunuyor. Çukurova; enerji hatlarıyla Azerbaycan ve Rusya'ya; Sugözü Termik Santraliyle Almanya'ya; stratejik önemiyle İngiltere ve ABD'ye bağlanıyor. Aynı zamanda Adana, Akdeniz üzerinden bütün bir Arap Yarımadası ve Avrupa'ya açılmaktadır (Gümüş, ve ark. 2015).

4.5.2. Agroekolojik Alt Bölgeler

AİGTM tarafından hazırlanmış Adana Tarım Stratejisi 2013-2017 adlı çalışmaya göre tarımsal kaynakların korunması, geliştirilmesi ve verimli kullanılması temeline dayanan “Türkiye Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeli” kapsamında Türkiye 30 havzaya bölünmüştür. Adana ili 25 No'lu Kıyı Akdeniz Havzası (Şekil 4.1) ve 29 No'lu Fırat Havzası (Şekil 4.2) içerisinde yer almaktadır.

4.5.2.1. Kıyı Akdeniz Havzası

Bütünüyle Adana Ovası adı verilen havzanın güneyde kalan bölümüne Çukurova, kuzeyde kalan bölümüne ise Yukarıova Anavarza denir. İki ovayı Misis Dağları ayırır. Tepe özelliği gösteren bu dağların en yüksek noktası olan Cebelinur Dağı'nın yüksekliği 770 m.' dir. Çukurova Türkiye'nin en geniş delta ovasıdır. Seyhan ve Ceyhan nehirleri ile Berdan (Tarsus) Çayı'nın getirdiği alüvyonlardan

oluşturmuştur. Adana'da Kıyı Akdeniz Havzası; Ceyhan, Çukurova, İmamoğlu, Karaisalı, Karataş, Kozan, Sarıçam, Seyhan, Yumurtalık ve Yüreğir ilçelerinden oluşmaktadır. Kıyı Akdeniz Havzasının Adana sınırları içerisinde kalan bölümü 843.800 ha'dır. Bu alan Adana'nın % 60,14'ünü oluşturmaktadır. Kıyı Akdeniz Havzası içerisinde Adana'ya ait 468.320 ha tarım alanı bulunmaktadır (AİGTM,2013).

Şekil 4.1. Kıyı Akdeniz Havzası

4.5.2.2. Fırat Havzası

Adana'nın kuzeybatı, kuzey ve kuzeydoğu bölümlerini kapsamakta olup Orta Toroslar denilen dağ sistemi ile çevrelenmiştir. Doğuda sınır, Toros Dağ sistemine giren Amanoslara dayanır. Bitki örtüsü; makiler, yer yer iğne yapraklı çam ormanları, hatta bazı korunabilen alanlarında sedir, göknar ve ladin türleri bulunur. İç kesimler orman örtüsünün tahrip edilmesi sonucu kıraçtır. Adana'da Fırat Havzası; Aladağ, Feke, Pozantı, Saimbeyli ve Tufanbeyli ilçelerinden oluşmaktadır. Fırat Havzasının ilimiz sınırları içerisinde kalan bölümü 559.200 ha'dır. Bu alan ilimizin % 39,86'sını

oluşturmaktadır. Fırat Havzası'nın Adana içerisinde ki toplam tarım alanı 70.680 ha'dır (AİGTM, 2013).

Şekil 4.2. Fırat Havzası

Bütünüyle Adana Ovası adı verilen havzanın güneyde kalan bölümüne Çukurova denir. Sınırları coğrafyacılar arasında tartışma konusudur. Bazılarına göre Yukarıova ile birlikte, güneydeki ovanın ikisine birden Çukurova denir. Yörede oturanlar da Çukurova adını bu geniş anlamıyla kullanırlar. Orta Toros eteklerinden Akdeniz'e kadar uzanan ovanın bütünü Adana Ovası adıyla anmak ve daha çok sayıda ova birimlerine ayırmak mümkündür. Yüreğir, Misis, Ceyhan, Haruniye, Osmaniye ve Yumurtalık Ovaları gibi. Bu ovaların en büyüğü 205.000 hektar genişliğindeki Ceyhan Ovası, diğeri ise 125.000 hektarlık Yüreğir Ovası'dır. Ceyhan Ovası'nın denizden yüksekliği 20-50 m Yüreğir Ovası'nın ise 0-50 m arasında değişmektedir. Adana Ovası, il topraklarının %27'sini kaplamaktadır (AİGTM,2013).

4.5.3. Sosyo Ekonomik Göstergeler

4.5.3.1. Nüfus

2012 yılı “Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemine” göre Adana nüfusu 2.125.635’dir. Bu nüfusun 2.036.641 kişisi Kıyı Akdeniz Havzası, 88.994 kişisini ise Fırat Havzasında yaşamaktadır. Adana nüfus yoğunluğu km²’ye 152 kişidir. Adana İlinde 15 ilçe, 21 belde,37 belediye, 467 köy ve 400 mahalle bulunmaktadır (Çizelge 4.6).

Çizelge 4.6. 2012 Yılı Adana Nüfusu

HAVZALAR	İLÇELER	İLÇE MERKEZİ	KÖY/BELDE NÜFUSU	TOPLAM
KIYI AKDENİZ HAVZASI	CEYHAN	107.891	50.876	158.767
	ÇUKUROVA	335.733	4.740	340.473
	İMAMOĞLU	20.320	9.380	29.700
	KARAIŞALI	7.504	14.864	22.368
	KARATAŞ	8.592	12.304	20.896
	KOZAN	79.943	47.983	127.926
	SARIÇAM	111.976	20.963	132.939
	SEYHAN	764.714	0	764.714
	YUMURTALIK	5.110	12.819	17.929
	YÜREĞİR	416.302	4.627	420.929
	TOPLAM	1.858.085	178.556	2.036.641
FIRAT HAVZASI	ALADAĞ	4.224	12.727	16.951
	FEKE	4.608	13.447	18.055
	POZANTI	9.955	9.857	19.812
	SAİMBEYLİ	4.010	12.620	16.630
	TUFANBEYLİ	5.742	11.804	17.546
	TOPLAM	28.539	60.455	88.994
	GENEL TOPLAM	1.886.624	239.011	2.125.635

Kaynak: TÜİK,2014.

4.5.3.2. Ekonomik Yapı

Adana’nın coğrafi konumu ve uygun iklim koşulları tarımsal üretim açısından önemli bir avantaj sağlamıştır. Seyhan Barajı’nın inşasıyla ve tarım tekniklerindeki ilerlemeyle beraber 1950’li yıllarda tarımsal verimde büyük gelişmeler yaşanmıştır. Yüzölçümünün %38’i tarım alanıdır ve çok verimlidir. Çukurova topraklarında

buğday, mısır, fıstık, soya, ayçiçeği gibi ürünler ile sera ürünlerinin ekim alanları giderek artmaktadır. Ayrıca bağ ve bahçecilik konularında modern yöntemlerle çalışmalar yapılmakta, üzüm, kiraz, zeytin, narenciye, nar gibi meyve üretimi geliştirilmektedir.

Tarım ile birlikte hayvancılık da, coğrafi koşulların imkan vermesiyle Adana ekonomisine, ülke ekonomisinin ortalamasının üzerinde katkı sağlamaktadır. Büyükbaş ve küçükbaş hayvancılığın yanı sıra, Akdeniz'e kıyısı bulunan Adana'nın ilçeleri Yumurtalık ve Karataş'ta deniz ürünleri üretimi de önemli bir yer tutmaktadır. Adana soya, yer fıstığı, turunçgil, karpuz ve dane mısırın büyük miktarlarda üretildiği Çukurova tarım bölgesinin pazarlama ve dağıtım merkezidir.

1590 hektar alan üzerine kurulan Adana Organize Sanayi Bölgesi, küçük-orta ölçekli 300 civarı tesise ev sahipliği yapmaktadır. Adana ilinin işsizlik oranı 2013 yılı verilerine göre % 13,2, işgücüne katılma oranı % 49,9 ve istihdam oranı % 43,3'dür. Jeolojik konumu nedeni ile Adana, çok çeşitli ve önemli yeraltı kaynaklarına sahiptir. Başta demir olmak üzere, krom, kurşun, çinko, altın, gümüş, boksit, manganez, barit, fosfat, kuvars kumu ve kuvarsit, alçı taşı, tuz, çimento hammaddeleri, yapı taşları, petrol, kömür, asbest, manyezit vb. gibi pek çok madensel kaynak ilin doğal kaynakları arasındadır.

4.5.4 Tarımsal Analiz

Adana tarımı ülkemiz açısından önemlidir. Adana, tarımın en önemli unsurlarından olan su kaynakları ve iklimin uygunluğu bakımından bir tarımsal potansiyele sahiptir. Asırlardır bölgedeki birçok medeniyetin gıda ihtiyacını karşılayan verimli Adana toprakları oldukça geniş bir üretim çeşitliliğine barındırmaktadır. Bölgede tahıl, endüstri bitkileri, sebzeler ve turunçgillerin yanı sıra organik tarımda son yıllarda oldukça ciddi gelişme göstermiştir. Narenciye ve mısırdaki ülkemizde üretilenin yaklaşık 1/3'ü Adana'da üretilmektedir. Soyada ise ülke üretiminin 2/3'ü üretilmektedir (Çizelge 4.7).

Çizelge 4.7. Adana'da Üretilen Ürünlerin Türkiye Üretimindeki Yeri

SIRA NO	ÜRÜNLER	ÜRETİM (ton)		ORAN (%)	ENFAZLA ÜRETİM	
		TÜRKİYE	ADANA		İLÇE	ÜRETİM
1	Greyfurt	226.738	163.295	72,02	Yüreğir	129.980
2	Soya	122.114	75.922	62,17	Yüreğir	32.963
3	Yer Fıstığı	122.780	60.764	53,88	Ceyhan	35.358
4	Turunç	2.132	1.145	53,70	Yüreğir	1.000
5	Mandarin	874.832	236.731	27,06	Yüreğir	163.590
6	Portakal	1.161.111	307.832	26,51	Kozan	148.530
7	Trabzon Hurması	32.392	7.760	23,96	Kozan	3.962
8	Karpuz	4.022.296	811.887	20,18	Karataş	241.000
9	Limon	710.211	133.918	18,86	Yüreğir	80.952
10	Mısır (Dane)	4.600.000	682.462	14,84	Ceyhan	247.226
11	Pamuk	2.320.000	239.091	10,31	Karataş	111.822
12	Bal	89.162	8.320	9,33	Kozan	3.780
13	Marul	419.066	39.039	9,32	Seyhan	5.050
14	Susam	16.221	1.427	8,80	Yüreğir	550
15	Nar	315.150	26.200	8,31	Yüreğir	4.779
16	Keçiboynuzu	14.166	1.099	7,76	Kozan	600
17	Kavun	1.668.687	117.053	6,93	Karataş	94.000
18	Bezelye	101.959	7.008	6,87	Çukurova	4.000
19	Bakla	40.471	2.685	6,63	Çukurova	2.025
20	Şeftali	611.165	33.529	5,49	Seyhan	22.300
21	Enginar	32.173	1.757	5,46	Yumurtalık	675
22	Erik	300.046	13.915	4,64	Seyhan	8.120
23	Patates	4.821.937	200.679	4,16	Sarıçam	105.703
24	Buğday	20.100.000	785.352	3,91	Ceyhan	225.703
25	Kabak (Sakız)	302.374	10.080	3,33	Yumurtalık	9.075
26	Zeytin	1.820.000	40.749	2,24	Ceyhan	8.961
27	Süt	17.401.262	335.809	1,93	Kozan	62.168
28	Biber	2.042.360	33.368	1,63	Yumurtalık	7.320
29	Domates	11.350.000	162.567	1,43	Karataş	112.212

Kaynak: TÜİK,2014.

4.5.4.1. Tarım Arazilerinin Dağılımı

Adana'nın 1.403.000 ha yüzölçümünün % 38'lik kısmını tarım alanları oluşturmaktadır. Tarım alanların 468.166 ha'lık kısmı Kıyı Akdeniz Havzasında, 70.834 ha'lık kısmı Fırat Havzası içerisinde yer almaktadır (Çizelge 4.8).

Çizelge 4.8. Adana'da Havzalara Göre Tarım Arazileri

HAVZALAR	YÜZÖLÇÜMÜ(ha)	TARIM ALANI(ha)	TARIM ALANI YÜZDESİ
KIYI AKDENİZ HAVZASI	843.800	468.166	55,48
FIRAT HAVZASI	559.200	70.834	12,66
ADANA TOPLAM	1.403.000	539.000	38,41

Kaynak: AİGTHM ,2013.

Adana'da 539.000 ha tarım arazisinin %84'lük kısmını tarla alanları oluşturmaktadır. Tarla alanların 386.988 ha'lık kısmı Kıyı Akdeniz Havzasında, 63.334 ha'lık kısmı Fırat Havzası içerisinde yer almaktadır (Çizelge 4.9).

Çizelge 4.9. 2012 Yılı Adana Tarım Arazilerinin Dağılımı

HAVZALAR	SEBZELİKLER		MEYVELİKLER ve BAĞLAR		TARLA ALANI	
	Alan(ha)	%	Alan(ha)	%	Alan(ha)	%
	KIYI AKDENİZ HAVZASI	25.994	96	55.184	89	386.988
FIRAT HAVZASI	993	4	6.507	11	63.334	14
ADANA TOPLAM	26.987	100	61.691	100	450.322	100

Kaynak: AİGTHM , 2013.

Kıyı Akdeniz Havzasında ağırlıklı olarak buğday, mısır, ayçiçeği, pamuk, soya ve yerfıstığı yetiştirilmekte; Fırat Havzasında ise buğday ve baklagiller yetiştirilmektedir. Toplam tarım alanının %11'lik bir kısmını oluşturan meyve alanlarını ise Kıyı Akdeniz Havzasında turuncgiller, zeytin, şeftali; Fırat Havzasında kiraz, elma ve üzüm oluşturmaktadır. %5'lik sebze alanının büyük bir kısmı Kıyı

Akdeniz havzasında bulunmakta ve genellikle örtü altı üretimini kapsamaktadır. Bu alanlarda karpuz, kavun, domates, biber üretimleri gerçekleştirilmektedir.

Adana'da sulamaya elverişli tarım alanlarının toplamı olan 375.212 ha alanın halen % 64,31 olan 241.307 ha'ı sulanmaktadır. Sulanan bu alanların 230.919 ha'ı Kıyı Akdeniz Havzasında bulunmaktadır (Çizelge 4.10).

Çizelge 4.10. Adana Tarım Arazilerinin Sulama Durumu

HAVZALAR	TOPLAM TARIM ALANI	SULANAN TARIM ALANI	ORANI(%)
KIYI AKDENİZ HAVZASI	468.166	230.919	49,32
FIRAT HAVZASI	70.834	10.388	14,66
ADANA TOPLAM	539.000	241.307	44,76

Kaynak: AİGTHM ,2013

Çizelge 4.11'e göre Adana'da toplam çiftçi sayısı 37.287'dir. Ortalama tarımsal işletme büyüklüğü 7.8 ha'dır. İşletme büyüklüklerine göre iki havza arasında iki kattan fazla fark vardır.

Çizelge 4.11. ÇKS'ye Kayıtlı Çiftçi Sayısı ve İşletme Büyüklüğü

HAVZALAR	ÇİFTÇİ SAYISI	ORTALAMA İŞLETME BÜYÜKLÜĞÜ (ha)
KIYI AKDENİZ HAVZASI	29.719	9,1
FIRAT HAVZASI	7.568	4,3
ADANA	37.287	7,8

Kaynak: AİGTHM ,2013

5. ARAŞTIRMA BULGULARI

Bu çalışmada kullanılan veriler köylere ait tapu kütüklerinden ve köylerde yapılan köy görüşmelerinden elde edilmiştir. Bu görüşmelerde arazi kullanma biçimleri ve mülkiyet ilişkileri, arazi satışı ile ilgili veriler oluşturulmak istenmiştir. Tapu kütükleri üzerinde yapılan inceleme ve köy görüşmeleri ile benzer verilerin oluşturulması için iki ayrı çalışma yapılmış, böylece her iki çalışmayla elde edilen verilerin karşılaştırılması olanağına kavuşulmuştur.

Bu tarz çalışmalarda genellikle köy görüşmeleri yöntemi izlenerek veriler oluşturulmaya çalışılmış; ancak bu metinler genel olarak araştırmacının maharetine bağlı olarak kendisine anlatılan kadar betimlenebilmiştir. Ancak bu çalışmada oluşturulan metinlerin bir kısmı tapu kayıtlarından elde edilen verilerle analitik olarak denetlenmiştir

Bu araştırmada köylerde yapılan görüşmelerin metinleri alt sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Nitel veri analizinin kavram-kategori uyumuna özen gösterilmiştir. Görüşme formlarındaki kategoriler şu şekilde oluşturulmuştur.

- Hane ve nüfus sayıları;köyün göç alması ve dışarıya göç vermesi
- Arazi tasarrufu, kullanım biçimleri ve mülkiyet yapısındaki değişim
- Ürün deseni
- Üretimin ileri-geri bağlantıları

Bu bölümde saha çalışmalarının bulguları mülkiyet ilişkileri, tarımsal arazilerin metalaşma süreci, miras yoluyla bölünmenin yerel neticeleri derinlikli bir şekilde kavramayı amaçlayarak çözümlenmeye çalışılmıştır. Bu çalışma benimsediği metodoloji gereği Çukurova'da tarımın tarihsel toplumsal bağlamını oluşturan genel yapı ve mekanizmaların genel belirleyicisi olan kapitalist ilişkileri analitik olarak ortaya koymaya çabalamıştır. Kapitalizmin tarihsel eğilimi ise sonsuz/sınırsız bir kar arzusuyla başta emek olmak üzere tüm varlıkları metalaştırmak, piyasa gereklerine ve sermayenin yayılcı genişleme eğilimine tabi kılmak yönündedir (Özuğurlu, 2012). Çukurova'da metalaşan tarımsal üretim araçlarında en belirleyici olan tarımsal

araziler ile ilgili verilerdir. Bu çalışmada 1980 'den sonraki süreçte Çukurova'daki tarımsal işletmelerinde arazi kullanma biçimlerinin ve mülkiyet ilişkilerinin değişimi betimlenmeye ve aralarındaki ilişkiler belirlenmeye çalışılmıştır.

5.1. Hane Sayıları ve Nüfus ; Köyün Göç Alması ve Dışarıya Göç Vermesi

Saha çalışması yapılan köyler için nüfus, hane sayıları, işletme sayıları ve hane halkı çizelgelerle ayrıntılı olarak ortaya konmuştur. Nüfus köylerde genel olarak yıllar itibariyle çok belirgin bir şekilde azalmıştır. Bu köyler arasında en fazla değişim azalan nüfus anlamında Altıkara, Yerdelen, İncetarla ve Kadıköy'de olmuştur. Karakuyu, Mercimek ve Abdioğlu köylerinin nüfuslarında önemli bir değişiklik olmamıştır. Buna karşın Camili köyünde önemli oranda nüfus artışı söz konusudur. Diğer köylerin nüfuslarında ise son 33 yılda yaklaşık olarak %50 azalma vardır (Çizelge 5.1).

Çizelge 5.1. Araştırma Alanını Oluşturan Köylerdeki Nüfus (1980-2013)

KÖYLER	YILLAR							
	1980	indeks	1990	İndeks	2000	İndeks	2013	İndeks
ALTIKARA	540	100	148	27,4	120	22,2	65	12,0
GÜMÜRDÜLÜ	2458	100	2405	97,8	1930	78,5	1677	68,2
MERCİMEK	3448	100	3438	99,7	3775	109,5	3363	97,5
SOYSALI	1559	100	1338	85,8	1058	67,9	896	57,5
İNCETARLA	1850	100	744	40,2	471	25,5	379	20,5
ABDİOĞLU	4054	100	2452	60,5	3137	77,4	3345	82,5
BELÖREN	1075	100	1162	108,1	973	90,5	760	70,7
YERDELEN	248	100	145	58,5	92	37,1	31	12,5
KADIKÖY	980	100	435	44,4	317	32,3	320	32,7
CAMİLİ	1367	100	1268	92,8	1863	136,3	3781	276,6
GÖKÇELER	3041	100	1752	57,6	1452	47,7	1288	42,4
KARAKUYU	546	100	577	105,7	696	127,5	612	112,1
YEMİŞLİ	1697	100	832	49,0	2180	128,5	589	34,7
ATAKÖY	783	100	467	59,6	620	79,2	324	41,4

Kaynak :TÜİK, 2014.

Köylerde yapılan görüşmelerde nüfus ile ilgili olarak köylülerden elde edilen temel tespit insanların köyde yaşama arzularında 2000'li yılların sonlarından itibaren bir artma olduğudur.

Görüşme yapılan köylerin tamamında köylülerin köyde yaşamaya devam etmek istedikleri ifade edilmiştir. Nüfusu artan Camili köyü ayrıntılı olarak incelendiğinde köyün göç almaya devam ettiği görülmüş ve bununla ilgili sorulara köydekilerin yanıtı ise köyün Adana merkeze çok yakın olmasının; aynı zamanda göçle gelenlere sahip oldukları yaşamsal kültürü kullanarak, yaşamlarına devam edebilmeleri olanağının sunulmasının cazip geldiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca nüfusu artan köylerde emekli nüfusunun da fazla olduğu köy görüşmelerinde gözlenmiştir.

Nüfusun değişmediği köylerde göçün devam ettiği görülmüştür. Bu köylerde yapılan köy görüşmelerinde özellikle Abdioğlu ve Mercimek köylerinde hem köye hem de köyden dışarıya göç hareketi olduğu köylülerce anlatılmıştır. Bu nedenle bu köylerde nüfus çok değişmemiştir. Özellikle tarım işçiliği yaparak geçimini sağlayan nüfus Abdioğlu köyünde mevcuttur. Köyde büyük işletmelerin bulunması bu nüfusun da istihdamını sağlamaktadır. Mercimek köyünde ise arazisi olmayıp da arazi kiralayan tarımsal işletmeler vardır.

Altıkara ve Yerdelen köylerinde ise nüfus çok azalmıştır. Altıkara köyünde yapılan köy görüşmesinde konu derinlemesine tartışılmış ve özellikle üçüncü kuşaktan olanlara, köy hayatının hiç cazip gelmediği köylülerce ifade edilmiştir. Etnik yapı nedeniyle bu köylerin göç almadığı köylülerce ifade edilmiştir.

Köylerin tamamında kentte iş bulup göç eden nüfusun bir kısmının emekli olduktan sonra köye geri döndüğü anlaşılmıştır. Özellikle Gümürdülü ve Soysalı köylerinde her hanede bir emekli olduğu köy görüşmelerinde sıklıkla ifade edilmiş; bundan sonra da kentte çalışıp emekli olanların köye dönüşlerinde artış olacağı belirtilmiştir.

Köylerdeki hane sayılarının yıllar itibariyle değişimine bakıldığında nüfustaki gibi önemli değişimler bulunmamaktadır (Çizelge 5.2). Genel olarak hane sayıları artmıştır. İncetarla, Gökçeler, Altıkara ve Yerdelen köylerindeki hane sayılarında bu köylerin nüfuslarındaki gibi bir azalma vardır. Ancak bu durum bu köylerde tarımsal faaliyetlerden vazgeçildiği anlamına gelmemektedir. Hane sayıları, çiftçi kayıt sistemindeki tarımsal işletme sayıları (2012) ile karşılaştırıldığında durumun tersine sonuçlar çıktığı görülmektedir. Örneğin Altıkara köyünde 2013 itibariyle hane sayısının 10 olmasına rağmen 2012 yılında tarımsal işletme sayısı 110'dur. Hane

sayısının işletme sayısına göre az olduğu köylerde işletme sahiplerinin büyük bir kısmı ilçe ya da şehir merkezinde yaşamakta ve başka işlerle birlikte tarımsal üretim yapmaktadırlar. Bu işletme sayılarının içinde komşu köylerden olanlar olabilir. Bunun nedeni ise her köyün arazisi, tarımsal işletme sayılarında ayrı ayrı değerlendirilmektedir. Hane sayıları işletme sayılarına göre fazla olan köylerde ise ;

- Tarım işçiliği yapan nüfusun hanelerinin olması
- Arazisi olmayıp da hayvancılık ve diğer işlerde çalışan nüfusun yaşadığı hanelerin olması
- Emekli olanların köye dönmeleri
- Şehre yakın köylerde şehirde çalışıp da bu köylerde yaşamayı tercih edenlerin yaşadığı hanelerin olması sözkonusudur.

Çizelge 5.2. Köylerdeki Hane Sayıları ve 2012 Yılındaki Tarımsal İşletme Sayısı

KÖYLER	KÖYLERDEKİ HANE SAYISI				2012 YILI TARIMSAL İŞLETME SAYISI***
	YILLAR				
	1985*	1990*	2000*	2013**	
ALTIKARA	16	12	20	10	110
GÜMÜRDÜLÜ	355	350	383	527	384
MERCİMEK	552	622	685	650	194
SOYSALI	250	256	234	300	285
İNCETARLA	199	92	98	90	105
ABDİOĞLU	492	344	477	450	171
BELÖREN	190	258	259	300	87
YERDELEN	20	16	15	15	25
KADIKÖY	73	65	62	60	175
CAMİLİ	258	181	284	300	180
GÖKÇELER	429	305	310	340	135
KARAKUYU	90	97	124	140	51
YEMİŞLİ	159	142	430	250	243
ATAKÖY	102	72	146	110	125

(Kaynak:* TÜİK,2014.** AİTGHM ÇKS,2012.

***Köy görüşmelerinden toplanmış veri)

Altıkara, İncetarla, Yerdelen, Kadıköy ve Ataköy hane sayısı işletme sayısına göre az olan köylerdir. Bu köylerin köy görüşmeleri neticesinde tespit edilmiş bir diğer ortak özelliği göç almamış olmasıdır. Gümürdülü, Mercimek, Soysalı,

Abdioğlu, Belören, Camili, Gökçeler, Karakuyu, Yemişli ise hane sayısı işletme sayısından fazla olan köylerdir. Bu köylerde ise özellikle son otuz yılda göçle gelenler bulunmaktadır. Camili gibi bazı köyler 1960'lı yıllardan itibaren göç almaktadır. Hane halkı sayılarında yıllar itibariyle gözlenen; kalabalık ailelerden çekirdek aileye geçiş olduğudur. Gümürdülü, Soysalı, Mercimek, İncetarla, Belören, Gökçeler, Ataköy gibi köylerde kalabalık aile sayılarında yıllar itibariyle azalmalar söz konusudur. Diğer köylerde ise kalabalık aile nüfuslarında azalama nispeten daha azdır (Çizelge 5.3).

Çizelge 5.3. Köylerin Hane Halkı Genişliğine Göre Hane Aile Sayıları (kişi)

KÖYLER	YIL	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10+
ALTIKARA	1985	0	3	2	2	3	2	1	1	0	2
	1990	1	1	0	1	1	2	2	1	0	3
	2000	1	2	2	3	5	3	2	0	0	2
GÜMÜRDÜLÜ	1985	5	16	23	20	30	47	38	43	39	94
	1990	0	28	16	27	40	41	45	35	36	82
	2000	14	44	42	63	76	53	35	18	13	25
MERCİMEK	1985	26	51	58	65	77	89	74	52	25	35
	1990	23	52	59	101	95	98	73	48	28	45
	2000	37	56	73	135	132	87	69	27	13	56
SOYSALI	1985	5	12	20	23	26	38	36	30	22	38
	1990	7	18	19	36	38	35	42	19	18	24
	2000	11	27	32	43	39	49	14	4	5	10
İNCETARLA	1985	10	13	21	25	38	30	22	16	14	10
	1990	7	9	8	10	18	9	12	10	4	5
	2000	12	12	11	17	11	16	8	3	2	6
ABDİOĞLU	1985	17	27	43	58	55	69	62	62	40	59
	1990	18	27	33	48	42	50	45	25	23	33
	2000	16	29	38	56	76	72	53	40	29	68
BELÖREN	1985	5	10	11	17	20	30	21	22	20	34
	1990	13	26	38	56	46	33	25	12	3	6
	2000	15	35	44	66	50	16	15	1	0	3
YERDELEN	1985	2	2	0	2	6	3	1	3	1	0
	1990	1	2	0	2	2	3	2	3	0	1
	2000	1	1	2	2	1	2	3	1	1	1
KADIKÖY	1985	12	7	9	7	7	9	6	6	5	5
	1990	2	5	3	10	7	9	15	5	4	5
	2000	5	4	6	8	9	8	11	3	2	6
CAMİLİ	1985	8	33	42	45	41	28	15	23	11	12
	1990	9	20	15	22	31	30	27	11	9	7
	2000	5	12	15	29	39	42	45	33	26	38
GÖKÇELER	1985	12	31	30	57	64	70	46	45	30	44
	1990	19	24	21	49	64	54	32	15	13	14
	2000	13	31	44	47	72	56	29	8	4	6
KARAKUYU	1985	3	6	7	6	20	9	11	6	7	15
	1990	6	7	14	10	7	16	15	10	3	9
	2000	1	19	9	26	23	19	11	3	3	13
YEMİŞLİ	1985	12	28	21	25	30	23	12	3	3	2
	1990	14	24	21	21	22	20	9	6	2	3
	2000	25	38	39	65	67	56	44	26	23	47
ATAKÖY	1985	8	6	14	17	11	14	13	5	4	10
	1990	2	11	5	12	19	13	5	4	0	1
	2000	10	14	23	30	29	19	10	1	9	1

Kaynak : TÜİK,2014.

Köylerdeki nüfusun yaş gruplarına göre yıllar itibariyle değişimi izlendiğinde homojen bir değişim yapısı görülmektedir. Nüfusun azaldığı köylerde özellikle 1990'lardan sonra azalmanın hızlandığı görülmektedir.

Çizelge 5.4. Köylerde Yaş Gruplarına Göre Nüfus Miktarları (Kişi)

Yaş Grupları		0-14	15-64	65+
ALTIKARA	1985	27	50	6
	1990	42	100	6
	2000	41	70	9
GÜMÜRDÜLÜ	1985	1030	1427	113
	1990	815	1472	117
	2000	533	304	229
MERCİMEK	1985	1253	1671	127
	1990	1274	2016	142
	2000	1255	2359	160
SOYSALI	1985	468	948	56
	1990	362	910	65
	2000	254	704	100
İNCETARLA	1985	460	657	38
	1990	268	449	27
	2000	140	303	28
ABDİOĞLU	1985	1227	1602	53
	1990	996	1400	56
	2000	1160	1873	103
BELÖREN	1985	410	785	42
	1990	353	761	47
	2000	275	620	78
YERDELEN	1985	109	144	7
	1990	50	85	9
	2000	28	62	2
KADIKÖY	1985	143	205	18
	1990	134	278	23
	2000	61	232	24
CAMİLİ	1985	452	676	10
	1990	512	720	33
	2000	844	983	36
GÖKÇELER	1985	1003	1298	70
	1990	613	1064	67
	2000	430	931	91
KARAKUYU	1985	222	304	23
	1990	195	355	26
	2000	220	439	37
YEMİŞLİ	1985	236	428	40
	1990	250	496	55
	2000	709	1365	105
ATAKÖY	1985	332	469	19
	1990	160	286	133
	2000	202	389	29

Kaynak : TÜİK,2014.

Çizelge 5.4'e göre hane üretiminde çalışan sayısı 1990'lı yıllardan sonra önemli oranda azalmış, kuşaklararası bir eğilim olarak tarımdan kopuş olgusu gittikçe güçlenen bir gerçek olarak saha çalışmasında gözlenmiştir. Ayrıca saha çalışmasında köyü terk etmeden tarımdan kopma eğiliminin ise 1990'ların ikinci yarısında başlayıp 2000'li yıllara uzanan görece yakın bir geçmişe sahip olduğu gözlenmiştir.

1980 ile 1990 arasında nüfus değişiminde köylerden olan göçün etkisi belirgindir. Saha çalışmasında gözlenen bir diğer bulgu girdi olarak emeğin yoğun kullanıldığı ürünlerden daha çok düşük emek yoğunluklu ürünlere yönelmenin tarımdan kopma eğiliminin başladığı 1990'lı yıllara rastlamasıdır. Bu durum ile mevsimlik işgücü ihtiyacının göçler sonucu daha rahat karşılanması arasında bir ilişki vardır. Tarımsal işletme sahiplerinin kendi emek rezervlerini tarım dışı alanlara yönlentmeleri işletmenin emek ihtiyacını köyden ya da kentin çevresindeki yoksul göç gettolarından sağlamasının sonucudur. Göçler bölgede tarım işçisi olarak çalışacak nüfusu oldukça arttırmış; sadece köyün içinden değil göçle gelenlerin şehrin çevresinde oluşturdukları yoksul mahallelerden de tarım işçisi istihdamı 1990'lı yılların sonundan itibaren yapılmaya başlanmıştır. Bu işçilerin büyük bir kısmını elciler aracılığıyla servislerle arazilere taşınan ve sosyal güvenceleri olmayan kadınlar ve çocuklar oluşturmaktadır.

5.2. Arazi Tasarrufu, Arazi Kullanım Biçimleri ve Mülkiyet Yapısındaki Değişim

1991 ve 2001 Tarım Sayımı sonuçlarına göre Adana'daki toprak tasarruf biçimindeki değişimi anlamak ne yazık ki çok zor görünmektedir. Bunun sebebi ise Osmaniye'nin, Adana'nın 3 ilçesiyle birlikte 1996 yılında il merkezi olmasıdır. Tarım sayımlarının iller bazında yapılması nedeniyle 1991 sayımında Osmaniye ve diğer il çeleri ayırmak mümkün değildir (Çizelge 5.5 ve Çizelge 5.6).

Çizelge 5.5. Adana'da 1991 Yılına Ait İşletme Büyüklüğüne ve Arazinin Tasarruf Şekline Göre İşletme Sayısı ve İşledikleri Arazi

İşletme Büyüklüğü	Toplam İşletme Sayısı	Toplam Arazi (da)	Kendi Arazisi Olan İşletmeler				Kendi Arazisi Olmayan İşletmeler			
			Yalnız Kendi Arazisini İşletenler		Başkasından Arazi Tutup Başkasına Arazi Vermeyenler		Yalnız Kira ile Arazi İşletenler		Yalnız Ortakçılık ile Arazi İşletenler	
			İşletme Sayısı	Arazi (da)	İşletme Sayısı	Arazi (da)	İşletme Sayısı	Arazi (da)	İşletme Sayısı	Arazi (da)
Toplam	85493	5443354	78884	4553622	5370	859823	935	22984	304	26925
5 den az	4688	12615	4571	12381	-	-	117	234	-	-
5-9	6743	45021	6626	44436	-	-	-	-	117	585
10-19	12438	153091	12058	147391	-	-	380	5700	-	-
20-49	30779	881120	29059	825593	1300	44327	293	6760	127	4440
50-99	18334	1115836	16312	1009421	1879	137935	143	8480	-	-
100-199	6868	849696	5725	698081	1113	146065	-	-	30	5550
200-499	4546	1242311	3756	1046402	789	195609	1	300	-	-
500-999	773	474694	548	324147	195	134197	-	-	30	16350
1000-2499	282	434360	225	371380	56	61470	1	1510	-	-
2500-4999	40	146790	2	6570	38	140220	-	-	-	-
5000+	2	47820	2	47820	-	-	-	-	-	-

Kaynak: TÜİK, 1991 GTS .

Bu nedenle daha eski yıllara ait veri seti oluşturmak için 1968 yılına ait köy envanter etüdünden 1968 yılına ait işletme büyüklüklerine ait veri, Osmaniye ve ilçeleri çıkarılarak hazırlanmıştır (Çizelge 5.7).

Çizelge 5.6. Adana'da 2001 Yılına Ait İşletme Büyüklüğüne ve Arazinin Tasarruf Şekline Göre İşletme Sayısı ve İşledikleri Arazi

İşletme Büyüklüğü	Toplam İşletme Sayısı	Toplam Arazi (da)	Kendi Arazisi Olan İşletmeler				Kendi Arazisi Olmayan İşletmeler			
			Yalnız Kendi Arazisini İşletenler		Başkasından Arazi Tutup Başkasına Arazi Vermeyenler		Yalnız Kira ile Arazi İşletenler		Yalnız Ortakçılık ile Arazi İşletenler	
			İşletme Sayısı	Arazi (da)	İşletme Sayısı	Arazi (da)	İşletme Sayısı	Arazi (da)	İşletme Sayısı	Arazi (da)
Toplam	54547	4348366	45705	3108611	5068	948075	2065	159335	514	36763
5 den az	2051	5880	2039	5845	-	-	12	36	-	-
5-9	4110	27176	4059	26811	-	-	25	174	-	-
10-19	7549	96697	6714	85624	54	737	462	6108	113	1362
20-49	18008	546113	16389	495287	452	13710	419	12326	140	4165
50-99	10331	690649	8215	546531	1207	85520	624	39382	140	10481
100-199	7383	980560	5346	690637	1567	222396	316	47642	68	7797
200-499	4261	1229958	2360	670113	1540	465735	200	50009	53	12598
500-999	680	429555	415	263025	246	156179	7	3658	-	-
1000-2499	113	138471	108	131591	2	3798	-	-	-	-
2500-4999	59	153614	59	153614	-	-	-	-	-	-
5000+	2	49693	1	39533	-	-	-	-	-	-

Kaynak: TÜİK, 2001 GTS .

Çizelge 5.7. 1968 Yılı Adana İşletme Büyüklükleri Ve Dağılışı

İşletme Büyüklüğü	Toplam İşletme Sayısı	%	Toplam Arazi(ha)	%
0-10	8654	21,7	56564	2,4
11-25	9784	24,6	180005	7,8
26-50	9948	25,0	375594	16,3
51-75	3853	9,7	239495	10,4
76-100	2676	6,7	241642	10,5
101-200	3191	8,0	471098	20,4
201-+	1712	4,3	745394	32,3
Toplam	39818	100	2309792	100

Kaynak: 1968 Adana Köy Envanter Etüdü

Çizelge 5.8. 2012 Yılı Adana Genelindeki İşletme Büyüklüğü Dağılımı

Adana 2012	İşletme Sayısı	%	Arazi Sayısı	%	Kullanılan Alan(da)	%
< 5	245	0,69	419	0,17	871	0,03
5-10	1329	3,72	3035	1,26	10.663	0,35
11-20	5242	14,67	17173	7,13	79.402	2,61
21-50	12150	34,01	63988	26,58	403.618	13,26
51-100	8610	24,10	62322	25,89	613.219	20,14
101-200	4932	13,81	48006	19,94	679.836	22,33
201-500	2692	7,54	35029	14,55	823.067	27,03
501-1000	435	1,22	7943	3,30	277.552	9,12
1001-2500	73	0,20	2147	0,89	92.351	3,03
2501-5000	12	0,03	525	0,22	40.687	1,34
5001 <	3	0,01	154	0,06	23.392	0,77
TOPLAM	35723	100	240741	100	3.044.662	100

Kaynak: Adana Tarım İl Müdürlüğü

İşletme büyüklüklerinin tarihsel olarak değişimi incelendiğinde 1968'den 2012'ye tarımsal işletme sayısının %10 civarında azaldığı görülmektedir. Ancak 2001'e kadar işletme sayısı artmıştır. Saha çalışmasında da işletme sayısının azaldığı ve işletme büyüklüklerinde bir değişimin olduğu gözlenmiş ancak küçük meta üretimin direncinin kırılarak büyük kapitalist işletmelere dönmediği görülmüştür.

Çizelge 5.7 ve Çizelge 5.8 incelendiğinde arazi miktarı 10 dekarın altında olan tarımsal işletme sayısının azalmış olduğu görülmektedir. Arazi miktarı 10 dönümün altında olan tarımsal işletmeler, toplam işletme sayısına göre %21,72'den %4,4'e düşmüştür. Arazi miktarı 11 ile 50 dekar arasında olan tarımsal işletmelerde işletme sayısı açısından önemli bir değişim olmamıştır. Ancak bu gruptaki toplam arazi hem miktar olarak hem de oransal olarak azalmıştır. 50-100, 100 ile 200 ve 200 dekardan daha büyük arazisi olan işletme sayısında artış olduğu görülmektedir. Arazi

miktarı 50 dekardan az olan işletmelerden diğer gruplara arazi transferi söz konusudur. 2001 yılında bölgede 5000 dekardan büyük arazisi olan işletme sayısı iki olup 2012 yılında bu sayı üçe çıkmıştır.

Arazi tasarruf biçimindeki değişim için köy görüşmelerinde derinlemesine mülakatlar yapılmış ve 2012 yılına ait ÇKS kayıtlarından işletme büyüklüklerine ait veriler toplanmıştır. 1991 yılında %1 civarında olan kiraya arazi tutarak tarımsal işletmecilik yapma oranı 2001 yılında %4 civarına ulaşmış; ortakçılık yaparak tarımsal işletmecilik yapma oranı ise %1 civarında kalmıştır. Köylerde yapılan saha çalışmasında elde edilen çıkarımlardan biri de ortakçılığın neredeyse hiç kalmamış olduğudur. Sadece Ceyhan'ın kuzey köylerinde 1-2 işletmede ortakçılığın akrabalar arasında yapıldığı gözlenmiştir. 1990'lı yılların başından itibaren arazi kiralamanın arttığı; 2000'li yıllardan sonra kiralama yerine arazi satışlarında artış olduğu saha çalışmasında köylüler tarafından ifade edilmiştir. Ancak saha çalışmasında sadece kiraya arazi tutarak tarımsal işletmecilik yapanlarda oranın %10'a yükseldiği anlaşılmış; göçle gelen kalabalık ailelerin aile işgücünün oluşturduğu artık değer in toprak sahiplerine kira rantı olarak aktarılmasının devam ettiği görülmüştür. Ayrıca köylerde miras yoluyla bölünen arazilerin köyde yaşamayan mirasçılarının köyde yaşayan mirasçıya kiralaması söz konusudur. Bununla birlikte köyde kendi arazisinde tarımsal işletmecilik yapanlar da arazi kiralamaktadırlar. Arazilerin kiralama oranının köylere göre %10 ile %30 arasında değiştiği; özellikle nüfusun azaldığı köylerde bu oranın yüksek olduğu saha çalışmasında gözlenmiştir. Kiralama oranı ortalama %23 civarındadır (Çizelge 5.9).

Çizelge 5.9. Köylerde Arazinin Kiraya Tutulma Oranları

KÖYLER	Kiralık Arazi Oranı(%)	KÖYLER	Kiralık Arazi Oranı(%)
MERCİMEK	25	ABDİOĞLU	30
ALTIKARA	30	YERDELEN	10
GÜMÜRDÜLÜ	25	CAMİLİ	30
İNCETARLA	20	YEMİŞLİ	30
SOYSALI	20	ATAKÖY	25
BELÖREN	20	KARAKUYU	15
KADIKÖY	20	GÖKÇELER	25

Köy görüşmelerinde 2000'lı yılların başından itibaren kiraya arazi vermenin, (enflasyonun azalması ile birlikte) son yıllarda da tarımsal işletmecilikten vazgeçmenin arttığı ifade edilmiş ve tarımsal işletmelerin çok zorlandığı görüşmelerden anlaşılmıştır. Enflasyonun yüksek olduğu dönemlerde; tarımsal ürün fiyatlarındaki yükseliş, arazi kirası ile emek ücretlerinin azalması ve devletin enflasyondan daha düşük oranda faizle kredi vermesi sonucu tarımsal işletmelerin karlılığının artmasına neden olmuştur. Ancak son onbeş yılda bu durum tersine dönmüştür. Bu süreçte de büyük işletmelerin karlı çıktığı saha çalışmasında gözlenmiştir.

5.3. Ürün Deseni

Çizelge 5.10 saha çalışmasında elde edilen verilerden derlenerek oluşturulmuş olup; 2012 ÇKS kayıtları ile karşılaştırılarak denetlenmiştir.

Çizelge 5.10. İncelenen Köylerde Yetiştirilen Ürünler

KÖYLER	
ALTIKARA	Buğday (Ekmeklik) Ayçiçeği (Yağlık) Mısır (Dane) Yerfıstığı
GÜMÜRDÜLÜ	Buğday (Ekmeklik) Ayçiçeği (Yağlık) Mısır (Dane) Yerfıstığı Karpuz Zeytin (Yağlık) Nar Pamuk
MERCİMEK	Buğday (Ekmeklik) Mısır (Dane) Pamuk Yerfıstığı Ayçiçeği (Yağlık) Karpuz
SOYSALI	Buğday (Ekmeklik) Mısır (Dane) Pamuk Yerfıstığı Ayçiçeği (Yağlık) Zeytin
İNCE TARLA	Buğday (Ekmeklik) Ayçiçeği (Yağlık) Mısır (Dane, Yerfıstığı, Karpuz Zeytin (Yağlık) Nar Pamuk Soya narenciye
ABDİOĞLU	Narenciye Buğday (Ekmeklik) Mısır (Dane) Pamuk Soya
BELÖREN	Buğday (Ekmeklik) Ayçiçeği (Yağlık) Mısır (Dane) Zeytin
YERDELEN	Narenciye Buğday (Ekmeklik) Mısır (Dane) Pamuk Karpuz
KADIKÖY	Buğday (Ekmeklik) Mısır (Dane) Pamuk Soya Narenciye Kavun Karpuz
CAMİLİ	Buğday (Ekmeklik) Mısır (Dane) Zeytin Pamuk Narenciye Soya Patates Soğan
GÖKÇELER	Buğday (Ekmeklik) Mısır (Dane) Pamuk narenciye Kavun Karpuz
KARAKUYU	Buğday (Ekmeklik) Ayçiçeği (Yağlık) Mısır (Dane) Karpuz Zeytin (Yağlık) Nar Pamuk Soya narenciye patates fasulye ıspanak zeytin
YEMİŞLİ	Buğday (Ekmeklik) Mısır (Dane) Pamuk Soya narenciye Kavun Domates (Sofralık) Şeftali Karpuz
ATAKÖY	Buğday (Ekmeklik) Mısır (Dane) Karpuz Nar Pamuk Soya narenciye Kavun Domates (Sofralık) Şeftali

Çizelge 5.11 ve Çizelge 5.12 2012 yılına ait ÇKS kayıtlarından oluşturulmuştur.

Çizelge 5.11. 2012 Yılı ÇKS Kayıtlarına Göre Ürün Deseni (da)

KÖYLER	AYÇİÇEĞİ	BUĞDAY	KARPUZ	MISIR 1	MISIR 2	PAMUK	SOYA	YERFISTIĞI	NARENCİYE	SEBZE	ZEYTİN	MEYVE BAHÇESİ	TOPLAM
ABDİOĞLU	0	1578,0	0	3577,0	82,0	2479,0	1700,0	0	23702,0	196,0	25,0	1168,0	34507
BELÖREN	2142,5	1514,0	0	20,5	19,3	60,1	0	0	0	17,8	158,7	0	3932,9
CAMİLİ	0	2483,7	175,5	3270,5	2407,8	5062,5	714,0	0	3945,0	3022,2	18,5	489,9	21589,6
KADIKÖY	0	3579,6	831,3	4473,3	939,1	3669,8	3669,8	0	5380,5	0	89,1	80,1	22732,6
YERDELEN	0	1063,2	641,2	1850,1	0	184,2	388,1	0	5353,2	0	0	0	9480
MERCİMEK	639,9	3527,3	77,3	1734,4	1125,5	972,4	0	598,3	18,4	45,9	0	0	8739,4
SOYSALI	4552,6	7192,3	0	29,1	0	212,6	0	0	0	0	74,5	0	12061,1
İNCETARLA	0	1046,8	35,6	4893,0	0	3133,7	481,0	387,6	0	0	56,0	321,2	10354,9
ALTIKARA	2083,9	1972,0	11,8	107,6	70,2	0	0	147,7	0	0	0	0	4393,2
GÜMÜRDÜLÜ	3549,0	8443,2	69,6		1061,4	449,0	0	282,5	10,4	261,5	378,6	511,5	15016,7
GÖKÇELER	0		859,7	9441,2	99,3	1483,7	267,4	0	3690,3	865,4	0	318,0	17025
KARAKUYU	0	490,8	36,7	868,5	75,2	0	0	0	590,5	125,0	195,2	86,0	2467,9
ATAKÖY	0	2168,6	466,4	1815,7	0	5779,4	467,6	130,4	3624,2	1182,0	0	310,2	15944,5
YEMİŞLİ	0	7776,8	371,1	531,7	0	22730,9	1638,7	0	0	51,6	0	0	33100,8
TOPLAM	12967,9	35059,5	3205,1	32080,9	5899,8	23486,4	7687,9	1546,5	46314,5	5715,8	995,6	3284,9	178244,8

Çizelge 5.12. 2012 Yılı ÇKS Kayıtlarına Göre Ürün Deseni (%)

KÖYLER	AYÇİÇEĞİ	BUĞDAY	KARPUZ	MISIR 1	MISIR 2	PAMUK	SOYA	YERFISTIĞI	NARENCİYE	SEBZE	ZEYTİN	MEYVE BAHÇESİ	TOPLAM
ABDİOĞLU	0,0	4,6	0,0	10,4	0,2	7,2	4,9	0,0	68,7	0,6	0,1	3,4	100,0
BELÖREN	54,5	38,5	0,0	0,5	0,5	1,5	0,0	0,0	0,0	0,5	4,0	0,0	100,0
CAMİLİ	0,0	11,5	0,8	15,1	11,2	23,4	3,3	0,0	18,3	14,0	0,1	2,3	100,0
KADIKÖY	0,0	15,7	3,7	19,7	4,2	16,1	16,1	0,0	23,7	0,0	0,4	0,4	100,0
YERDELEN	0,0	11,2	6,8	19,5	0,0	1,9	4,1	0,0	56,5	0,0	0,0	0,0	100,0
MERCİMEK	7,3	40,4	0,9	19,8	12,9	11,1	0,0	6,8	0,2	0,5	0,0	0,0	100,0
SOYSALI	37,7	59,6	0,0	0,2	0,0	1,8	0,0	0,0	0,0	0,0	0,6	0,0	100,0
İNCETARLA	0,0	10,1	0,3	47,3	0,0	30,3	4,6	3,7	0,0	0,0	0,5	3,1	100,0
ALTIKARA	47,4	44,9	0,3	2,4	1,6	0,0	0,0	3,4	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0
GÜMÜRDÜLÜ	23,6	56,2	0,5	0,0	7,1	3,0	0,0	1,9	0,1	1,7	2,5	3,4	100,0
GÖKÇELER	0,0	0,0	5,0	55,5	0,6	8,7	1,6	0,0	21,7	5,1	0,0	1,9	100,0
KARAKUYU	0,0	19,9	1,5	35,2	3,0	0,0	0,0	0,0	23,9	5,1	7,9	3,5	100,0
ATAKÖY	0,0	13,6	2,9	11,4	0,0	36,2	2,9	0,8	22,7	7,4	0,0	1,9	100,0
YEMİŞLİ	0,0	23,5	1,1	1,6	0,0	68,7	5,0	0,0	0,0	0,2	0,0	0,0	100,0

Üretim deseninde yıllar itibariyle değişimi belirlemek için yapılan mülakatlarda özellikle pamuk üretiminin azaldığı; yerine mısır, yarfıstığı, ayçiçeği, soya ve bahçeciliğin tercih edildiği tablodaki yapının, son onbeş yılda istikrar kazandığı gözlenmiştir. Yeni ürün tercihlerinde

1. Verimliliğin yüksek olması
2. Devletin ürün destek primi kapsamında desteklemesi
3. Yoğun emek gerektirmemesi belirleyici olmuştur.

Ürün desenindeki değişim bile Çukurova'nın bu köylerindeki yapısının nasıl olduğu hakkında bilgi vermektedir. Genel olarak küçük meta üretimi yapan işletmenin emek ihtiyacını köyden ya da kentin çevresindeki yoksul göç gettolarından sağlamasının sonucu tarımsal işletme sahiplerinin kendi emek rezervlerini tarım dışı alanlara yöneltmeleri ile devam etmekte; Buğday Mısır ayçiçeği ve soya üretimi, işletmelerin bu şekilde üretime devam etmelerine olanak sağlamaktadır. Dolayısıyla bu ürün tercihleri, bu köylerdeki tarımsal işletmelerin emek kullanma stratejisi ile uyumludur.

5.4. Tarımsal Üretimin İleri -Geri Bağlantıları

Çukurova'da tarımın ileri geri bağlantılarında Çukobirlik, tarım kredi gibi devlet destekli çiftçi kooperatiflerinin yeri, 1990 'lı yılların ortalarına kadar önemini korumuştur. Saha çalışmasında yapılan görüşmelerde köylüler sıklıkla bunu ifade etmişlerdir. Özellikle pamuk üretiminin azalmasıyla Çukobirliğin bu bağlantılardaki yeri zayıflamış, üretim desenindeki değişime bağlı olarak bu süreçte yerel ticaret burjuvazisi güçlenmiştir. 1994 krizinden sonra devletin tarım sektörünün tüm alanlarından çekilmeye başlamasıyla girdi piyasalarındaki yerel burjuvazinin gelişmesi hızlanmıştır.

Ancak yerel tüccarın tarımsal ürün piyasasındaki konumu da farklılaştığından, köylü karşısında geliştirdiği avantajlarını, kendi lehine aynı ölçüde derinleştirebilmekte zorlularla karşı karşıyadır. Yerel tüccar, fiili olarak küresel gıda-

besin rejiminin içindedir ve gıda zincirinin doğrudan üreticiye en yakın, dolayısıyla an alttaki tedarikçisidir (Özüğurlu, 2012).

Devletin rolünde meydana gelen değişimler Çukurova köylüsünü de fiyatların küresel ölçekte belirlendiği ürün ve girdi piyasasının yerel aktörleri ile baş başa bırakmıştır. Yerel tüccarın köylü karşısındaki konumunda, tüccarın tamamen egemen olmasını engelleyen ise Toprak Mahsulleri Ofisinin buğday ve mısır için piyasada alıcı olmasıdır. 1990'lı yıllarda yapılan devletin tarımsal işbirliklerinin özelleştirilmesi sürecinde TMO küçülme politikası ile karşı karşıya kalmış; 2000'lerin başından itibaren dört-beş üründe tekrar alıcı olarak piyasaya girerek en azından bu ürünlerin piyasasında temel aktör olmuştur. Köy mülakatlarında elde edilen verilerden biri TMO'nun bu konumunu son yıllarda esnetmesinden duyulan endişenin incelenen bütün köylerde mevcut olduğudur. Bunun nedeni ise yaşanan kuraklık nedeniyle buğday üretiminde düşüş meydana gelmesi sonucu; TMO piyasada alıcı olarak yer almaması ve köylünün yerel tüccarla karşı karşıya kalmış olmasıdır.

Girdi piyasalarında tohum, gübre ve yakıt fiyatlarındaki dalgalanmaların küçük tarımsal işletmeler için yıkıcı sonuçlar doğurduğu köy mülakatlarının ana konusu olmuş, girdi bayilerinin bu sonuçların oluşmasında paylarının tartışıldığı gözlenmiştir. 1995 yılından sonra tarım kredi kooperatifi yerine bayilere yönelen işletmelerin küresel ürünlerin bu en alt tedarikçileri karşısında çaresiz kaldıkları gözlenmiştir. İncelenen bu 33 yıllık dönemin son 20 yılının, devletin rolündeki değişimler nedeniyle; özellikle küçük işletmeler için sıkıntılı olduğu köy görüşmelerindeki en net bulgulardan biridir. Büyük işletmeler için ise tam tersi sermaye sıkıntısı yaşanmaması nedeniyle kazançlı bir dönem olduğu anlaşılmıştır. Büyük işletmelerin girdi maliyetlerini düşürmek için özellikle gübre ve yakıt alımını bir önceki seneden peşin olarak yaptığı ve depolarında bir sonraki sene kullanacakları girdileri bulundurdukları kendileri tarafından ifade edilmiş ve gösterilmiştir.

Traktör ve diğer ana ekipmanların sahipliği eğilimi köylerimizde devam etmektedir. Bu ekipmanlara sahip olanların bu ekipmanlara sahip olmama durumunu, özellikle miras yoluyla bölünme neticesinde arazi sahibi olanların arazilerini kiralamada kullandıkları köy görüşmelerinde gözlenmiştir. Köylerde bu araçları

kiralamanın piyasasının derinliğine oluşmama nedeninin de bu tip arazi sahiplerinin tarımdan kopmalarının diğer köylüler tarafından istenmesidir.

Köylünün nakit akışını çevirmesi için özellikle son 15 yıldır Ziraat Bankasının dışında diğer özel bankaların devrede olduğu ve bu bankaların hem kredi hem de kredi kartı gibi finansal ürünlerini fazlasıyla köylüye sattıkları, mülakatlardaki sitem ve şikayetlerden anlaşılmıştır.

5.5. Mülksüzleşme Eğilimleri

Saha çalışmasında yapılan köy görüşmelerinde veri süzmenin en zor olduğu kısım bu bölüm olmuştur. Burada elde edilen veriler daha sonra denetlendiğinde köylülerin net konuşmadıkları, hatta bazı konularda tam tersini söylemeyi tercih ettikleri görülmüştür. Bunlardan en fazla yanlış bilgilendirmenin yapıldığı konu köylerdeki arazi satışı ve köylülerin bu konudaki tasarruflarıdır. Bütün köylerde arazi satışının çok az olduğu bazı köylerde arazi satılmadığı görüşmelerde gözlenmiş olup ancak bu verinin doğru olmadığı tapu kütükleri çalışmasında anlaşılmıştır. Bu görüşmelerde bir muhtar köyünde hiç arazi satılmadığını söylemiştir. Tapu kayıtları incelendiğinde de neredeyse parsellerin büyük bir kısmının satıldığı, satılan arazilerin bir bölümünün de muhtar tarafından satın alındığı anlaşılmıştır. Bu nedenle bu verilerin metnin oluşturulmasında daha dikkatli olunması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Köy görüşmelerinde arazi satışlarıyla ilgili olarak elde edilen en net veri arazisi az olan işletmeler ile miras yoluyla arazileri bölünen işletmelerin arazilerini sattıklarıdır. Bu konuda bütün köylerde benzer sonuçlar gözlenmiştir. Sadece bir köyde 3000 dekara yakın arazisi olan bir tarım işletmesinin verimsiz işletilmesi nedeniyle zamanla tamamen el değiştirdiği bir başka köydeki görüşmede anlatılmıştır. O köydeki görüşmede ise bundan hiç bahsedilmemiştir.

Köy mülakatlarında elde edilmek istenen bir veride Çukurova köylüsünün bu 33 yıllık süre içerisinde memnun olduğu yıllar ve sıkıntı yaşadığı yılların nedenleriyle belirlenmesidir. Köy görüşmelerinde bu konuda homojen bir veri elde etmekte zorlanılmıştır. Burada köylerde farklılar görülmüş, köy içinde de tarımsal

işletmelerin büyüklüklerine göre değişik sonuçlar elde edilmiştir. Büyük işletme sahipleri her geçen zamanın kendiler için iyi sonuçlar getirdiğini, özellikle son onbeş yılda daha iyiye gittiklerini düşünmektedirler. Burada en önemli nedeninin devletin piyasadan çekilmesiyle sadece destekleme görevine başlaması ve özel sektörün rekabetçi yönünün kendileri için daha kazançlı olmasının düşünüldüğü gözlenmiştir.

Küçük işletmeler ise tam tersine sürecin kendilerinin aleyhine işlediğini 1990'lardan sonra durumun daha kötüye gittiğini, devletin sadece prim desteği vermesinin kendilerini tarımdan kopartacak sürecin başlangıcı olduğuna inanmaktadırlar.

Saha çalışması yapılan bütün köylerde devletin sosyal yardımlarını alanların olduğu gözlenmiştir. Bu yardım alımlarında son on yılda artış olduğu, özellikle göç almış köylerde yardım alanların oranının daha fazla olduğu anlaşılmıştır.

5.6. Tapu Kayıtları

Bu bölümde saha çalışmasının bulguları ile daha sağlıklı olduğu düşünülen tapu kütüklerindeki veriler karşılaştırmalı olarak ortaya konmaktadır.

Ayrıca saha çalışmalarının bulguları mülkiyet ilişkileri, tarımsal arazilerin metalaşma oranı, miras yoluyla bölünmenin yerel neticeleri, derinlikli bir şekilde kavramayı amaçlayarak çözümlenecektir. Bu çalışma benimsediği yöntem gereği Çukurova'da tarımın tarihsel toplumsal bağlamını oluşturan genel yapı ve mekanizmaların genel belirleyicisi olan kapitalist ilişkileri analitik olarak keşfetmeye çabalamıştır. Kapitalizmin tarihsel eğilimi ise sonsuz/sınırsız bir kar arzusuyla başta emek olmak üzere tüm varlıkları metalaştırmak, piyasa gereklerine ve sermayenin yayılcı genişleme eğilimine tabi kılmak yönündedir (Özügürlü, 2012). Çukurova'da metalaşan tarımsal üretim araçlarında en belirleyici olan tarımsal araziler ile ilgili verilerdir. Anadolu'nun diğer bölgelerinde olduğu gibi Çukurova'da arazi satmanın belirli normları mevcuttur. Bu kurallar:

1. Köylünün tabiriyle toprak satılmaz.
2. Eğer satılacaksa öncelik 1. derece akrabalarıdır.

3. Akrabalardan araziye alıcı çıkmazsa, öncelik araziye komşu olan arazi sahiplerine geçer.
4. Daha sonra köy içinden alıcı beklenir.
5. Çok tercih edilmemekle birlikte köy dışına satılması gündeme gelir.

Toplumda zamanla oluşmuş; bu kadar ağır bir süreci içeren normların ise normalde değişmesi yüzyıllar alacak olmasına rağmen son otuz yılda nasıl değiştiğini anlamak gerekmektedir.

Üretim ve geçim araçları nasıl başından beri sermaye değilse para ve meta da değildir. Bunların sermayeye dönüştürülmesi gerekir. Ne var ki bu dönüşmenin kendisi ancak belli koşullar altında olabilir; birbirlerinden tamamı ile farklı iki meta sahibi karşı karşıya gelmeli ve bunlar arasında ilişki kurulmalıdır. Metalar, piyasaya kendi başlarına gidemez ve kendi kendilerini mübadele edemez. Dolayısıyla, bunların ellerinden tutan kimseleri, yani meta sahiplerini de tanımamız gerekmektedir. Diğer bir deyimle bunlar alınabilen şeylerdir. Bundan ötürü insanlar karşısında direnme güçleri yoktur. Gerektiği zaman, insan zor kullanabilir. Bu şeyleri meta olarak birbirlerinin karşısına çıkarmak için, bunları ellerinin altında bulunduran kimselerin birbirlerinin karşısında iradeleri bu şeylerde tezahür eden kişiler olarak yer almaları gerekir. Böylece biri ancak diğerinin iradesiyle yani her biri ancak her iki tarafın katıldığı bir irade beyanıyla kendi metasını elinden çıkararak yabancı metanın sahipliğini elde edebilir. Ancak tarımsal arazilerde bu aşamaya gelinmesinin belli koşulları olmalı ve özellikle ülkemizde ne koşullar altında olduğunu anlamak gerekir. Bunun için yukarda Marx'ın (2012) tanımladığı meta kavramında temel olan bireyin zamanla olan değişimine bakılmalıdır.

Robert Reich (1991), halihazırda iktisadi faaliyete katılan insanların dört geniş kategoriye ayrılabilceğini öne sürer:

1. Fikirleri olan ve onları satılabilir hale getirenler
2. Emegın yeniden üretimine katılanlar
3. Verilen hizmetin alıcılarıyla yüz yüze gelen insanlar (ürün satıcıları ve ürünlere duyulan arzunun yaratıcıları)

4. Son bir buçuk yüzyıldır toplumun "en alttabakasını" oluşturan insanların mensup oldukları montaj hatlarına, bilgisayar ağlarına ve satış noktalarındaki elektronik aygıtlara bağlı çalışan rutin emekçiler.

Buradaki kategorizasyonun zamanın ruhuna uygun olduğu önkabulü ile yola çıkarak tarım sektöründeki üreticilerin nereye konacağı tartışılmalıdır. Polanyi Marx'ın çalışmalarından yola çıkarak yeni sanayi düzeninin ortaya çıkmasını sağlayan büyük dönüşümün başlangıç noktasının emekçilerin kendi geçim tarzlarından koparılması olduğunu öne sürmüştür. Bu durum ise daha kapsamlı bir kopuşun parçasıdır. Üretim ve mübadele daha genel, aslında herşeyi kuşatan bir hayat tarzı olarak görülmekten çıkmıştır ve böylece toprak ve paranın yanı sıra emeğin bir meta olduğu düşünülmüş ve ona bu şekilde davranılmıştır (Polanyi,2002).

Köyde emek ve toprak doğal olarak bir bütünlük oluşturmuştur. Toprak (Marx'ın ifadesiyle) köyde üretim yapan insanın bir uzvudur. Marx Grundrisse'de özellikle toprak mülkiyeti için bunu anlatmaya çalışmıştır. Burada emeğin doğal olarak ait olduğu bütünlükten zihinsel olarak ayrılabilmesini anlamak ve bu durumun koşullarını belirlemek yukarıdaki Reich'in kategorisine köyde üretim yapan insanı yerleştirmeye yardımcı olacaktır.

Buradaki asıl mesele emeğin doğal koşullarının -yani emeğin ilk aracı, laboratuvarı ve hammadde kaynağı olan toprağın-emek yoluyla değil emeğin ön varsayımı olarak kendine mal edilmesidir. Birey emeğin nesnel koşullarını dolaysız olarak kendisine ait şeyler, kendi öznelliğinin inorganik vücudu olarak görür, onlarla bu sıfatla ilişki kurar ve kendi öznelliğini onlarda realize eder; emeğin baş nesnel koşulu, bir emek ürünü değildir, verili doğadır; bir yanda canlı birey, öbür yanda bireyin yeniden üretiminin nesnel koşulu olan toprak. Böylece daha ilk başta bile birey, salt çalışan bir birey, soyut bir emekçi değildir; toprak üstündeki mülkiyeti ona, eylemin salt sonucu değil ön varsayımı, yani tıpkı yaşam sürecinde yeniden ürettiği, geliştirdiği vb., ama yine de bu yeniden üretim sürecinde ön varsayım olarak kalan kafası, duyu organları vb. gibi, eylemin ön varsayımı olan nesnel bir varoluş tarzı kazandırır (Marx,2012).

Buradan yola çıkarak Çukurova köylerinde üretim yapan insanlar bundan 40 sene öncesine en temel yaşamsal ihtiyaçlarını kendileri üretiyorlardı. Bu durumda kendi emeklerini yeniden ve tekrar yeniden üretiyor oldukları çıkarımında bulunabilir. Verimliliğin zamanımıza göre oldukça az olduğu malumdur. 1980’de uygulanmaya başlanan neoliberal ekonomi politikaları ile dünyadaki küresel organizasyona pazar olarak katılan Türkiye’de, 1990’lardan itibaren tarım sektöründe uluslararası şirketlerin kurdukları küresel organizasyona eklenmiştir. Köylerde üreticiler tohum, gübre, ilaç ve yakıtı uluslararası şirketlerin yerel tedarikçilerinden alarak kendi yeniden üretimlerinden vazgeçmişler ve uluslararası tarımsal girdi ve yakıt üreticilerinin kurdukları bu küresel ağa takılıp yukardaki sınıflandırmanın 4. kategorisinde yer almışlardır. Çokuluslu endüstriyel tarım zinciri kurulmuş, bu hattın tohum, gübre, ilaç, yakıt ve tarımsal mekanizasyonun tüm unsurları gelmekte ve çiftçiler de çaresizce bu zincirin içinde yerlerini almaktadır. Bunun sonucunda da kendi arazilerinde kendilerine yabancılaşarak üretim yapmaktadırlar. Aslında üzerinde çalışılan, hukuki olarak kendilerine ait olan arazilerde zincirin içersindedir. Bu hattın bir parçası olarak yukarıda bahsedilen o doğal bütünlükten ayrılmaktadır. Yeniden üretilmeyen tek üretim aracı olan tarımsal arazilerle çiftçinin doğal olarak oluşan bütünleşmesi artık bozulmaya başlamıştır. Bu durum yapılan saha çalışmasında da gözlemlenmektedir. Bu bozulmanın en son nereye ulaştığı ise sonraki çizelgelerden anlaşılmaya çalışılmaktadır. Çukurova’da metalaşan tarımsal üretim araçlarında en belirleyici olan tarımsal araziler ile ilgili verilerdir. Bu veriler aşağıdaki tablolarda ortaya konmuştur. Burada arazi satışları ile ilgili veriler tapu kayıtlarından oluşturulmuştur.

Tapu kütüklerinden elde edilen arazi satış verilerini anlamlandırabilmek için bu verilerin parsel bazında farklılaştırmak gerekmektedir. Bu nedenle bu verilerden altı ayrı çeşitte veri üretilerek bu çalışmanın niteliği arttırılmak istenmiştir. Bu verilerden birincisi incelenen her parseldeki bütün satış rakamlarının toplamından oluşan toplam arazi satış verisidir. Burada incelen her parselin tamamı ya da bir kısmı bir veya birden fazla satılmıştır. İkinci veri ise parseller için çıkarılan veraset ilanlarından hemen sonra yapılan satış miktarını bize vermektedir. Burada toplanan veri veraset sonucunun ve satışın tapu kütüğünün aynı sayfasında yapıldığında elde

edilen veridir. Parsellerin bazı bilgileri zamana bağlı olarak son sıradaki kütüklerde de olmaktadır. Bu nedenle bu veri bize kısmi bir fayda sağlayacaktır. Üçüncü veri incelenen her parsel için tamamının ya da bir kısmının sadece bir defa olan satış miktarını verir. Bu veri bize aslında tersine hiç satış yapılmayan arazi miktarını anlamamızı sağlayacaktır. Dördüncü veri sadece bir defa satılan parsellerden elde edilmiş toplam satış verisidir. Bu verideki arazi miktarı için tam olarak metalaşmadan bahsedemeyiz. Burada satılan araziler genellikle yakın akrabalara ya da parsel komşu diğer parsel sahiplerine satılan arazilerdir. Beşinci verimiz tam olarak meta haline gelen arazi miktarını vermektedir. Burada metalaşma koşulu olarak arazinin birden fazla satılması kabul edilmiştir. Arazinin birden fazla satılması da o arazi ile ilgili olarak yukarıda bahsedilen bütünlüğün bozulmasının en önemli göstergesidir. Saha çalışmasındaki gözlemler neticesinde elde edilmiş bulgular ve tapu kütüklerindeki bilgiler neticesinde birden fazla satılan parseller artık o "doğal bütünlükten" ayrılmış ve başka bir nesne haline gelmiş olduğunu söyleyebiliriz. Altıncı verimiz ise birden fazla satılan arazilerin toplam satış miktarını vermektedir.

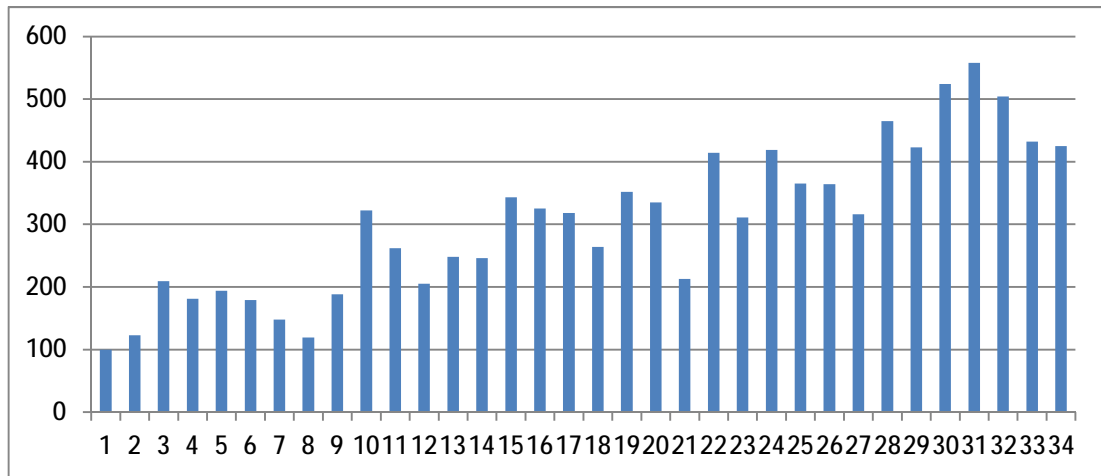
Çizelge 5.13. Arazi Satışları Açıklama Çizelgesi

Arazi Miktarı 1	Toplam arazi satışı (da)	231651
Arazi Miktarı 2	Veraset ilanı sonrasındaki satış miktarı (da)	77298
Arazi Miktarı 3	Her parsel için bir defa satış miktarı (da)	165984
Arazi Miktarı 4	Sadece bir defa satılan parsel için satış miktarı (da)	127257
Arazi Miktarı 5	Birden fazla satılan parsel için bir defa satış miktarı (da)	39161
Arazi Miktarı 6	Birden fazla satılan parsel için toplam satış (da)	104394

Çizelge 5.14 ve Şekil 5.1 incelendiğinde arazi satışlarının 33 yıl içerisinde artarak devam ettiği görülmektedir. Özellikle 1994 yılındaki krizle birlikte tarımdan devletin çekilmeye başlamasıyla arazilerin satış miktarı yıllık yaklaşık %50 artmıştır. İlk on yıl ortalama yıllık 4000 dekar olan satış miktarı 1994 krizinden sonra 7000 dekara; 2000'li yıllardan sonra ise 10.000 dekara çıkmıştır.

Çizelge 5.14. Toplam Arazi Satışı

YILLAR	ARAZİ(da)	İNDEKS		YILLAR	ARAZİ(da)	İNDEKS	
1980	2229	100	*	1997	5889	264	133
1981	2742	123	123	1998	7849	352	95
1982	4657	209	170	1999	7460	335	64
1983	4040	181	87	2000	4738	213	195
1984	4334	194	107	2001	9218	414	75
1985	3986	179	92	2002	6930	311	135
1986	3302	148	83	2003	9342	419	87
1987	2644	119	80	2004	8125	365	100
1988	4187	188	158	2005	8111	364	87
1989	7180	322	171	2006	7045	316	147
1990	5833	262	81	2007	10364	465	91
1991	4571	205	78	2008	9436	423	124
1992	5530	248	121	2009	11680	524	107
1993	5490	246	99	2010	12444	558	90
1994	7636	343	139	2011	11238	504	86
1995	7236	325	95	2012	9620	432	98
1996	7098	318	98	2013	9467	425	133
TOPLAM				231651			

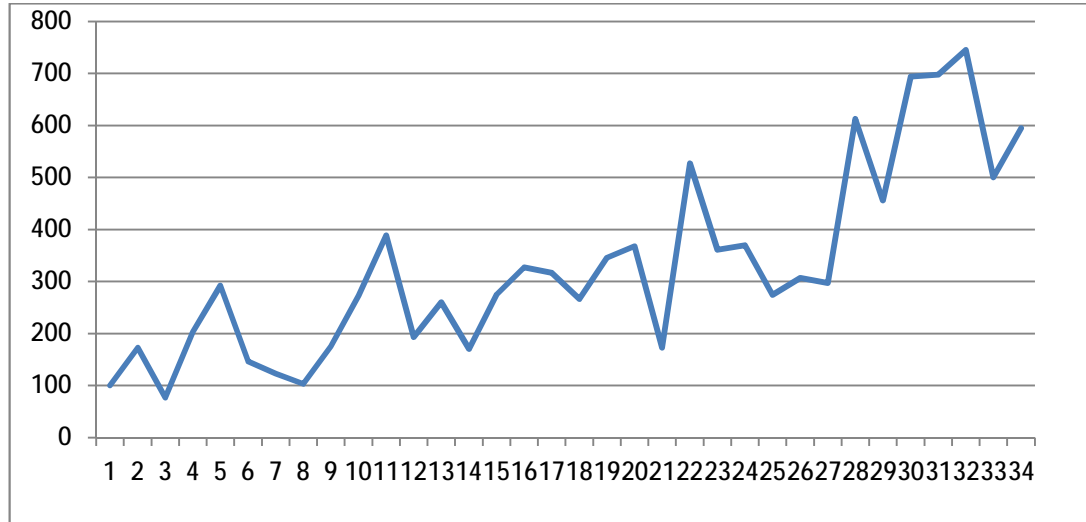
Şekil 5.1. Toplam arazi satışı

İkinci veri olan veraset ilanından sonraki satışların, Çizelge 5.15 ve Şekil 5.2 incelendiğinde, toplam satış miktarının yaklaşık olarak %30 unu oluşturduğu görülmektedir. Bu satışlarda da net olarak 2000'li yıllardan sonra yıllık olarak artış olduğu görülmektedir. Miras yoluyla bölünmenin, arazi satışlarına etkisi olduğu köy görüşmelerinde de elde edilen bir veridir.

Çizelge 5.15. Veraset İlanı Sonrasındaki Satış Miktarı

YILLAR	ARAZİ(da)	İNDEKS	YILLAR	ARAZİ(da)	İNDEKS
1980	691	100	1997	1835	266
1981	1198	173	1998	2390	346
1982	532	77	1999	2545	368
1983	1400	203	2000	1194	173
1984	2021	292	2001	3645	527
1985	1012	146	2002	2493	361
1986	847	123	2003	2555	370
1987	709	103	2004	1895	274
1988	1212	175	2005	2120	307
1989	1887	273	2006	2050	297
1990	2691	389	2007	4237	613
1991	1333	193	2008	3149	456
1992	1799	260	2009	4796	694
1993	1173	170	2010	4823	698
1994	1899	275	2011	5149	745
1995	2259	327	2012	3457	500
1996	2191	317	2013	4110	595
TOPLAM			77298		

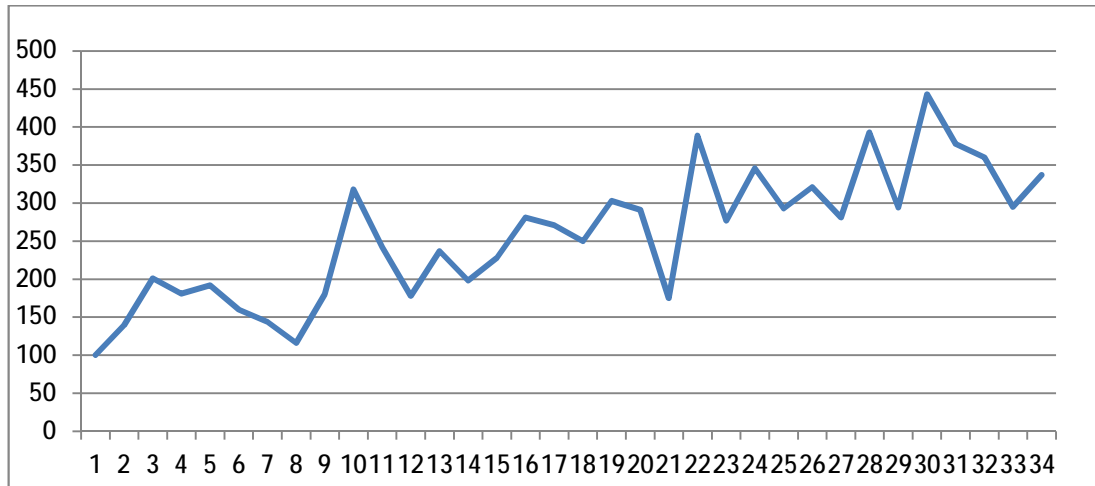

Şekil 5.2. Veraset ilanı sonrasındaki satış miktarı

Çalışma sahasının toplamı çiftçi kayıt sistemindeki değerlere göre yaklaşık olarak 250000 dekar'dır. Üçüncü veri olan her parsel için bir defa satış miktarı bu 250000 dekarlık toprağın yaklaşık 165000 dönümünün 33 sene içerisindeki ilk sahibine ait olmadığını, el değiştirdiğini ifade etmektedir. Bu el değiştirme sürecinin 1990'lı yılların ortalarından itibaren hızlandığı Çizelge 5.16 ve Şekil 5.3'te net olarak görünmektedir.

Çizelge 5.16. Her Parsel İçin Bir Defa Satış Miktarı

YILLAR	ARAZİ(da)	İNDEKS		YILLAR	ARAZİ(da)	İNDEKS	
1980	1888	100	*	1997	4712	250	92
1981	2619	139	139	1998	5718	303	121
1982	3802	201	145	1999	5485	291	96
1983	3418	181	90	2000	3305	175	60
1984	3620	192	106	2001	7351	389	222
1985	3029	160	84	2002	5225	277	71
1986	2712	144	90	2003	6534	346	125
1987	2196	116	81	2004	5524	293	85
1988	3407	180	155	2005	6062	321	110
1989	6002	318	176	2006	5298	281	87
1990	4573	242	76	2007	7412	393	140
1991	3361	178	73	2008	5547	294	75
1992	4480	237	133	2009	8370	443	151
1993	3745	198	84	2010	7145	378	85
1994	4306	228	115	2011	6792	360	95
1995	5302	281	123	2012	5568	295	82
1996	5120	271	97	2013	6357	337	114
TOPLAM				165984			

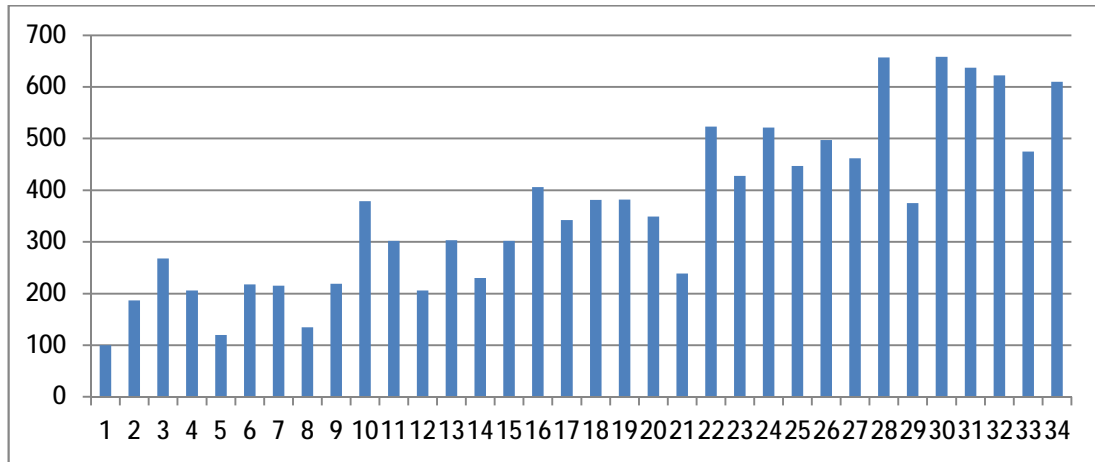

Şekil 5.3. Her parsel için bir defa satış miktarı

Dördüncü veri sadece bir defa satılan arazi miktarını vermektedir. 250000 dekarlık toplam çalışma sahasının yaklaşık yarısı bir defa el değiştirmiştir. Burada tapu kütükleri incelediğinde bu 33 yıllık sürede bir defa satılan parsellerin alıcılarının genellikle akrabalar ya da komşu parselin sahipleri olduğunu görülmüştür. Bu verideki yıllık artışlara bakıldığında 2000'li yıllardan sonra artış olduğu görülmektedir (Çizelge 5.17).

Çizelge 5.17. Sadece Bir Defa Satılan Parsel İçin Satış Miktarı

YILLAR	ARAZİ(da)	İNDEKS		YILLAR	ARAZİ(da)	İNDEKS	
1980	1026	100	*	1997	3910	381	112
1981	1923	187	187	1998	3924	382	100
1982	2753	268	143	1999	3584	349	91
1983	2110	206	77	2000	2455	239	68
1984	1233	120	58	2001	5363	523	218
1985	2234	218	181	2002	4393	428	82
1986	2203	215	99	2003	5348	521	122
1987	1387	135	63	2004	4586	447	86
1988	2242	219	162	2005	5101	497	111
1989	3892	379	174	2006	4738	462	93
1990	3102	302	80	2007	6745	657	142
1991	2114	206	68	2008	3847	375	57
1992	3112	303	147	2009	6755	658	176
1993	2357	230	76	2010	6534	637	97
1994	3100	302	132	2011	6381	622	98
1995	4165	406	134	2012	4875	475	76
1996	3506	342	84	2013	6260	610	128
TOPLAM				127257			

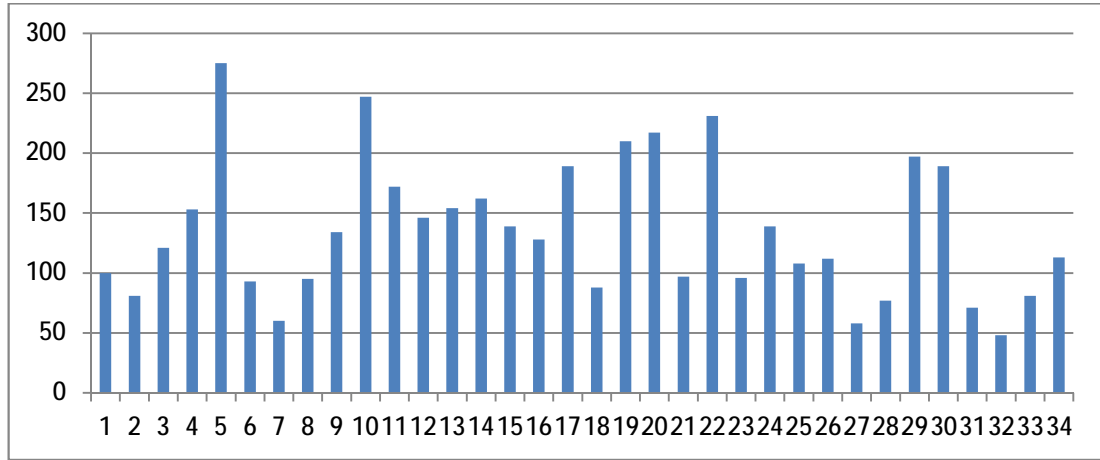

Şekil 5.4. Sadece bir defa satılan parsel için satış miktarı

Beşinci veri birden fazla satılan arazi miktarının bir defa satış miktarıdır. Yani 250000 dönümlük çalışma sahasının yaklaşık 40000 dönümü birden fazla el değiştirmiş; artık o doğal bütünleşmenin dışında bir başka nesne olarak tam anlamıyla sermayeleşmiş, metalaşmıştır. Burada yıllık seyir tam anlamıyla homojen bir dağılım göstermemektedir. Bu verinin doğası gereği toplam değeri anlam taşımaktadır (Çizelge 5.18).

Çizelge 5.18. Birden Fazla Satılan Parsel İçin Bir Defa Satış Miktarı

YILLAR	ARAZİ(da)	İNDEKS		YILLAR	ARAZİ(da)	İNDEKS	
1980	855	100	*	1997	753	88	47
1981	696	81	81	1998	1794	210	238
1982	1033	121	148	1999	1856	217	103
1983	1308	153	127	2000	830	97	45
1984	2351	275	180	2001	1972	231	238
1985	795	93	34	2002	817	96	41
1986	509	60	64	2003	1186	139	145
1987	809	95	159	2004	921	108	78
1988	1148	134	142	2005	960	112	104
1989	2110	247	184	2006	495	58	52
1990	1471	172	70	2007	661	77	134
1991	1248	146	85	2008	1686	197	255
1992	1318	154	106	2009	1615	189	96
1993	1383	162	105	2010	611	71	38
1994	1188	139	86	2011	411	48	67
1995	1094	128	92	2012	693	81	169
1996	1614	189	148	2013	970	113	140
TOPLAM				39161			

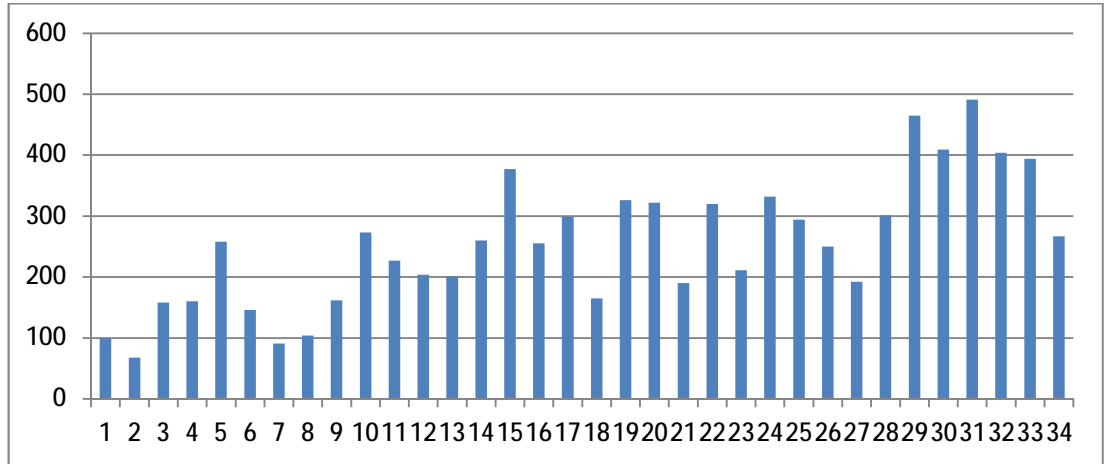

Şekil 5.5. Birden fazla satılan parsel için bir defa satış miktarı

Altıncı veride ise beşinci veride elde edilen değerlerin tüm toplamı görülmekte ve birden fazla satılan arazilerde satışın ortalama 2.5 defa gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Bu veriler yıllar itibariyle incelendiğinde 1990'lı yılların ortalarından itibaren bu değer daha fazla olduğu özellikle son yıllarda çok daha fazla arttığı görülmektedir. Bu durum bize köylerimizdeki arazi alım satımında son yıllarda bir hızlanma olduğunu göstermektedir (Çizelge 5.19).

Çizelge 5.19. Birden Fazla Satılan Parsel İçin Toplam Satış

YILLAR	ARAZİ(da)	İNDEKS		YILLAR	ARAZİ(da)	İNDEKS	
1980	1203	100	*	1997	1979	165	55
1981	819	68	68	1998	3925	326	198
1982	1904	158	232	1999	3876	322	99
1983	1930	160	101	2000	2283	190	59
1984	3101	258	161	2001	3855	320	169
1985	1752	146	56	2002	2537	211	66
1986	1099	91	63	2003	3994	332	157
1987	1257	104	114	2004	3539	294	89
1988	1945	162	155	2005	3009	250	85
1989	3288	273	169	2006	2306	192	77
1990	2731	227	83	2007	3620	301	157
1991	2457	204	90	2008	5588	465	154
1992	2418	201	98	2009	4925	409	88
1993	3133	260	130	2010	5910	491	120
1994	4536	377	145	2011	4857	404	82
1995	3071	255	68	2012	4745	394	98
1996	3592	299	117	2013	3208	267	68
TOPLAM				104394			

Şekil 5.6. Birden fazla satılan parsel için toplam satış miktarı

Çizelge 5.20. 1968 Yılı Adana'da Seçili İlçelerin Tarımsal İşletme Büyüklükleri

İşletme Genişliği (da)		MERKEZ	CEYHAN	KARATAŞ	YUMURTALIK
0-10	İşletme sayısı	981	599	365	181
	arazi(da)	6994	4782	2595	1186
11-50	İşletme sayısı	2817	3665	1084	844
	arazi(da)	81753	112925	32444	25643
51-100	İşletme sayısı	1229	1538	512	361
	arazi(da)	90579	118484	40228	28236
101-200	İşletme sayısı	709	873	341	279
	arazi(da)	104076	133034	52633	43226
200+	İşletme sayısı	369	507	302	144
	arazi(da)	141090	261351	143918	65796
TOPLAM	İşletme sayısı	6105	7182	6204	1809
	arazi(da)	424492	630576	271818	164087

Kaynak.:1968 Yılı Köy Envanter Etüdü

Burada verilen çizelgeler ise şimdiye kadar ortaya konan saha verileri ve tapu kayıtlarından elde edilen satış verilerinin analizinin sonucunu vermektedir. Çizelge 5.20 'nin hazırlanmasında 1968 yılında yapılmış köy envanter etütlerinden; Çizelge 5.21'in hazırlanmasında ise 2012 yılı ÇKS verilerinden faydalanılmıştır. Diğer çizelgeler ise tapu kayıtlarından elde edilen verilerden olan toplam satış miktarının ilçeler için hazırlanmış olanlarıdır.

Çizelge 5.20 ve Çizelge 5.21 karşılaştırıldığında 10 dekardan küçük işletmelerin sayısında her ilçede önemli bir düşüş olduğu görülmektedir. Hatta bu ölçekteki işletmelerin tasfiye olma sürecine girdikleri bile söylenebilir. 1968 yılında 2126 olan işletme sayısı 2012 yılında 541'e kadar düşmüş olduğu görülmektedir. 15000 dekar olan arazi miktarı ise yaklaşık olarak 4000 dekara gerilemiştir. 10-50 dekar arasında araziye sahip işletmelere bakıldığında merkez ilçedeki işletmelerde bir artış olduğu diğer ilçelerde ise azalmanın olduğu görülecektir. Bu azalma diğer üç ilçede de yaklaşık %50 oranında olmuştur. Merkez ilçedeki artış için köy görüşmelerinden elde ettiğimiz gözlemler neticesinde göçün etkili olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle de 1960 'lı yıllardan itibaren merkeze bağlı köylerde göç nedeniyle nüfus artışı olduğunu buna bağlı olarak da küçük işletme sahipliğinde yaklaşık %15'lik bir artış olmuştur. Genel olarak %47'lik bir daralma mevcuttur.

51-100 dekar arasında araziye sahip işletmelere bakıldığında işletme sayılarında yaklaşık olarak %10'luk bir artış söz konusudur. Merkez ilçelerde artışın ise daha fazla olduğu görülmektedir. 101-200 dekar arasında araziye sahip işletmelere baktığımızda Yumurtalık ilçesi haricinde diğer üç ilçede de işletme sayılarında ciddi artış olduğu görülmektedir. 1968 yılında 2202 olan işletme sayısı 2012 yılında 3249'a kadar yükselmiş olduğu görülmektedir. Özellikle bu sınıftaki işletmelerin sayılarındaki değişim küçük işletmelerin tasfiye olup orta ölçekli işletmelere katıldıkları anlamına gelmektedir.

200 dekar üzeri işletmeler incelendiğinde bir öncekine benzer bir şekilde yumurtalık ilçesi haricinde diğer üç ilçede işletme sayıları artmıştır. Yumurtalık ilçesinde ise hem bir öncekine hem burada işletme sayılarında çok önemli bir değişiklik olmamıştır. Burada tasfiye olan küçük işletmelerin miras yoluyla bölünen orta ölçekli işletmelere katıldığını görmekteyiz.

İşletme büyüklüklerindeki bu değişimin hem saha gözlemlerinden hem de tapu kütüklerindeki satış verilerinin yıllık değişimlerinden, 1990'lı yılların ortalarından itibaren hızlandığını görülmektedir. Köy görüşmelerindeki gözlemleri neticesinde orta ve büyük ölçekteki işletme sayılarındaki artış ve işletme sahiplerinin tarımsal üretiminin küresel montaj hattında kalmalarında ise kazandıkları gelirin kendileri için yeterli olması sonucuna varabiliriz.

Çizelge 5.21. 2012 Yılı Adana'da Seçili İlçelerin Tarımsal İşletme Büyüklükleri

2012 YILI ÇKS KAY.		MERKEZ	CEYHAN	KARATAŞ	YUMURTALIK
0-10	işletme	361	117	26	37
	Arazi(da)	2478	925	292	252
11-50	işletme	3251	2068	642	448
	arazi(da)	92387	59249	16374	13182
51-100	işletme	2071	1409	618	358
	arazi(da)	187774	102835	46738	26016
101-200	işletme	1360	1116	529	244
	arazi(da)	187774	157742	74957	33668
201+	işletme	1206	807	588	140
	arazi(da)	523268	303728	222360	48404
TOPLAM	işletme	8249	5517	2303	1227
	arazi(da)	805907	624479	360721	121522

Kaynak :2012 Yılı Çks Kayıtları

Çizelge 5.22. Seyhan İçin Seçilen Köylerin Toplam Arazi Satışı

YILLAR	ARAZİ(da)	İNDEKS		YILLAR	ARAZİ(da)	İNDEKS	
1980	182,0	100	*	1997	582,5	320	83
1981	95,3	52	52	1998	635,1	349	109
1982	1.056,7	581	1112	1999	603,6	332	95
1983	517,2	284	49	2000	579,1	318	96
1984	240,2	132	46	2001	614,2	337	106
1985	891,0	490	371	2002	313,5	172	51
1986	211,0	116	24	2003	368,7	203	118
1987	317,8	175	151	2004	572,0	314	155
1988	206,9	114	65	2005	315,5	173	55
1989	1.494,4	821	722	2006	639,5	351	203
1990	177,0	97	12	2007	1.398,9	769	219
1991	403,8	222	228	2008	185,7	102	13
1992	753,5	414	187	2009	1.290,7	709	695
1993	212,3	117	28	2010	422,2	232	33
1994	799,6	439	377	2011	607,5	334	144
1995	260,4	143	33	2012	372,1	204	61
1996	704,3	387	270	2013	401,3	221	108
TOPLAM				18.425,7			

Çizelge 5.22 ve Çizelge 5.23 merkez ilçe verileridir. Merkez ilçelerde 10 dönümden küçük işletmelerin sayısı 981'den 361'e düşmüş 11-50 dönüm arazisi olan işletmelerin sayısı ise 2817'den 3251'e yükselmiştir. Diğer bütün guruplarda işletme sayılarının arttığı görülmektedir (Çizelge 5.20 ve Çizelge 5.21). Seyhan ve Yüreğir için hazırlanan çizelgeler incelendiğinde değişimin özellikle 1990'lı yılların ortalarından itibaren hızlandığı görülmektedir. Burada söz konusu ivmelenmenin devletin tarım politikalarındaki yapısal değişimle aynı döneme geldiği söylenebilir.

Çizelge 5.23. Yüreğir İçin Seçilen Köylerin Toplam Arazi Satışı

YILLAR	ARAZİ(da)	İNDEKS		YILLAR	ARAZİ(da)	İNDEKS	
1980	733	100	*	1997	1.083	148	40
1981	1.277	174	174	1998	3.021	412	279
1982	1.500	205	117	1999	2.778	379	92
1983	1.852	253	123	2000	1.620	221	58
1984	1.033	141	56	2001	3.855	526	238
1985	1.225	167	119	2002	2.651	362	69
1986	1.294	177	106	2003	4.478	611	169
1987	555	76	43	2004	3.495	477	78
1988	2.210	301	398	2005	2.740	374	78
1989	3.615	493	164	2006	1.622	221	59
1990	2.815	384	78	2007	2.993	408	185
1991	1.659	226	59	2008	4.421	603	148
1992	2.266	309	137	2009	5.144	702	116
1993	1.773	242	78	2010	6.442	879	125
1994	1.958	267	110	2011	3.899	532	61
1995	2.926	399	149	2012	3.441	469	88
1996	2.683	366	92	2013	3.771	514	110
TOPLAM				88.830,0			

Karataş'ta arazi miktarı 10 dekardan küçük işletmelerin sayısı 365'den 26'ya düşmüş; 11-50 dekar arazisi olan işletmelerin sayısı ise 1084'den 642'ye düşmüştür. Diğer bütün guruplarda işletme sayılarının arttığı görülmektedir (Çizelge 5.20 ve Çizelge 5.21). Karataş'ta küçük ölçekteki işletmelerin tasfiye sürecinde olduğu söylenebilir. Karataş için hazırlanan Çizelge 5.24 incelendiğinde değişimin 1990'lı yılların ortalarından itibaren hızlandığı görülmektedir. Karataş içinde söz konusu ivmelenmenin devletin tarım politikalarındaki yapısal değişimle aynı döneme geldiği söylenebilir. Özellikle 2000'li yıllarda en yüksek seviyelerine çıkmıştır.

Çizelge 5.24. Karataş İçin Seçilen Köylerin Toplam Arazi Satışı

YILLAR	ARAZİ(da)	İNDEKS		YILLAR	ARAZİ(da)	İNDEKS	
1980	432,8	100	*	1997	1.121,6	259	76
1981	330,3	76	76	1998	1.014,7	234	90
1982	430,0	99	130	1999	1.808,9	418	178
1983	947,5	219	220	2000	807,9	187	45
1984	2.212,3	511	233	2001	2.565,1	593	318
1985	399,7	92	18	2002	1.455,4	336	57
1986	519,6	120	130	2003	1.358,2	314	93
1987	782,9	181	151	2004	1.927,8	445	142
1988	976,8	226	125	2005	1.467,0	339	76
1989	526,2	122	54	2006	1.461,5	338	100
1990	1.256,6	290	239	2007	3.520,7	814	241
1991	698,7	161	56	2008	1.597,3	369	45
1992	970,0	224	139	2009	1.495,9	346	94
1993	1.096,5	253	113	2010	2.008,4	464	134
1994	2.315,5	535	211	2011	2.336,8	540	116
1995	1.837,7	425	79	2012	2.474,2	572	106
1996	1.482,4	343	81	2013	2.050,3	474	83
TOPLAM				47.687,3			

Ceyhan ilçesi verileri işletme büyüklüklerindeki değişimi anlamak için en sağlıklı verilerdir. Diğer ilçelerde toplam arazi miktarlarında 1968 yılı ile 2012 yılları arasında farklılıklar bulunmakta, Ceyhan'da ise hemen hemen aynı kaldığı görülmektedir (Çizelge 5.20 ve Çizelge 5.21). Burada hazine arazilerinin az olmasının etkisi vardır.

Çizelge 5.25. Ceyhan İlçesi 1968 ve 2012 Yılı Tarımsal İşletme Büyüklükleri

2012 Yılı ÇKŞ. Kay. 1968 Köy E. Etüdü	CEYHAN (1968)	%	CEYHAN (2012)	%	
0-10	İşletme	599	8,5	117	2,1
	Arazi(da)	4782	1	925	0,1
11-50	İşletme sayısı	3665	50	2068	37,5
	arazi(da)	112925	18	59249	9,5
51-100	İşletme sayısı	1538	21,5	1409	25,5
	arazi(da)	128484	20	102835	16,5
101-200	İşletme sayısı	873	12	1116	20,2
	arazi(da)	133034	21	157742	25,3
201+	İşletme sayısı	507	7	807	14,6
	arazi(da)	261351	40	303728	48,6
TOPLAM	İşletme sayısı	7182	100	5517	100
	arazi(da)	630576	100	624479	100

Çizelge 5.25 incelendiğinde Ceyhan'da arazi miktarı 10 dekardan küçük işletmelerin sayısı 599'dan 117'ye düşmüş olduğu görülmektedir. Ayrıca 11-50 dekar arazisi olan işletmelerin sayısı 3665'den 2068'e düşmüş ve 51-100 dekar arazisi olan işletmelerin sayısı ise 1538'den 1409'a düşmüştür. Bu gruplarda toplam arazi miktarı 236191 dekardan 163009 dekara düşmüştür. Diğer bütün guruplarda işletme sayılarının arttığı görülmektedir. 101-200 dekar arazisi olan işletmelerin sayısı ise 873'den 1360'a arazi miktarı 200 dekardan büyük olan işletmelerin sayısı da 507'den 807'ye çıkmıştır. Bu iki grupta toplam arazi miktarı 394385 dönümden 461470 dekara yükselmiştir. Burada ilk üç grupta tasfiye olan işletmelerin arazilerinin bu son iki gruba geçmiş olduğu görülmektedir. Ceyhan'da da küçük ölçekteki işletmelerin tasfiye sürecinde olduğu söylenebilir. Ceyhan için hazırlanan Çizelge 5.26 incelendiğinde değişimin 1990'lı yılların ortalarından itibaren hızlandığı görülmektedir. Satışın yaklaşık %75 i 1994'ten sonra gerçekleşmiştir. Devletin tarım politikalarındaki yapısal değişimle aynı döneme geldiği söylenebilir. Özellikle 2000'li yıllarda en yüksek seviyelerine çıkmıştır.

Çizelge 5.26. Ceyhan İçin Seçilen Köylerin Toplam Arazi Satışı

YILLAR	ARAZİ(da)	İNDEKS		YILLAR	ARAZİ(da)	İNDEKS	
1980	880,7	100	*	1997	3.101,8	352	139
1981	1.038,9	118	118	1998	3.178,5	361	102
1982	1.670,4	190	161	1999	2.268,9	258	71
1983	723,4	82	43	2000	1.731,1	197	76
1984	848,1	96	117	2001	2.184,3	248	126
1985	1.470,0	167	173	2002	2.509,9	285	115
1986	1.277,2	145	87	2003	3.137,3	356	125
1987	988,4	112	77	2004	2.130,5	242	68
1988	793,4	90	80	2005	3.588,4	407	168
1989	1.543,8	175	195	2006	3.321,6	377	93
1990	1.584,5	180	103	2007	2.452,1	278	74
1991	1.809,1	205	114	2008	3.231,9	367	132
1992	1.540,5	175	85	2009	3.749,5	426	116
1993	2.408,0	273	156	2010	3.571,6	406	95
1994	2.562,4	291	106	2011	4.395,4	499	123
1995	2.211,5	251	86	2012	3.332,4	378	76
1996	2.228,4	253	101	2013	3.244,5	368	97
TOPLAM					76.708,1		

Çizelge 5.26 İlçelere göre toplam arazi satış miktarını vermektedir. Arazi satışlarının %70 'i Ceyhan ve Yüreğir ilçelerinden yapılmıştır.

Çizelge 5.26. İlçelere Göre Toplam Arazi Satış Miktarı

İLÇELER	TOPLAM ARAZİ SATIŞI(da)	%
SEYHAN	18.425,70	8,0
YÜREĞİR	88.830,00	38,3
CEYHAN	76.708,10	33,1
KARATAŞ	47.687,30	20,6
TOPLAM	231.651	100,0

6. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Modernitenin en önemli sonuçlarından biri, öncesinde muğlak olan mülk kesinliğinin kadastro işlemleri ile sınırlarının belirlenmesidir. Bu süreci belirleyen sanayi devriminden sonra kapitalizmin ihtiyaçları olmuştur. Bu ihtiyaçlar doğrultusunda sınırlar kesinleşmiştir. Adana'da sahip olduğu verimli ovalar nedeniyle bu süreci Dünya'nın kalanı gibi yaşamış; bu parselleme sürecinde çetin mücadelelerin yaşandığı yerlerden biri olmuştur.

Bu çalışma toprak mülkiyeti ve küçük meta üretimi ilişkisinde, 1970'lerin sonlarından itibaren yaşanan değişimin; Adana ovalarındaki sonuçlarını anlamaya çalışmaktadır. Bu araştırmada 1980'den günümüze Adana tarımsal işletmelerinde arazi satışı araştırılmış, bu çerçevede emek kullanım biçimlerinin değişimi ile toprak kullanma biçimlerinin ve mülkiyet ilişkilerinin değişimi betimlenmeye ve aralarındaki ilişkiler belirlenmeye çalışılmıştır.

1980 ile 1990 arasında nüfus değişiminde köylerden olan göçün etkisi belirgindir. Saha çalışmasında gözlenen bir bulgu girdi olarak emeğin yoğun kullanıldığı ürünlerden daha çok düşük emek yoğunluklu ürünlere yönelmenin tarımdan kopma eğiliminin başladığı 1990'lı yıllara rastlaması, aslında mevsimlik işgücü ihtiyacının göçler ile daha rahat karşılanması arasında bir ilişki olduğudur. Tarımsal işletme sahiplerinin kendi emek rezervlerini tarım dışı alanlara yönlentmeleri işletmenin emek ihtiyacını köyden ya da kentin çevresindeki yoksul göç gettolarından sağlamasının sonucudur. Göçler bölgede tarım işçisi olarak çalışacak nüfusu oldukça arttırmış; göçle gelenlerin şehrin çevresinde oluşturdukları yoksul mahallelerden de tarım işçisi istihdamı 1990'lı yılların sonundan itibaren yapılmaktadır. Bu işçilerin büyük bir kısmını elçiler aracılığıyla servislerle arazilere taşınan ve sosyal güvenceleri olmayan kadınlar ve gençler oluşturmaktadır.

Köylerde yapılan saha çalışmasında elde edilen çıkarımlardan biri de ortaklığın neredeyse hiç kalmamış olduğudur. Sadece Ceyhan'ın kuzey köylerinde 1-2 işletmede ortaklığın akrabalar arasında yapıldığı gözlenmiştir. 1990'lı yılların başından itibaren arazi kiralamanın arttığı, 2000'li yıllardan sonra kiralama yerine arazi satışlarında artış olduğu görülmektedir. Ancak saha çalışmasında sadece kiraya

arazi tutarak tarımsal işletmecilik yapanlarda oranın yüzde ona yükseldiği anlaşılmış; göçle gelen kalabalık ailelerin aile işgücünün oluşturduğu artık değerın toprak sahiplerine kira rantı olarak aktarılmasının devam ettiği görülmüştür. Ayrıca arazilerin kiralanmasında ise miras yoluyla bölünen araziler köyde yaşamayan mirasçılardan köyde yaşayan mirasçıya kiralaması ile birlikte yine köydeki kendi arazisinde tarımsal işletmecilik yapanlar arazi kiralamaktadırlar. İşletmelerde kendi arazisine göre kiralama oranının %10 ile %30 arasında değiştiği özellikle nüfusun azaldığı köylerde bu oranın yüksek olduğu saha çalışmasında gözlenmiştir. Köylerde kiralanmış arazi oranı %23 civarındadır. Köy görüşmelerinde özellikle 1990'li yılların sonundan itibaren; arazi kiralamasının azaldığı , enflasyonun azalması ile birlikte kiralamasının da azaldığı bütün köylerde ifade edilmiş ve arazi kiralayan tarımsal işletmelerin çok zorlandığı görüşmelerden anlaşılmıştır. Enflasyonun yüksek olduğu dönemlerde tarımsal ürün fiyatlarındaki yükseliş, arazi kirasının ve emek ücretlerinin değerinin azalması ve devletin enflasyondan daha düşük oranda faizle kredi vermesi sonucu tarımsal işletmelerin karlılığını arttırmasını sağlamıştır. Ancak son onbeş yılda bu durum tersine dönmüştür. Bu süreçte de büyük işletmelerin karlı çıktığı saha çalışmasında gözlenmiştir.

İşletme büyüklüklerinin tarihsel olarak değişimi incelendiğinde Adana'da 1968'den 2012'ye tarımsal işletme sayısının %10 civarında azaldığı görülmektedir. Ancak 2001'e kadar işletme sayısı artmıştır. Saha çalışmasında da işletme sayısının azaldığı ve işletme büyüklüklerinde bir değişimin olduğu gözlenmiş ancak küçük meta üretimin direncinin kırılarak büyük kapitalist işletmelere dönmediği görülmüştür. Arazi miktarı 10 dekarın altında olan tarımsal işletme sayısının azalmış olduğu görülmektedir. Arazi miktarı 10 dekarın altında olan tarımsal işletmeler, toplam işletme sayısına göre %21,72'den %4,4'e düşmüştür. Arazi miktarı 11 ile 50 dekar arasında olan tarımsal işletmelerde işletme sayısı açısından önemli bir değişim olmamıştır. Ancak bu grubun toplam arazi miktarı hem sayısal olarak hem de oransal olarak azalmıştır. 51-100 , 101 ile 200 ve 201 dekardan daha büyük arazisi olan işletme sayısında artış olduğu görülmektedir. Arazi miktarı 50 dekardan az olan işletmelerden diğer gruplara arazi transferi söz konusudur. 2001 yılında bölgede

5000 dönümden büyük arazisi olan işletme sayısı iki olup 2012 yılında bu sayı üçe çıkmıştır.

Üretim deseninde yıllar itibariyle değişimi belirlemek için yapılan mülakatlarda özellikle pamuk üretiminin azaldığı yerine mısır, yerfıstığı, ayçiçeği, soya ve bahçeciliğin tercih edildiği bu yapının son onbeş yılda istikrar kazandığı gözlenmiştir. Yeni ürün tercihlerinde

1. Verimliliğin yüksek olması
2. Devletin ürün destek primi kapsamında desteklemesi
3. Yoğun emek gerektirmemesi belirleyici olmuştur.

Ürün desenindeki değişim bile bize Çukurova'nın bu köylerindeki yapının nasıl olduğu hakkında bilgi vermektedir. Genel olarak küçük meta üretimi işletmenin emek ihtiyacını köyden ya da kentin çevresindeki yoksul göç gettolarından sağlamanın sonucu, tarımsal işletme sahiplerinin kendi emek rezervlerini tarım dışı alanlara yönlentmeleri ile devam etmektedir. Buğday, mısır, ayçiçeği ve soya üretimi işletmelerin bu şekilde üretime devam etmelerine olanak sağlamaktadır. Dolayısıyla bu ürün tercihleri, köylerdeki tarımsal işletmelerin emek kullanma stratejisi ile uyumludur.

Çukurova'da tarımın ileri geri bağlantılarında Çukobirlik, tarım kredi gibi devlet destekli çiftçi kooperatiflerinin yeri 1990 'lı yılların ortalarına kadar önemini korumuştur. Yapılan saha çalışmasında köylüler sıklıkla bunu ifade etmişlerdir. Özellikle pamuk üretiminin azalmasıyla Çukobirlik'in bu bağlantılardaki yeri zayıflamış, üretim desenindeki değişime bağlı olarak bu süreçte yerel ticaret burjuvazisi güçlenmiştir. 1994 krizinden sonra devletin tarım sektörünün tüm alanlarından çekilmeye başlamasıyla girdi piyasalarındaki yerel burjuvazinin gelişmesi hızlanmıştır.

Devletin rolünde meydana gelen değişimler Çukurova köylüsünü de fiyatların küresel ölçekte belirlendiği ürün ve girdi piyasasında bu piyasaların yerel aktörleri ile baş başa bırakmıştır. Yerel tüccarın köylü karşısındaki konumunda tüccarın tamamen egemen olmasını engelleyen ise Toprak Mahsulleri Ofisinin buğday ve mısır için

piyasada alıcı olmasıdır. 1990 'lı yıllarda yapılan devletin tarımsal işbirliklerinin özelleştirilmesi sürecinde TMO küçülme politikası ile karşı karşıya kalmış; 2000'lerin başından itibaren dört-beş üründe tekrar alıcı olarak piyasaya girerek en azından bu ürünlerin piyasasında temel aktör olmuştur. Köy mülakatlarında gözlemimiz TMO'nun bu konumunu son yıllarda esnetmesinden duyulan endişenin bütün köylerimizde mevcut olduğudur. Bu durum ise, önceki yıl kuraklık nedeniyle buğday üretiminde düşüş meydana gelmesi nedeniyle TMO'nun piyasada alıcı olarak yer almamış olması ve, köylünün yerel tüccarla karşı karşıya kalmasının sonucudur.

Girdi piyasalarında tohum, gübre ve yakıt fiyatlarındaki dalgalanmaların küçük tarımsal işletmeler için olumsuz sonuçlar doğurduğu köy mülakatlarının ana konusu olmuş, bayilerin bu sonuçların oluşmasında paylarının tartışıldığı gözlenmiştir.1995 yılından sonra tarım kredi kooperatifi yerine bayilere yönelen işletmeler küresel ürünlerin bu en alt tedarikçileri ile karşı karşıya kalmışlar ve uluslararası piyasanın derinliklerinde boğulmamaya çalışmışlardır. İncelenen bu 33 yıllık dönemin son 20 yılı devletin rolündeki değişimler nedeniyle özellikle küçük işletmeler için sıkıntılı bir dönem olduğu, köy görüşmelerindeki en net bulgulardan biridir. Büyük işletmeler için ise tam tersi sermaye sıkıntısı yaşanmaması nedeniyle kazançlı bir dönem olduğu görülmüştür. Büyük işletmelerin girdi maliyetlerini düşürmek için özellikle gübre ve yakıt alımını bir önceki seneden peşin olarak yaptığı ve depolarında bir sonraki sene kullanacakları girdileri bulundurdıkları gözlenmiştir.

Çukurova'da metalaşan tarımsal üretim araçlarında en belirleyici olan tarımsal araziler ile ilgili verilerdir. Tarımsal üretim süreci; ekonomik, sosyal, politik ve teknik yönleriyle diğer üretim süreçlerinden farklı özellikleri sahiptir. Bu süreçteki en önemli farklılık üretim faaliyetindeki unsurlardan biri olan toprağın sermayeleşse bile yeniden üretilmeyen bir meta olması nedeniyle tekliğidir. 1980'de uygulanmaya başlanan neoliberal ekonomi politikaları ile dünyadaki küresel organizasyona pazar olarak katılan Türkiye'de 1990'lardan itibaren tarım sektörü de uluslararası şirketlerin kurdukları küresel organizasyona eklenmiştir. Köylerde üreticiler tohum, gübre, ilaç ve yakıtı uluslararası şirketlerin yerel tedarikçilerinden

olarak kendi yeniden üretimlerinden vazgeçmişler ve uluslararası tarımsal girdi ve yakıt üreticilerinin kurdukları bu küresel ağa takılıp Reich'in sınıflandırmasının 4. kategorisinde yer almışlardır. Küresel bir endüstriyel tarım zinciri kurulmuş , bu hattan tohum, gübre ,ilaç ,yakıt ve tarımsal mekanizasyonun tüm unsurları gelmiştir. Çiftçilerde bu zincirde yerlerini alarak kendi arazilerinde kendilerine yabancılaşmışlardır. Aslında üzerinde çalışılan, hukuki olarak kendilerine ait olan araziler de bu zincir hattındadır ve bu değer hattının bir parçası olarak o doğal bütünlükten ayrılmaktadır. Yeniden üretilemeyen tek üretim aracı olan tarımsal arazilerle çiftçinin doğal olan bütünleşmesi artık bozulmaya başlamıştır. Bu durum yaptığımız saha çalışmasında da gözlemlenmektedir. İşletme büyüklüklerindeki bu değişimin hem saha gözlemlerinden, hem de tapu kütüklerindeki satış verilerinin yıllık değişimlerinden 1990'lı yılların ortalarından itibaren hızlandığını görmekteyiz. Köy görüşmelerindeki gözlemler neticesinde orta ve büyük ölçekteki işletme sayılarındaki artış ve işletme sahiplerinin tarımsal üretiminin küresel değer zincirinde kalmalarında ise kazandıkları gelirin kendileri için yeterli olması sonucuna varılmaktadır.

Tapu kütüklerinden elde edilen arazi satış verilerini anlamlandırabilmek için bu verileri parsel bazında farklılaştırmak gerekmektedir. Bu nedenle bu verilerden altı ayrı çeşitte veri üretilerek bu çalışmanın niteliği arttırılmak istenmiştir. Bu verilerden birincisi incelenen her parseldeki bütün satış rakamlarının toplamından oluşan toplam arazi satış verisidir. Burada incelen her parselin tamamı ya da bir kısmı bir veya birden fazla satılmıştır. İkinci veri ise parseller için çıkarılan veraset ilanlarından sonra yapılan mal paylaşımı neticesinden hemen sonra yapılan satış miktarını vermektedir. Burada toplanan veri, veraset ilanının ve satışın tapu kütüğünde aynı sayfada yer aldığında elde edilen veridir. Parsellerin bazı bilgileri zamana bağlı olarak son sıradaki kütüklerde de olmaktadır. Bu nedenle bu veri bize kısmi bir fayda sağlamaktadır. Üçüncü veri incelenen her parsel için tamamının ya da bir kısmının sadece bir defa olan satış miktarını vermektedir. Bu veri aslında hiç satış yapılmayan arazi miktarının anlaşılmasını sağlamaktadır. Dördüncü veri sadece bir defa satılan parsellerden elde edilmiş toplam satış verisidir. Bu verideki arazi miktarı için tam olarak metalaşmadan söz edilemez. Burada satılan araziler genellikle yakın

akrabalara ya da parsel komşu diğer parsel sahiplerine satılan arazilerdir. Beşinci veri tam olarak meta haline gelen arazi miktarını vermektedir. Burada metalaşma koşulu olarak arazinin birden fazla satılması kabul edilmiştir. Arazinin birden fazla satılması da o arazi ile ilgili olarak yukarıda bahsedilen bütünlüğün bozulmasının en önemli göstergesidir. Saha çalışmasındaki gözlemler neticesinde elde edilmiş bulgular ve tapu kütüklerindeki bilgiler neticesinde birden fazla satılan parseller artık o "doğal bütünlükten" ayrılmış ve başka bir nesne haline gelmiş olduğunu söylenebilir. Altıncı veri ise birden fazla satılan arazilerin toplam satış miktarını vermektedir.

Birinci veri incelendiğinde arazi satışlarının 33 yıl içerisinde artarak devam ettiği görülmektedir. Özellikle 1994 yılındaki krizle birlikte tarımdan devletin çekilmeye başlamasıyla arazilerin satış miktarı yaklaşık %50 artmıştır. İlk on yıl ortalama yıllık 4000 dekar olan satış miktarı 1994 krizinden sonra 7000 dekara 2000 li yıllardan sonra 10.000 dekara çıkmıştır. İkinci veri olan veraset ilanından sonraki satışlar incelendiğinde toplam satış miktarının yaklaşık olarak %30'unu oluşturduğu görülmektedir. Bu satışlarda da net olarak 2000'li yıllardan sonra yıllık olarak artış olduğu görülmektedir. Ayrıca miras yoluyla bölünmenin arazi satışlarına etkisi olduğu köy görüşmelerinde elde edilen bir veridir.

Çalışma sahasının toplamı yaklaşık olarak çiftçi kayıt sistemindeki değerlere göre yaklaşık 250000 dekadır. Üçüncü veri olan her parsel için bir defa satış miktarı bu 250000 dekarlık toprağın yaklaşık 165000 dekarının 33 sene içerisindeki ilk sahibine ait olmadığını, el değiştirdiğini vermektedir. Bu el değiştirme sürecinin 1990'lı yılların ortalarından itibaren hızlandığı üçüncü veride net olarak görülmektedir. Dördüncü veri sadece bir defa satılan arazi miktarını vermektedir. 250000 dekarlık toplam çalışma sahasının yaklaşık yarısı bir defa el değiştirmiştir. Burada tapu kütükleri incelediğin de bu 33 yıllık sürede bir defa satılan parsellerin alıcılarının genellikle akrabalar ya da komşu parselin sahipleri olduğunu görülmektedir. Bu verideki yıllık artışlara bakıldığında da 2000'li yıllardan sonra artış olduğu görülmektedir. Beşinci veri birden fazla satılan arazi miktarının bir defa satış miktarıdır. Yani 250000 dekarlık çalışma sahasının yaklaşık 40000 dekarı birden fazla el değiştirmiş artık o doğal bütünlüğünün dışında bir başka nesne olarak tam

anlamıyla sermayeleşmiş, metalaşmıştır. Burada yıllık seyir tam anlamıyla homojen bir dağılım göstermemektedir. Bu verinin doğası gereği toplam değeri anlam taşımaktadır. Bu veriden sonra yer alan altıncı veride ise beşinci veride elde edilen değerlerin gerçek toplamını görülmekte ve birden fazla satılan arazilerde satışın ortalama 2.5 defa gerçekleştiği görülmektedir. Bu veriler yıllar itibariyle incelendiğinde de 1990'lı yılların ortalarından itibaren bu değerlerin daha fazla olduğu özellikle son yıllarda çok daha arttığı görülecektir. Bu durum bize köylerimizdeki arazi alım satımında son yıllarda bir hızlanma olduğunu göstermektedir.

10 dönümden küçük işletmelerin sayısında her ilçede önemli bir düşüş olduğu görülmektedir. Hatta bu ölçekteki işletmelerin tasfiye olma sürecine girdikleri bile söylenebilir. 1968 yılında 2126 olan 10 dekarın küçük işletme sayısı 2012 yılında 541'e kadar düşmüştür. 15000 dekar olan arazi miktarı ise yaklaşık olarak 4000 dekara gerilemiştir. 10-50 dekar arasında araziye sahip işletmelere bakıldığında merkez ilçedeki işletmelerde bir artış olduğu; diğer ilçelerde ise azalmanın olduğu görülmektedir. Bu azalma diğer üç ilçede de yaklaşık %50 oranında olmuştur. Merkez ilçedeki artış için köy görüşmelerinden elde edilen gözlemler neticesinde göçün etkili olduğunu söylenebilir. Özellikle de 1960 'lı yıllardan itibaren merkeze bağlı köylerde göç nedeniyle nüfus artışı olduğu, buna bağlı olarak da küçük işletme sahipliğinde yaklaşık %15'lik bir artış olduğu belirlenmiştir. Genel olarak; ise %47'lik bir daralma mevcuttur. 51-100 dekar arasında araziye sahip işletmelere bakıldığında işletme sayılarında yaklaşık olarak %10'luk bir artış söz konusudur. Merkez ilçelerde artışın ise daha fazla olduğu gözlenmiştir. 101-200 dekar arasında araziye sahip işletmeler incelendiğinde Yumurtalık ilçesi haricinde diğer üç ilçede de işletme sayılarında önemli oranda artış olduğu saptanmıştır. 1968 yılında 2202 olan işletme sayısının 2012 yılında 3249'a kadar yükselmiş olduğu görülmektedir. Özellikle bu sınıftaki işletmelerin sayılarındaki değişim, küçük işletmelerin tasfiye olup orta ölçekli işletmelere katıldıkları anlamına gelmektedir. 200 dekar üzeri işletmeleri incelendiğinde bir öncekine benzer bir şekilde yumurtalık ilçesi haricinde diğer üç ilçede işletme sayıları artmıştır.

İşletme büyüklüklerindeki bu değişimin hem saha gözlemlerinden hem de tapu kütüklerindeki satış verilerinin incelenmesi neticesinde 1990'lı yılların

ortalarından itibaren hızlandığı görülmektedir. Köy görüşmelerindeki gözlemler neticesinde orta ve büyük ölçekteki işletme sayılarındaki artış ve işletme sahiplerinin tarımsal üretiminin küresel montaj hattında kalmalarında ise kazandıkları gelirin kendileri için yeterli olması sonucuna varılabilir.

Karataş'ta arazi miktarı 10 dekardan küçük işletmelerin sayısı 365'den 26'ya düşmüş 11-50 dekar arazisi olan işletmelerin sayısı ise 1084'den 642'ye düşmüştür. Diğer bütün guruplarda işletme sayılarının arttığı görülmektedir. Karataş'ta küçük ölçekteki işletmelerin tasfiye sürecinde olduğu söylenebilir. Karataş için hazırlanan satış tablosuna bakıldığında burada değişimin özellikle 1990'lı yılların ortalarından itibaren hızlandığı görülmektedir. Karataş içinde söz konusu ivmelenmenin devletin tarım politikalarındaki yapısal değişimle aynı döneme geldiği söylenebilir. Özellikle 2000 li yıllarda en yüksek seviyelerine çıkmıştır.

Ceyhan ilçesi verileri işletme büyüklüklerindeki değişimi anlamak için en sağlıklı verilerdir. Diğer ilçelerde toplam arazi miktarlarında 1968 yılı ile 2012 yılları arasında farklılıklar bulunmakta Ceyhan'da ise hemen hemen aynı kaldığı görülmektedir. Ceyhan'da arazi miktarı 10 dekardan küçük işletmelerin sayısı 599'dan 117'ye düşmüş 11-50 dekar arazisi olan işletmelerin sayısı ise 3665'den 2068'e düşmüştür. 51-100 dekar arazisi olan işletmelerin sayısı ise 1538'den 1409'a düşmüştür. Bu guruplarda toplam arazi miktarı 236191 dekardan 163009 dekara düşmüştür. Diğer bütün guruplarda işletme sayılarının arttığı görülmektedir. 101-200 dönüm arazisi olan işletmelerin sayısı ise 873'den 1360'a arazi miktarı 200 dönümden büyük olan işletmelerin sayısı da 507'den 807'ye çıkmıştır. Bu iki grupta toplam arazi miktarı 394385 dönümden 461470 dönüme yükselmiştir. Burada ilk üç grupta tasfiye olan işletmelerin arazilerinin bu son iki gruba geçmiş olduğu görülmektedir. Ceyhan'da da küçük ölçekteki işletmelerin tasfiye sürecinde olduğu söylenebilir. Ceyhan için hazırlanan satış tablosuna bakıldığında burada değişimin özellikle 1990'lı yılların ortalarından itibaren hızlandığı görülmektedir. Satışın yaklaşık %75 i 1994'ten sonra gerçekleşmiştir. Özellikle 2000'li yıllarda en yüksek seviyelerine çıkmıştır.

Elde edilen bu sonuçlara göre öneriler:

1. Son yıllarda uygulanmaya konulan verimli işletme büyüklüklerine ulaşma ve arazide parçalılığı önleme için hazırlanmış olan yasal düzenlemelere gerek olmadığı anlaşılmıştır. Özellikle son yirmi yılda devletin uygulamaya koyduğu tarım politikaları ile bunun zaten kendiliğinden gerçekleştiği görülmektedir. Uygulanan liberal politikalar sonucu arazi satış miktarlarındaki artışa bağlı olarak gerçekleşen bu duruma devletin yasalarla müdahale etmesi arazi fiyatlarına yansiyacaktır. Arazi büyüklüklerindeki azalmayı önlemek için yapılan yasal düzenlemeler nedeniyle fiyatlar arazi alıcıları lehine oluşacaktır. Mülksüzleşme ve yoksullaşma eğilimi yoksulların aleyhine olacaktır.
2. Köylerde özellikle yoğun emek gerektirmeyen ürünlerin tarımı yapılmaktadır. Bu durum tarımsal işletme sahiplerinin kendi emek rezervlerini tarım dışı alanlara yöneltmeleri ile işletmenin emek ihtiyacını köyden ya da kentin çevresindeki yoksul göç gettolarından sağlamasının sonucudur. Bu yapı köylerdeki son yıllarda şekillenen mevcut durumun da muhafaza edilmesine olanak sağlamaktadır. Zamanla işletme büyüklükleri 200 dekarın üzerine çıkacaktır. Ancak bu verimli ovalarda ürün deseni çok değişmeyecek; üretilen artı değer küresel girdi tedarikçilerine aktarılmasına devam edilecektir. Bu nedenle tarım sektöründe temel politika değişikliğine ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle demokratik ilkelere göre çalışan kollektif işletmeler özendirilmelidir. Her köyün kendi özelliğine göre kollektif işletme yapısı oluşturulmalıdır.
3. Bu çalışma arazi satışı ile ilgili köylerdeki normların değişip değişmediğini de anlamak istemiştir. Özellikle son yıllarda Çukurova'da başka ülke vatandaşlarının arazi aldıkları ile ilgili olarak haber ve yorumlar artmıştır. Tapu incelemelerinde varılan sonuç ise arazi satışlarında köy dışından kişilerin arazi alım miktarlarının çok az olduğudur. Bunlar dışında bütün satın almalar köy içinden gerçekleşmiştir. Satın alma normlarındaki temel değişiklik arazi satın almalarında köydeki büyük işletmelerin alıcı olmasıdır.

Bütün köylerde, büyük işletmelerin satın almalarda daha yüksek fiyat ödemelerinin; akrabanın veya komşu parselin satın alma beklentisinin azalmasına neden olduğu anlaşılmıştır. Tarımın uluslararası düzene eklemelendiği ve tüketim kültürünün diğer kapitalist toplumlarla özdeşleşme sürecine girdiği Türkiye'de, değerler, yargılar ve davranışlar kısa süre içerisinde geçerliliğini kaybetmektedir. Bu süreç daha çok araştırılmalı ve norm değişiminin bundan sonraki yıllar içerisinde takibi yapılmalıdır. Normlardaki değişimin araştırılması kapitalizmin kendi kurallarını dayatarak başka bir üretim ve tüketim kültürüne geçişi sağladığını anlamamıza yardımcı olacaktır. Politik karar alma sürecinde olası değişiklikleri anlamak kapitalistleşmede başıboşluğun önüne geçilmesine yardımcı olacaktır. Ancak acıları dindirmeye çalışmak nihai çözüm değildir. Neo liberal politikalardan vazgeçilerek ülkenin kendi pratiklerine özgü politikaların üretilmesi ve uygulanması gereklidir.

4. Büyükşehir yasası ve son yıllarda hız kazanan toplulaştırma çalışmalarının arazi tasarruf ve mülkiyet biçimlerinde önemli değişikliklere yol açacağı beklenilebilir. Bu gelişmelerden daha çok küçük üreticilerin etkileneceği açıktır. Buna yönelik bilimsel araştırmalara ihtiyaç olduğu söylenebilir. Bu süreçten olumsuz etkilenecek küçük üreticileri koruyucu sosyal politika önlemleri alınmalıdır.

KAYNAKLAR

- ABAY, C., OLHAN, E., UYSAL, Y., YAVUZ F., (2005), “Türkiye’de Tarım Politikalarındaki Değişim” Türkiye Ziraat Mühendisliği 6. Teknik Kongresi, 3-7 Ocak 2005, Ankara, www.zmo.org.tr.
- ADANA KÖY ENVANTER ETÜDÜ 1968, Köy Hizmetleri Basımevi 1981, Ankara.
- AİGTM.,2013,” Adana Tarım Stratejisi “ 2013-2017 www.adanatarim.gov.tr.
- AKÇAY, A.A. 1999. “Toprak Ağalığından Kapitalist İşletmeciliğe Türkiye Tarımında Büyük Topraklı İşletmeler”. 75 Yılda Köylerden Şehirlere, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.
- AKSOY, S., 1984 “Tarım Hukuku”. Ziraat Fakültesi Yayınları, Ankara
- AKŞİT, B.,1967.” Azgelişmiş Kapitalizm ve Köylere Girişi” ODTÜ Öğrenci Birliği Yayınları, Şark Matbaası, Ankara.
- AKTAŞ, E., 2006. Çukurova Bölgesi’nde Pamuk Arz Duyarlılığının Tahmini Üzerine Bir Çalışma. Tarım Ekonomisi Dergisi 2006 yılı 12. Cilt 2. İzmir.3-8
- AKTAŞ, E., 2006. Küreselleşme, Yoksulluk ve Genetiği Değiştirilmiş (GDO) Tarım Ürünleri. Türkiye VII. Tarım Ekonomisi Kongresi. <https://ideas.repec.org/p/pramprapa/8657.html>
- ANONİM, 2012. “Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018, Tarım Arazilerinin Sürdürülebilir Kullanımı Çalışma Grubu Raporu”. Ankara.
- AVCI, S., 2000. “Türkiye’nin Ekonomi Politikaları Ve Coğrafi Sonuçları”. <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iucografya/article/viewFile/1023016666/1023015854>
- AVCIOĞLU, D. 1969. “Türkiye’nin Düzeni (Dün–Bugün–Yarın)”, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- AVCIOĞLU, D. 1974.” Milli Kurtuluş Tarihi (1838’den 1995’e)”. İstanbul Matbaası, İstanbul.
- AYDIN, B., 2007. “Tarımda Sözleşmeli Üretim Modeli, Ekonomik Yaklaşım”. Cilt: 18, Sayı: 65, s. 91-105.

- AYDIN, Z., 2001.” Yapısal Uyum Politikaları ve Kırsal Alanda Beka Stratejilerinin Özelleştirilmesi: Söke’nin Tuzburgazı ve Sivrihisar’ın Kınık Köyleri Örneği”. Toplum ve Bilim, 88.
- BARCAN, Ö. L. 1980. “Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Türkiye’de Bir Reformun Ana Meseleleri”. Türkiye’de Toprak Meselesi, Gözlem Yayınları, İstanbul.
- BARCAN, Ö. L., 1972, "Tımar", İslam Ansiklopedisi, 123. ve 124. Cüz, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul: 286-333.
- BARCAN, Ö.L., 1980. "Türk Toprak Hukuku Tarihinde Tanzimat ve 1274 (1858) Tarihli Arazi Kanunnamesi", Ö.L.Barkan, (der.), Türkiye’de ... , İçinde: 291-375.
- BAŞAK, S., 2005. “Türk Sosyolojisinde Yapı Araştırmaları”, Gazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, bilig , Sayı 32: 33-63
- BAUMAN, Z., 2013 “Modernite Kapitalizm Sosyalizm Küresel Çağda Sosyal Eşitsizlik”. Say Yayınları , İstanbul.
- BAUMANN, Z.,2011, Bireyselleşmiş Toplum, Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- BERNSTEİN, H.,2014.”Tarımsal Değişimin Sınıfsal Dinamikleri” Çeviri: Oya Köymen, Yordam Kitap, İstanbul.
- BORATAV, K. 1966. “Türkiye’de Kişisel Gelir Dağılımı ve Devlet Planlama Teşkilatının Araştırması”. AÜSBF Dergisi, Ankara.
- BORATAV, K. 1980. “Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm”. SBF Yayınları: 454, Ankara.
- BORATAV, K. 1988. “Türkiye İktisat Tarihi (1908–1985)”. Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- BORATAV, K. 1989. “Tarımda Küçük Üreticilik ve Sorunları”. İktisat ve Siyaset Üzerine Aykırı Yazılar, BDS Yayınları, İstanbul.
- BORATAV, K. 1990. “Türkiye’de Devlet, Sınıflar ve Bürokrasi”. Marksizm ve Gelecek, Sayı: 3, Ankara.2011.
- BORATAV, K. 1995. “Köy Hanehalkı Anketlerinden Kırsal Sınıflara”. Toplum ve Bilim, Sayı: 66, İstanbul.

- BORATAV, K. 2000. “Emperyalizm mi? Küreselleşme mi?”. Küreselleşme Emperyalizm Yerelcilik İşçi Sınıfı. İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- BORATAV, K., 1969, “Gelir Dağılımı”. Gerçek Yayınevi.
- BORATAV, K., 1969, 1950-1965 Döneminde Tarım Dışındaki Emekçi Gruplar Açısından Gelir Dağılımındaki Değişiklikler, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi.
- BORATAV, K.,1972. “Türkiye Tarımının 1960’lardaki Yapısı ile İlgili Bazı Gözlemler”. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi 27/3, s. 771-81, Ankara.
- BORATAV, K.,1980. “Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm”. SBF Yayınları yayınları no: 454 Ankara Üniversitesi Basımevi-Ankara .
- BÜKE, A., GÖKDEMİR KÜBRA F., 2009. “Günümüz Kapitalist Tarımında Küçük Meta Üretimi Toprak Mülkiyeti İlişkisi”, Toprak Mülkiyeti Sempozyum Bildirileri, Memleket Yayınları ,Ankara. <http://www.yayed.org/id286-haber-duyuru/toprak-mulkiyeti-kitabi-pdf-olarak-sitede.php>
- BÜLBÜL, M., 1973, „Adana Ovası Tarım İşletmelerinin Ekonomik Yapısı Finansman ve Kredi Sorunları”, Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Adana.
- ÇINAR, S., 2014. ” Öteki Proleterya” . Nota Bene Yayınları, Ankara.
- DAVRAN, M., 2000. “Adana İl Merkezinde ve Kırsal Alanında Yaşayarak Tarımsal Faaliyetlerine Devam Eden Ailelerde ‘Toplumsal Yapı ve Toplumsal Cinsiyet’” Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Adana.
- DPT, 2001. “Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005: Harita, Tapu Kadastro, Coğrafi Bilgi ve Uzaktan Algılama Sistemleri Özel İhtisas Komisyonu Raporu”. DPT Yayın No:2554, Ankara.
- ECEVİT, MEHMET C. 1999.”Kırsal Türkiye’nin Değişim Dinamikleri: Gökçeada Köyü Monografisi”, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara

- GENÇ, M., 1975. "Osmanlı Maliyesinde Malikane Sistemi", O. Okyar (der.), Türkiye İktisat Tarihi Semineri, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- GENÇ, M., 1989. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi", V Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi, Tebliğler, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, İçinde: 13-25.
- GÖKDEMİR, B., 2002. "Tarımsal Reform ve Rekabet Politikası", **Rekabet Dergisi**, Sayı: 11, <http://www.rekabet.gov.tr>.
- GÖKDEMİR, F. KÜBRA 2009. "Criticism of Technology in terms of Social Determinism: Perspectives of Scientists From Turkey". Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ Sosyoloji Bölümü.
- GÜLER, B. A. 1996. "Yeni Sağ ve Devletin Değişimi". TODAİE Yayınları: 266, Ankara.
- GÜMÜŞ, A.; ASLAN, C., 2015, "Etno-Sınıfsal Kompartımanlaşma: Adana Nüfusunun Sosyal Dinamik Bünye Analizi" Adana Kent Sorunları Sempozyumu Bildiriler Kitabı. Ankara: TMMOB. S.357-396
- GÜNAYDIN, G., 2002. "Küreselleşme ve Türkiye Tarımı". TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Ankara.
- GÜNEŞ, H., AYDEMİR, C., 2005. "Türkiye'de Tarım Topraklarının Mülkiyet Yapısı ve Tarihsel Süreçteki Değişimde Diyarbakır Örneği". Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, www.e-sosder.com ISSN:1304-0278 C.3 S. 12 (74-86)
- GÜRİZ, A., 1969. "Teorik Açından Mülkiyet Sorunu". Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No. 253 Ankara.
- HARVEY, D. 2012. "Sermayenin Mekanları". Sel Yayıncılık, İstanbul.
- HATUNOĞLU E., ELDENİZ, F., 2012., "2000 Yılı Sonrası Türk Tarım Sektöründe Yapısal Dönüşüm Politikaları". Sayıştay Dergisi, Sayı:86. <http://www.dpt.gov.tr/>.
- İNALCIK, H., 2012, Devlet-i Aliyye - Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar 1 , İş Bankası Yayınları Ankara.
- KABAK, A., 2007. "Karl Polanyı ve Joseph a. Schumpeter'de Kapitalist Sistem ve Sürdürülemezliği". Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

- KARAÖMERLİOĞLU, M. A., 2006. “Orada Bir Köy Var Uzakta Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem”. İletişim Yayınları, İstanbul.
- KASABA, R., 1993. “Osmanlı imparatorluğu ve Dünya Ekonomisi”. Ondokuzuncu Yüzyıl, Belge Yayınları, İstanbul.
- KAYIKÇI, S., 2005.” Cumhuriyet’in Kuruluşundan Günümüze Kadar Köye Ve Köylüye Yönelik Olarak İzlenen Politikalar” Türk İdare Dergisi, 448. Sayı. <http://yonetimbilimi.politics.ankara.edu.tr/files/2013/09/cumhuriyet.pdf>
- KAZGAN, G. 2000. “Küreselleşme ve Ulus-Devlet”. Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- KAZGAN, G., 2003, “Tarım ve Gelişme”. Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- KEPENEK, Y. ve N. Yentürk. 2000. “Türkiye Ekonomisi”. 10. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- KEYDER, Ç. VE PAMUK Ş.. 1985. “1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Üzerine Tezler”.Yapıt, No:8, Ankara, s.52-63.
- KEYDER, Ç. VE YENAL Z., 2013. “Bildığımız Tarımın Sonu-Küresel İktidar ve Köylülük”, İletişimYayınları, İstanbul.
- KIRAY, E., 1993 . “Osmanlı' da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar”, İletişim Yayınları, İstanbul.
- KIRAY, M. VE HİNDERİNK, J. 1970. “Social Stratification as an Obstacle to Development” Praeger Publishers, New York.
- KIRAY, M., 1999. “Örgütlemeyen Kent: İzmir”. Bağlam Yayıncılık ,İstanbul.
- KÖYMEN, O.,2008. “Kapitalizm ve Köylülük : Ağalar, Üretenler ve Patronlar”. Yordam Kitap, İstanbul
- KURT, Y., 1999. “Osmanlı Toprak Yönetimi, Osmanlı”. Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 59.
- MAKAL, A.,2001, “Türkiye'de 1950-1965 Döneminde Tarım Kesiminde İşgücü Ve Ücretli Emeğe İlişkin Gelişmeler”. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/472/5437.pdf>
- MARX, K. 2013. “Kapital. Cilt: 1.Cilt”. Yordam Yayınları, İstanbul.
- MARX, K., 1979. “Felsefenin Sefaleti”. Sol Yayınları, Ankara.
- MARX, K., 2012.” Grundrise”. Birikim Yayınları, Çeviri: Sevan Nişanyan ,İstanbul.

- MORGAN H.L., 1989 "Eski Toplum". Payel Yayınevi, Bilim Kitapları Dizisi
Çeviri : Ünsal Oskay
- OKÇUOĞLU, İ., 1998, Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi Cilt: 1 İç Pazarın Oluşma Süreci Tarihsel Yaklaşım, Ceylan Yayıncılık, İstanbul.
- ORAL, N., 2006. "Türkiye Tarımında Kapitalizm ve Sınıflar". TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Ankara
- ÖĞÜN, S.,S. 2014. "Yersiz Yurtsuz Tuhaf Kültürlemler" ,
<http://www.yenisafak.com.tr/yazarlar/suleymanseyfiogun/yersiz-yurtsuz-tuhaf-kulturlemler-56753>
- ÖZERTAN, G., 2013, "Türkiye Tarım Sektörü'nde Yapısal Dönüşüm ve Teknoloji Kullanımının Rolü ", Boğaziçi Üniversitesi Ekonomi Bölümü,
www.econ.boun.edu.tr/public_html/RePEc/pdf/201301.pdf.
- ÖZTÜRK, Ş., 2009." Kırsal Kalkınma Yaklaşımları Ve Küçük Meta Üretimi"
<http://localhost:8080/xmlui/handle/anadolu/284>.
- ÖZTÜRK, Ş.,2008."Kırsal Yoksulluk ve Neoliberal Ekonomi Politikaları,
<http://localhost:8080/xmlui/handle/anadolu/284>.
- ÖZUĞURLU, M.,2012. "Küçük Köylülüğe Sermaye Kapanı ,Türkiye'de Tarım Çalışmaları Ve Köylülük Üzerine Gözlemler".Nota Bene Yayınları Ankara
- PALA,C.,1996,"Osmanlı İmparatorluğu'nda Tarımsal Örgütlenme"
http://ekonomikyaklasim.org/pdfs2/EYD_V07_N21_A04.pdf
- PAMUK, Ş. 1984. "Osmanlı Ekonomisi ve Dünya Kapitalizmi (1820–1913)". Yurt Yayınları: 9, İstanbul.
- PAMUK, Ş., 2009."Türkiye'de Tarım ve İktisadi Gelişme:1880-2000", Mülkiye Dergisi , Cilt 33, Sayı 262 .
- POLANYI K., 2002." Büyük Dönüşüm", İletişim Yayınları, İstanbul.
- REİCH ,R., 1991."The Work of Nations: Preparing Ourselves for 21st Century Capitalism".Vintage Books, New York.
- ROZALİYEV, Y.N. 1978. "Türkiye'de Kapitalizmin Gelişme Özellikleri (1923–1960)".Onur Yayınları, Ankara.
- SAVRAN, S. 1992. "Türkiye'de Sınıf Mücadeleleri (1919–1980)". Kardelen Yayınları,İstanbul.

- SENCER, M. 1987. “Türkiye Tarımının Yapısal Sorunları”. TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Yayını, Ankara.
- SENCER, M., 1982.” Osmanlı Toplum Yapısı”, May Yayınları, İstanbul.
- SİLİER, O. 1981. “Türkiye’de Tarımsal Yapının Gelişimi (1923–1938)”. Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- SÖNMEZ, M. 1998. “Sermaye Birikiminin 75 Yıllık Serüveni: Kilometre Taşları . 75Yılda Para’nın Serüveni” Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul,s.51–82.
- SÖNMEZ, M.E., 2012. Adana Şehrinin Alansal Gelişimi ve Yakın Çevresinin Arazi Kullanımında Meydana Gelen Değişimler, Türk Coğrafya Dergisi, Sayı 57: 55-69, <http://www.tck.org.tr> , Elektronik ISSN 1308-9773.Süleyman Demirel Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 1:1-12, ISSN 1304-9984,Isparta.
- ŞAHİNÖZ, A. 1996. “GATT ve Tarım, Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye Tarımı”. TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Ankara.
- ŞAHİNÖZ, A.,2001. “Tarım Sektörü, Türkiye Ekonomisi, Sektörel analiz”, Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara.
- ŞAHİNÖZ, A.,2011. “Neolitik’ten Günümüze Tarım Ekonomi ve Politikaları”. Turhan Kitabevi, Ankara.
- T.C. TARIM VE KÖYİŞLERİ BAKANLIĞI 2004. “Tarımsal Yapıda Değişme ve Gelişmeler”, II. Tarım Şurası, II. Komisyon Raporu, Ankara, 2004.
- TC GIDA, TARIM VE HAYVANCILIK BAKANLIĞI 2011. “Tarım Stratejisi (2006-2010)”, <http://www.tarim.gov.tr>.
- TOPÇU, P.,2012. “Tarım Arazilerinin Korunması ve Etkin Kullanılmasına Yönelik Politikalar, Planlama Uzmanlık Tezi”. Kalkınma Bakanlığı, Yayın No: 2836, Ankara.
- TOPRAKSU, 1998.” Türkiye Arazi Varlığı”. KHGM, Yıllık Envanter, Ankara.
- TURAN, M., 2011. “SSCB’de Toprak Mülkiyeti”. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, TÜİK 1991,2001 Genel Tarım Sayımları, ANKARA.
- TÜİK 2014, <http://www.tuik.gov.tr>
- ULUKAN, U., 2009. “Türkiye Tarımında Yapısal Dönüşüm ve Sözleşmeli Çiftçilik: Bursa Örneği”. SAV Yayınları, İstanbul.

- VARLIER, O. 1978. "Türkiye'de İç Ticaret Hadleri". DPT, Yayın No: 1632, Ankara.
- VARLIER, O. 1979. "Türkiye Tarımında Yapısal Değişme, Teknoloji ve Toprak Bölüşümü". DPT, Yayın No:1636, Ankara.453
- VARLIK, B. 1976. "19. Yüzyılda Emperyalizmin Batı Anadolu'da Yayılması". TİB Yayınları, No: 15, Ankara.
- VARLIK, B. 1977. "Emperyalizmin Çukurova'ya Giriş". TİB Yayınları, No: 18, Ankara.
- VARLIK, B. 1980. "1930–1940 Yılları Arasında Türkiye'de Tarımsal Kooperatifler Üzerine Bir Deneme". Ekonomik Yaklaşım, Sayı:3, Ankara, s. 101–131. www.ekonomikyaklasim.org/eykongre2011/?download=37.pdf.
- WOLF, E., R., 2000. "Köylüler", İmge Kitabevi, Ankara.
- YAVİLİOĞLU, C., 2002, "Kalkınmanın Anlambilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri". Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 1
- YELDAN, E. 2000. "Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisinde Üretim, Birikim ve Bölüşüm İlişkilerine Toplu Bir Bakış". Petrol–İş Yıllığı'99, İstanbul,.
- YELDAN, E. 2001. "Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi Bölüşüm, Birikim ve Büyüme". İletişim Yayınları, İstanbul.
- YÜCER, A., 2005. "Dünya Ticaret Örgütü İleri Tarım müzakereleri ve Türkiye", Avrupa Birliği Tarım Müzakerelerine Hazırlık Konferansları, Konferans XV 25 Mayıs 2005, <http://www.tarim.gov.tr>.

ÖZGEÇMİŞ

1977 yılında Adıyaman'da doğdu. 2000 yılında Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi bölümünden mezun olmuştur. Yüksek lisans çalışmalarını 2004 yılında tamamlayarak, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı'ndan Ziraat Yüksek Mühendisi olarak mezun oldu. Halen Adana Meteoroloji Bölge Müdürlüğünde mühendis olarak çalışmaktadır.

EKLER

Ek.1. Seyhan köylerinde ortalama işletme ve arazi büyüklüğü

SEYHAN İLÇESİ KÖYLERİ	ARAZİ SAYISI	İŞLETME SAYISI	KULLANILAN ARAZİ ALANI	ORTALAMA ARAZİ	ORTALAMA İŞLETME BÜYÜKLÜĞÜ
AKKAPI	728	176	9.925	13,634	56,395
BÜYÜKÇILDIRIM	250	87	9.285	37,144	106,735
BÜYÜKDİKİLİ	667	155	8.578	12,861	55,344
CAMUZCU	381	63	3.935	10,328	62,462
ÇAPUTÇU	199	54	8.572	43,076	158,744
DERVİŞLER	446	115	9.825	22,031	85,441
DÖRTAĞAÇ	179	61	4.981	27,828	81,659
GÖKÇELER	818	135	13.994	17,109	103,666
GÖLBAŞI	328	91	13.652	41,622	150,022
GÜLBAHÇESİ	1	1	25,000	25,000	25,000
GÜRSELPAŞA	12	1	8,519	710	8,519
HADIRLI	697	180	6.793	9,747	37,744
KARAHAN	1	1	21,139	21,139	21,139
KARAKUYU	240	51	1.989	8.290	39,010
KARAYUSUFLU	601	117	8.089	13,461	69,144
KAYIŞLI	519	140	6.655	12,823	47,536
KOYUNCU	384	121	5.424	14,127	44,833
KÖYLÜOĞLU	198	69	9.615	48,565	139,362
KUYUMCULAR	174	40	1.735	9,974	43,389
KÜÇÜKÇILDIRIM	280	99	8.810	31,467	88,997
KÜÇÜKDİKİLİ	240	86	2.364	9,851	27,490
ABİDİNPAŞA	468	132	11.748	25,103	89,003
ARSLANDAMI	50	5	513.539	10,271	102,708
MESTENZADE	4	1	30.968	7,742	30,968
UÇAKALANI	269	94	7.048	26,204	74,988
ZİNCİRALANI	1	1	1,135	1,135	1,135
MIDIK	395	105	3.255	8,242	31,007
MÜRSELOĞLU	598	120	10.531	17,611	87,760
SALMANBEYLİ	260	90	6.263	24,091	69,597
SARIHAMZALI	145	46	6.143	42,370	133,558
SARIHUĞLAR	1	1	31,251	31,251	31,251
ŞAKİRPAŞA	1	1	14,627	14,627	14,627
YALMANLI	266	71	3.025	11,373	42,610
YENİDAM	29	13	665,871	22,961	51,221
YOLGEÇEN	762	135	17.231	22,613	127,640
ZEYTİNLİ	471	140	10.649	22,610	76,065

Kaynak :AİTGHM ÇKS verileri 2012

Ek.2. Ceyhan köylerinde ortalama işletme ve arazi büyüklüğü

CEYHAN (1) İLÇESİ KÖYLERİ	ARAZİ SAYISI	İŞLETME SAYISI	KULLANILAN ARAZİ ALANI	ORTALAMA ARAZİ	ORTALAMA İŞLETME BÜYÜKLÜĞÜ
ADAPINAR	730	131	7.457	10,216	56,931
ALTIGÖZ	320	66	5.980	18,688	90,607
BİRKENT	1169	257	13.836	11,836	53,840
BURHANLI	608	120	6.007	9,882	50,066
CEYHANBEKİRLİ	581	59	5.584	9,612	94,655
ÇATAKLI	538	165	10.484	19,487	63,540
DAĞISTAN	897	99	6.81.816	7,599	68,856
DEĞİRMENLİ	243	83	8.462	34,825	101,957
DİKİLİTAŞ	648	124	10.622	16,392	85,662
EKİNYAZI	484	86	4.135	8,545	48,091
ELMAGÖLÜ	515	103	8.094	15,718	78,589
GÜNLÜCE	430	61	2.199	5,116	36,064
IRMAKLI	518	63	3.208	6,194	50,929
KARAKAYALI	2	2	5,630	2,815	2,815
KÖSRELİ	983	135	7.749	7,884	57,405
TATARLI	945	96	6.415	6,789	66,826
YALAK	1382	256	23.638	17,104	92,336
AĞAÇPINAR	227	48	2.750	12,116	57,298
ALTIKARA	358	110	8.100	22,628	73,643
AZIZLİ	512	98	8.082	15,786	82,473
BÜYÜKBURHANİYE	428	144	6.575	15,363	45,662
BÜYÜKMANGIT	921	234	14.508	15,753	62,003
ÇAKALDERE	395	110	7.275	18,420	66,144
ÇEVRETEPE	1207	120	10.475	8,679	87,294
ÇİÇEKLİ	296	100	6.299	21,281	62,991
ÇİFTLİKLER	299	77	9.618	32,170	124,918
ÇOKÇAPINAR	219	64	2.408	10,998	37,635
Ç.HARASI	649	260	15.259	23,512	58,689
DEĞİRMENDERE	316	105	5.739	18,164	54,664
DOKUZTEKNE	155	65	1.696	12,706	30,299
DORUK	899	161	8.020	8,921	49,814
DURHASANDEDE	231	54	2.240	9,700	41,495
DUTLUPINAR	119	35	1.436	12,071	41,041
ERENLER	268	45	2.310	8,620	51,336
GÜNDOĞAN	223	64	3.296	14,782	51,506
GÜNYAZI	636	148	9.386	14,759	63,425
HAMDİLLİ	781	138	8.314	10,646	60,251
HAMİDİYE	32	14	422,652	13,208	30,189
HAMİTBEY	299	67	6.491	21,711	96,890
HAMİTBEBUCAĞI	378	58	4.787	12,666	82,549
İMRAN	843	136	5.850	6,940	43,016
İNCETARLA	401	105	13.144	32,779	125,185
İSALI	741	89	6.871	9,273	77,208
KILIÇKAYA	320	80	4.256	13,301	53,205
KIZILDERE	563	97	5.208	9,251	53,691
KÖPRÜLÜ	437	145	13.028	29,814	89,854
KÖRKUYU	411	98	4.103	9,984	41,871

Kaynak :AİTGHM ÇKS verileri 2012

Ek.3. Ceyhan köylerinde ortalama işletme ve arazi büyüklüğü

CEYHAN (2) İLÇESİ KÖYLERİ	ARAZİ SAYISI	İŞLETME SAYISI	KULLANILAN ARAZİ ALANI	ORTALAMA ARAZİ	ORTALAMA İŞLETME BÜYÜKLÜĞÜ
KURTKULAĞI	1738	278	19.261	11,083	69,287
KURTPINAR	424	103	3.584	8,454	34,799
KUZUCAK	218	37	1.124	5,156	30,380
KÜÇÜKBURHANİYE	2	2	31,825	15,913	15,913
KÜÇÜKMANGIT	298	82	5.686	19,083	69,350
MERCİMEK	734	194	49.166	66,984	253,434
MUSTAFABEYLİ	967	159	11.025	11,402	69,342
NARLIK	1108	109	6.299	5,686	57,797
NAZIMBEYYENİKÖY	1381	203	18.566	13,445	91,462
SAKARCALIK	2	1	7,612	3,806	7,612
SARIMAZI	548	151	4.411	8,051	29,217
SELİMİYE	187	33	1.240	6,635	37,596
SİRKELİ	356	102	5.719	16,065	56,069
TOKTAMIŞ	441	117	8.527	19,336	72,883
YELLİBEL	123	20	1.878	15,274	93,936
YILANKALE	477	95	8.384	17,577	88,253
AĞAÇLI	78	27	1.197	15,352	44,350
AKDAM	532	118	6.037	11,349	51,167
BAŞÖREN	451	123	4.914	10,897	39,957
CAMUZAĞILI	855	188	19.931	23,311	100,017
ÇATALHÜYÜK	208	67	2.864	13,771	42,753
GÜMÜRDÜLÜ	1282	384	21.553	16,812	56,129
ISIRGANLI	1521	159	10.908	7,172	68,606
İNCEYER	6	1	52,800	8,800	52,800
KIVRIKLI	556	183	9.429	16,959	51,525
SARIBAHÇE	243	83	3.611	14,863	43,514
SOYSALI	1533	285	15.435	10,069	54,160
TATLIKUYU	534	154	11.303	21,168	73,401
TUMLU	834	186	13.173	15,796	70,827
ÜÇDUTYEŞİLOVA	187	79	3.217	17,208	40,734
YEŞİLBHÇE	334	96	4.959	14,848	51,660
YEŞİLDAM	1	1	40,000	40,000	40,000

Kaynak :AİTGHM ÇKS verileri 2012

Ek.4. Yüreğir köylerinde ortalama işletme ve arazi büyüklüğü

YÜREĞİR (1) İLÇESİ KÖYLERİ	ARAZİ SAYISI	İŞLETME SAYISI	KULLANILAN ARAZİ ALANI	ORTALAMA ARAZİ	ORTALAMA İŞLETME BÜYÜKLÜĞÜ
AĞZIBÜYÜK	212	77	5.474	25,822	71,093
AKDAM	251	61	19.318	76,966	316,695
AYDINCIK	228	55	6.799	29,823	123,630
BEYKÖY	180	74	10.387	57,708	140,371
CIRRIK	147	64	8.647	58,824	135,112
ÇİNE	127	51	7.510	59,138	147,266
ÇAĞIRGAN	436	188	18.990	43,557	101,015
DANIŞMENT	212	81	8.231	38,826	101,618
DENİZKUYUSU	393	135	14.305	36,400	105,963
EĞRİAĞAÇ	328	89	12.103	36,900	135,992
GÖKÇELİ	197	81	6.247	31,716	77,135
GÜMÜŞYAZI	209	68	13.472	64,463	198,130
HAVUTLU	319	98	7.594	23,807	77,494
KADIKÖY	462	175	18.722	40,524	106,984
KAMIŞLI	164	62	5.972	36,419	96,333
KARAAHMETLİ	380	118	16.310	42,922	138,222
KAYARLI	428	114	12.807	29,924	112,346
KÖPRÜGÖZÜ	77	31	2.172	28,221	70,096
DOĞANKENT	423	139	14.218	33,613	102,291
PAŞAKÖY	146	59	7.972	54,608	135,131
SAĞDIÇLI	215	68	8.708	40,505	128,068
SOLAKLI	342	124	13.227	38,677	106,674
ŞAHİNAĞA	391	110	11.692	29,904	106,294
ŞEYHMURAT	594	200	24.059	40,504	120,298
TUZSUZOĞLU	225	65	10.515	46,734	161,773
YALNIZCA	200	83	7.132	35,663	85,935
YENİCE	183	73	7.011	38,314	96,048
YENİKÖY	356	127	12.742	35,793	100,332
YERDELEN	150	25	6.065	40,436	242,615
YUNUSOĞLU	237	72	13.746	58,002	190,925
ZAĞARLI	300	92	13.295	44,319	144,519
AKKUYU	2	2	50,600	25,300	25,300
ALİHOICALI	318	106	6.656	20,933	62,799
AYVALI	3	2	62,902	20,967	31,451
BOYNUYOĞUN	1	1	14,140	14,140	14,140
CAMİLİ	647	180	17.134	26,484	95,194
CUMHURİYET	508	118	5.462	10,753	46,292
ÇINARLI	1	1	10,286	10,286	10,286
ÇOTLU	490	133	8.977	18,321	67,497
DEDEPINARI	389	150	17.049	43,828	113,660
DÜZCE	342	82	10.214	29,866	124,564
GÜNEŞLİ	3	2	16,714	5,571	8,357
HAKKİBEYLİ	1	1	16,200	16,200	16,200
HAVUTLU	337	84	8.092	24,013	96,340
HOCALI	1	1	10,100	10,100	10,100
İNCİRLİK	7	3	103,415	14,774	34,472
İSMALİYE	351	105	8.724	24,857	83,094

Kaynak :AİTGHM ÇKS verileri 2012

Ek.5. Yüreğir köylerinde ortalama işletme ve arazi büyüklüğü

YÜREĞİR (2) İLÇESİ KÖYLERİ	ARAZİ SAYISI	İŞLETME SAYISI	KULLANILAN ARAZİ ALANI	ORTALAMA ARAZİ	ORTALAMA İŞLETME BÜYÜKLÜĞÜ
MERKEZ (SEYHAN M.)	278	81	2.267	8,155	27,990
MİHMANDAR	3	3	220,910	73,637	73,637
MUTLU	39	11	800,730	20,532	72,794
SOFULU	1	1	15,567	15,567	15,567
TURUNÇLU	2	1	72,800	36,400	72,800
YAĞIZLAR	1	1	15,800	15,800	15,800
YUKARIÇİÇEKLİ	473	111	11.403	24,110	102,737
ABDİOĞLU	702	171	28.369	40,412	165,903
AKPINAR	181	44	2.485	13.731	56,482
AVCILAR	4	3	74,994	18,749	24,998
BAKLALI	42	16	516,544	12,299	32,284
BELÖREN	286	87	4.117	14,396	47,324
BÜYÜKKAPILI	488	84	16.106	33,004	191,739
ÇELEMLİ	262	94	4.072	15,543	43,321
DEDELER	8	1	8,514	1,064	8,514
ESENLER	161	47	2.297	14,268	48,875
GEÇİTLİ	774	184	19.721	25,479	107,180
GÜVELOĞLU	124	40	1.764	14,230	44,113
HEREKLİ	183	49	4.099	22,399	82,655
KÜTÜKLÜ	163	56	2.950	18,102	52,690
NACARLI	255	58	3.217	12,618	55,477
SULUCA	1	1	91	91,367	91,367
ŞEVKETİYE	9	3	79	8,818	26,453
YAŞİLER	116	44	2.243	19,344	50,999
YARIMCA	8	2	71	8,997	35,987
YENİYAYLA	5	3	62	12,435	20,725
ZİYANLI	191	72	2.705	14,163	37,572

Kaynak :AİTGHM ÇKS verileri 2012

Ek.6. Yumurtalık köylerinde ortalama işletme ve arazi büyüklüğü

YUMURTALIK İLÇESİ KÖYLERİ	ARAZİ SAYISI	İŞLETME SAYISI	KULLANILAN ARAZİ ALANI	ORTALAMA ARAZİ	ORTALAMA İŞLETME BÜYÜKLÜĞÜ
ASMALI	106	46	1361	12,841	29,591
FORLAR	281	105	5590	19,895	53,243
AYVALIK	263	64	2648	10,069	41,379
DEMİRTAŞ	518	138	6295	12,154	45,621
DEVECİUŞAĞI	405	80	4608	11,378	57,603
GÖLOVASI	176	82	3077	17,488	37,534
HAMZALI	428	113	5156	12,047	45,630
HAYLAZLI	309	71	4619	14,949	65,060
KALDIRIM	2976	155	14395	4,837	92,876
KALEMLİ	4	3	63	15,851	21,134
KESMEBURUN	212	59	3689	17,403	62,532
KIRMIZIDAM	181	35	1967	10,868	56,201
ŞEYGANEM	119	55	3109	26,127	56,529
KUZUPINARI	773	153	13726	17,758	89,718
KÜÇÜK YUM.	269	72	3326	12,367	46,204
MERKEZ	333	89	5209	15,643	58,528
NARLIÖREN	246	67	3641	14,805	54,357
SADİYE	527	123	10850	20,590	88,219
SUGÖZÜ	400	110	4651	11,630	42,290
YAŞİLER	14	6	207	14,807	34,550
YENİKÖY	381	86	4752	12,474	55,264
YEŞİLKÖY	26	6	252	9,712	42,087
YEŞİLLİ FAKILI	137	36	2186	15,959	60,734
ZEYTİNBELİ	657	140	7767	11,823	55,485

Kaynak :AİTGHM ÇKS verileri 2012

Ek.7. Karataş köylerinde ortalama işletme ve arazi büyüklüğü

KARATAŞ İLÇESİ KÖYLERİ	ARAZİ SAYISI	İŞLETME SAYISI	KULLANILAN ARAZİ ALANI	ORTALAMA ARAZİ	ORTALAMA İŞLETME BÜYÜKLÜĞÜ
ADALI	513	131	13522	26,360	103,227
BAHÇE	601	186	13614	22653	73,196
BEBELİ	599	124	12411	20,720	100,091
BEYKÖY	4	3	284	71,057	94,742
ÇAKIRÖREN	429	97	7753	18,074	79,935
ÇAĞŞIRLI	160	66	7364	46,030	111,589
ÇİMELİ	215	56	3072	14,290	54,862
ÇUKURKAMIŞ	222	56	5682	25,599	101,480
DEVELİÖREN	150	45	6170	41,136	137,121
DOLAPLI	188	56	6161	32,776	110,034
GÖLKAYA	211	60	4181	19,817	69,690
HACIHASAN	194	65	8157	42,051	125,506
HELVACI	250	88	6961	27,848	79,113
İSAHACILI	239	68	6274	26,255	92,277
KESİK	620	155	24736	39,898	159,592
KIRHASAN	97	30	2075	21,396	69,181
KIZILTAHTA	259	67	7513	29,009	112,138
KİREMİTLİ	150	51	4330	28,868	84,907
KÜÇÜKKARATAŞ	179	44	2724	15,219	61,912
MERKEZ	450	138	11285	25,079	81,781
OYMAKLI	296	94	9273	31,329	98,653
SİRKENLİ	352	95	6912	19,638	72,763
TERLİKSİZ	138	54	3226	23,383	59,755
TOPRAKLI	122	43	2939	24,097	68,368
YEMİŞLİ	967	243	29981	31,004	123,380
YÜZBAŞI	97	35	2612	26,933	74,644
ATAKÖY	501	125	17174	34,280	137,394
ÇAVUŞLU	154	54	4485	29,127	83,066
DAMLAPINAR	380	87	8885	23,384	102,137
GÜMÜŞYAZI	9	3	241	26,797	80,392
HASIRAĞACI	333	86	5763	17,309	67,022
İNNAPLIHÜYÜĞÜ	369	96	10955	29,690	114,121
KARAGÖÇER	355	117	10379	29,239	88,715
MELETMEZ	84	28	2929	34,873	104,619
SARIMSAKLI	74	38	3136	42,379	82,527
TABAKLAR	692	121	17657	25,517	145,932
TABUR	109	28	1902	17,455	67,948
TUZKUYUSU	268	76	5423	20,238	71,366
HAKKİBEY	361	110	7978	22,101	72,531
UĞURKAYA	281	87	5565	19,807	63,974
YASSİÖREN	152	45	7262	47,781	161,394
YENİMURAT	167	44	4371	26,179	99,361

Kaynak :AİTGHM ÇKS verileri 2012